GOD. XII. ▪ BROJ 6.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(Glasilo „Leonova Društva“ u Senju).

Urednik: Dr. ANTE ALFIREVIĆ.

Cijena 7 Kr. na god. — Redoviti i podupirući članovi „L. D.“, sveučilištarci, đaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 Kr.

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA.

Tisk. umjet. zavod „Miriam“ 1914.

Otvor natječaja.

Premalo se je natjecatelja odazvalo na naš zadnji natječaj. Razlog je tome, što je vrijeme za izradbu bilo prekratko. Stoga ovim opet otvaramo natječaj do 1. svibnja 1915. na zadatak: **Uzrok i lijek vjerskog nehaja kod izobraženog mladića.**

Uvjeti su označeni u br. 3-4. ovog časopisa (g. 1914).

Čitateljima romana!

Molimo, da se čitatelji romana „GOSPODAR SVIJETA“ strpe do slijedećega broja, jer u ovaj broj nije mogao radi preobilja drugoga gradiva ući. U slijedećemu broju donijet ćemo sav preostali dio romana, koji će odmah zatim biti posebno otisnut i izdan.

UREDNIŠTVO.

Ovaj je broj zaključen 1. rujna.

† Papa Pio X.

20. kolovoza 1914. u 1·20 u noći umro je Pio X.

Njegov pontifikat pripada povijesti i ona će kazati dostojno svoj sud o papi, koji je sigurno bio dostojan nasljednik svojih prešasnika. Na nas spada da se osvrnemo na njegovo djelovanje barem u glavnim crtama.

4. kolovoza 1903. je izabran, te je svemu kat. svijetu upravio svoje prvo pismo, u kome je razvio svoj program. „Božji putevi i ciljevi moraju biti naši putevi i ciljevi. Ako pak od nas ko očekuje program, koji pokazuje naše nutarnje nakane, onda će vazda jedino biti: *„Omnia restaurare in Christo“*. — I u prvom svome konsistoriumu (9. nov. 1903.) označuje on svoj zadatak: brinuti se, neka svi vrše zapovjedi evangjelja. I u istinu se je sav njegov rad kretao oko ovoga. Koliko je bio blag u osobnom općenju, toliko je bio neumoljivo strog u vršenju svog programa; njegova se nesavladiva energija nije plašila pri tome poteškoća ili zaprijeka.

5. svibnja 1904. piše talij. kleru: „kakav svećenik — takav puk“. Stoga izdaje razne upute i naredbe, da preustroji sjemeništa i što više podigne svećenika prema idealu Isusu.

I za glazbu se brine. *Musica sacra* hoće Pio, da ne bude ovisna od profane i kazališne muzike. Kardinalu je Respighiu 8. pros. 1903. povjerio zadatak, da bdije u Rimu na strogost crkvene glazbe. Dekret 8. siječnja 1904. kongregacije obredâ je naložio svim crkvama vršenje točnih papinih odredaba.

Već su na vatikanskom saboru izrazili želju razni biskupi, da bi se revidiralo kanoničko pravo. Pio X. je u tu svrhu sastavio odbor kardinala i učenjaka, te je sam predsjedao prvoj sjednici 26. lipnja 1904. On je želio, da se crkveno pravo kodificira i pojednostavni. Stoga je pojednostavio i crkvena sudišta.

Pošto su se romanski narodi počeli zadnjih decenija previše zanimati za Kantovu filosofiju, pojaviše se, u Francuskoj i Italiji posebno, mnoge filosofijsko teološke zablude pod zvučnim imenom „modernizma". Pio X. je kao vrhovni učitelj odmah ustao protiv toga u javnom konsistoriumu 17. travnja 1907. Dapače je 3. srpnja 1907. izdao upogled modernizma novi silab, koji sadržava 65 rečenica (uzetih većinom iz spisa Loisya) o učiteljstvu, objavi, sv. pismu, Isusu, dogmi i vjeri, sakramentima i crkvi. Iste godine 8. rujna izdao je papa opširnu encikliku „Pascendi" protiv modernizma. To nije bilo dosta. 18. studenog je izdao motu proprio „Praestantia Scripturae sacrae". Dapače 1. rujna 1910. izdao je disciplinarne odredbe i zahtjevao je poznatu zakletvu protiv modernizma. — Bezbroj je liberalaca po svim državama upotrebilo ovu prigodu, da ucka neupućene protiv tobožnjeg duševnog ropstva i natražnjaštva. Nu brzo je katolički puk uvidio plitkoću zavaravanja tih liberalaca, koji i ne dadu drugome da slobodno misli, pak je i modernizam brzo počeo da zapada.

Mnogo je neugodnosti imao da svlada Pio u *Francuskoj*. 9. pros. 1905 se je ta država ocijepila od crkve. Papa je u enciklici 11. veljača 1906. „Vehementer" osudio zakon rastave. Još je jače progovorio u javnoj alokuciji 21. veljače. Novom enciklikom „Gravissimo" 1. kolovoza 1906. osudio i od francuske vlade uvedene kulturne udruge. I u *Španjolskoj* je liberalno ministarstvo zamijenilo konservativno, pak je u ime liberalizma prekinulo vezu sa sv. Stolicom. To je bilo kratko, jer su opet došli na vlast konservativci. U *Portugalskoj* je protucrkveni radikalizam srušio monarhiju i oduzeo je katoličkoj crkvi svaku slobodu.

Pio X. je ostavio svijet u teškim okolnostima; kada se je evo zaratila gotovo sva Evropa. Ostavlja svome nasljedniku mnogu tešku zadaću. Pio je želio (i radio je mnogo u tome pravcu), da crkvu što više učvrsti i ojača u nutrnjosti sv. milošću i može se nazvati papom sv. Euharistije kao promicatelj iste; nastojao je, da steče što dublje korjenje silno stablo, koje se je divno razgranalo pod Leonom XIII. a kroz kratko je doba svog vladanja to i postigao.

Vječni pokoj plemenitom Piu X!

Spljet, 1. Rujna 1914.

I.

Nalazimo se u ratu.

Dok ovo pišemo, ratuju hrabre čete po granicama Crnegore, Srbije i Rusije; odvažna pak flota čeka da se ogleda s francuskom i engleskom. I njemačka je vojska već zauzela dio ruske Poljske, ogromni dio Belgije i više tvrđava na francuskom zemljištu.

Rat je ovo evropejski. Engleska, Rusija, Francuska, Srbija, Crnagora bore se s jedne strane; Austrija i Njemačka s druge strane. Turska, Grčka, Rumunjska, Bugarska, Italija, Spanjolska, Norveška i Danska stoje neutralne, ali ne na dugo.

U ratu sudjeluje 16 do 20 milijuna osoba, te stoga ovakova rata ne pamti svjetska povjest.

I svemu tome dao je povod sarajevski atentat, u kome je pao naš prijestolonasljednik Franjo Ferdinand i njegova prejasna supruga grofica Chotek-Hohenberg.[1] Dva Srbina ubiše ih bombama iz srbijanskog arsenala u Kragujevcu, kako je utanačila istraga. Na to nije mogao inače naš vladar nego da zatraži od kraljevine Srbije dovoljnu zadovoljštinu. Ova je to odbila.

[1]) Prigodom je ovog ubojstva zgodno objelodanio u bečkoj «Reichsposti» Rikard von *Kralik* (pisac, dobro poznat i našoj katoličkoj javnosti) ove riječi:

«Für alle bedeutenden und erschütternden Ereignissse der Weltgeschichte, denen der menschliche Verstand als etwas Unbegreifliches gegenüber steht, gilt als der Weisheit letzter Schluss, dass wir vor einem unerforschlichen Ratschlusse göttlicher Vorsehung stehen, dem sich in voller Ergebung zu beugen höchstes Gebot nicht nur der Religion, sondern auch der staatsmännischen Klugheit ist. Die Weltgeschichte ist vieldeutig, geheimnisvolle Schrift des Geistes, dessen Worte und Werke eine tiefere Bedeutung haben, als unsere Alltagssprache. Tod bedeutet da oftmals Verklärung, Sterben höheres Leben, Leiden das stärkste Tun, und der grösste Erfolg liegt da oft im anscheinenden Misserfolg. Cäsar wurde erst dadurch ganz zum Cäsar, als er ermordet wurde. Die Sache des Brutus und Cassius war von dem Augenblick an rettungslos verloren, da sie durch den Mord zu siegen schien. Die meisten politischen Parteien sind durch die Lehren der Geschichte bereits so gewitztig, dass sie das verstehen und daher jede Gewalt als das kompromittierendste Mittel zu ihren Zwecken verabscheuen und fürchten. Nur unreife Parteien und solche, die an ihrem Erfolg bewusst oder unbewusst verzweifeln, greifen zum hoffnungslosen Mittel des Attentats. Man kann sagen, dass eine Richtung, eine Strebung, eine Partei, die zum Attentat greift, sich damit das Todesurteil spricht; denn sie gesteht ein, dass ihr jede Hoffnung auf Realisierung ihre Ideen bereits abhanden gekommen ist; weshalb sie in der gewaltsamen heroischen Pose einer zwecklosen Tat selbstmörderisch untergeht, um nicht tatenlos und stillschweigend zu verschwinden. Eine solche Verzweiflungstat ist die sinnlose Ermordung des Thronfolgers, dem man die gerechtesten slavischen Sympathien zuschrieb, von Seite einer Propaganda für eine südslavische Bestrebung, die sich gerade seit dem letzten Balkankrieg als schlecht begründet, als gefälscht herausgestellt hat».

Ljublj. «Slovenec» (br. 152, 8 Jula 1914) donosi milu uspomenu iz nadvojvodina života:

«*Kako se je prestolonaslednik vedno pripravljal, da stopi pripravljen pred svojega Stvarnika.*

Koroški župnik Franc Neuwirther priobčuje svoje spomine na pokojnega prestolonaslednika Frana Ferdinanda in njegovo soprogo, ko je bil leta 1904., 1905. in 1906. župnik v Löllingu, kamor je visoka družina vsa ta leta hodila na poletne počitnice. Pisatelj pripoveduje, kako sta pokojnika vsak dan redno in z veliko zbranostjo prisostvovala sv. maši. Vsako soboto je prišla vojvodinja Hohenberg v cerkev k spovedi in prihodnje jutro je prejela sv. obhajilo. Mnogokrat je vojvodinja s svojim lepim glasom tudi pela pri sv. maši, ako so pevci na koru peli kako znano ji pesem. Najzanimivejši je pa ta-le dogodek: Nekega dne leta 1906., ko je nadvojvoda družina zopet bivala v Löllingu, je zjutraj nenadoma nekdo potrkal na župnikova vrata in takoj nato je vstopih dvorni mojster Janatschek z besedami: «Gospod župnik, gospod nadvojvoda se mora odpeljati v Trst in vas prosi, da bi ga takoj spovedali; zvedel je, da se ondi pripravlja nanj atentat ter je vsled tega zelo vznemirjen». Župnik je odhitel v grad, kjer so ga takoj peljali v nadvojvodovo sobo. Prestolonaslednik ga je sprejel z besedami: «Oprostite gospod župnik, da sem vas tako zgodaj klical; v Trst moram iti zastopat Nj. Veličanstvo in življenje nas katerega ni pač nikoli varno. Računati moram s smrtjo. Prosim vas, hitro mi pomagajte napraviti račun z našim Gospodom Bogom». Ob teh besedah je nadvojvoda župniku ponudil sedež na svojem naslonjaču, sam je pa v generalski galauniformi pokleknil na tla in se tako spovedal. Tako živa je bila prestolonaslednikova vera in tako resnična in globoko njegova ponižnost pred Bogom».

Naravna je nužda onda nastala, da sijedi vladar pozove svoje narode na oružje i njime se posluži u ime pogažene pravednosti.[2]) U jedan tren padoše sve narodnosne razmirice, koje su od

[2]) Po nauci je sv. Tome Akvinskoga dopušten rat: a) ako ga naredi zakonita vlast i b) ako je *pravedan* povod, te c) ako se rat vodi u dužnim granicama pravednosti i ljubavi. (Summa theol., 2, 2, q. 40, a. 1.)

više decenija uništavale tolike energije i nacrte; padoše, a narodi se nađoše složni kao pravi članovi jedne obitelji oko prijestolja svog vladara. Kroz narode u Austriji zastruji novi život.

Franjo Josip I. hotio je ratom da zadobije od Srbije nužnu zadovoljštinu. Srbija je sve odbila, jer je sigurna bila da će je zaštititi Rusija. I ova je ustala i rat je puknuo izmed velevlasti. Rusija je ustala, da zaštiti «sveto pravoslavlje» (kako se je čulo u dumi i službenim ruskim izjavama). Engleska su i Francuska neko doba kolebali, pak se ipak nađoše skupa s Rusijom.

Kako će svršiti ovaj evropejski rat i neće li valjda izazvati svjetski rat, teško je to reći ovaj čas. Sigurno je pak to — kako je znao svojedobno često isticati povjesničar Görres — da sudbinom naroda ne ravnaju ni vojskovođe, ni političari, nego Bog. I Bog štiti pravednost! Zato i moli u doba rata vazda naša katolička crkva, pak i sada po naredbi Pija X. Spokojno stoga i pouzdano u Boga možemo očekivati konac rata.

Isto smo tako sada na čistu, kamo je vodio po hrvatskim i slovenskim zemljama *nacionalistički* pokret. U zadnjoj smo svesci našeg časopisa odlučno istupili i kazali, da mi katolici moramo biti protiv tog pokreta. Sarajevski atentat i sadašnji rat dao nam je pravo. U spomenutoj smo svesci pozivali, neka stupamo mi katolici Hrvati i dalje svojim katoličkim pokretom, kako je označeno na ljubljanskom katol. sastanku. To i sada naglasujemo. Naglasujemo to posebno stoga, što će srbijanski nacionalistički pokret — kojim su tako rado i bezobzirno kitili liberalci po široj hrvatskoj našoj domovini — uslijed po nas sretnog ispada u ratu povući dušu u se i za dulje vremena neće se usuditi da raskrili krila. Što se onda može dogoditi u našim katoličkim krugovima? Hanibala i njegovu vojsku nijesu ubili prelaz preko Alpi ili bojni okršaji s Rimljanima, nego nerad ili mir pri Kapui. Iza rata umiriti će se naši liberalci. Dapače će se lako i javno kajati, što su s nama vodili kulturnu borbu, te će se lukavo poput Grka ispod Troje i odalečiti s kulturnog poprišta. Lisičji će tako prikriti svoje planove, da nas kasnije iz zasjede i nepripravne naskoče iz svog trojanskog konja. Oni znadu, da smo i mi ljudi, i ako smo odlučni borioci za svoja kršćanska načela, te da kao ljudi lako zaželimo odmora i primirja; da se i voda tekućica lako zaustavi u svome toku iza svakog grmečka. Pogibelj je naime i kod nas, da se lako pretvorimo u vodu stajačicu. Nu baš voda, koja ne otiče, lako postane nezdrava i izvor bolesti za cijelu okolinu. Jao vojsci, koja ma i za čas zaspe nad lovorikama svoje pobjede!

Zaklinjemo ovim sve radnike u katoličkom našem pokretu, da i dalje ustraju na polju štampe, kršć. prosvjete, zadrugarstva, politike, društvenih i staliških organizacija itd.; da još požrtvovnije i zauzetnije porade utrtim stazama. Za vrijeme rata natječimo se u karitativnim djelima kršćanske ljubavi prema ranjenicima i siromašnim obiteljima, ali je u doba mira najveće karitativno djelo: unijeti i unositi Isusova načela u hrvatsku javnost, žalibože toliko zaraženu nazorima gnjilog i zastarjelog liberalizma.

II.

20. rujna 1870. prodriješe u Rim piemonteške čete. Malo zatim, 26. siječnja, (dosljedno 3. veljače 1871) proglašen je Rim prijestolnicom novo ujedinjene Italije. Te iste je godine iznijela vlada svoju zakonsku osnovu upogled pape i njegove slobode. Parlamenat je usvojio tu osnovu 13. svibnja 1871. i zakon se zove «z. garancije». Po ovome se zakonu priznaje papi suverenitet i dosljedne časti; Vatikan kao papina residencija uživa ekstrateritorijalnost (slično Lateran i posjed u Castel Gandolfo); papi je doznačena godišnja renta od 3.225.000 lira; zajamčena je nadalje sloboda konklave prigodom papina izbora i sloboda ekumeničnog sabora. Papa Pijo IX. je odbio zakon garancije u enciklici 15. svibnja 1871., a godišnju rentu 13. stud. 1872.

Vazda je Pijo IX. naglasivao nuždu papine države, da uzmogne naime slobodno papa vršiti svoje visoko zvanje. Katolici su tu nuždu obrazloživali, pak nema katoličkog sastanka, na kome se nije raspravljalo o tome kao o živom i aktuelnom pitanju. Talijanska vlada nije uklonila ovo pitanje s dnevnog reda ni time što je u svoje kazneno pravo uvrstila oštre kazne proti onih svojih podanika, koji bi javno zagovarali povratak papine države. Leon XIII. je napao te zakonske talij. odredbe i to u posebnoj javnoj alokuciji 1. lipnja 1888. i označio ih je aktivnim zakonima kulturne borbe i pozvao je vjernike na pasivni otpor.

Ovo rimsko (neriješeno) pitanje opet sada prigodom rata izbija na površinu sve većom snagom. Nedavno su nabacile talijanske novine, kako bi službena Italija postupala u doba rata s papinim stranim poklisarima i baš onih država, s kojima bi se njihova država zaratila. Izmed ostalih rimski liberalni «Messag-

gero» traži, da bi Italija morala odmah i s papinskog dvora odstraniti poklisare sebi protivnih država. Isti list ne dozvoljava niti pomisao, da bi se dotični poklisari povukli u papin Vatikan kao papino tlo, jer bi još vazda dotični radi malenog vatikanskog zemljišta kontrolirali djela i mjere službene Italije i mogli bi šifrirano da saopćuju svojim vladama preko vatikanskog brzojava. «Messaggero» ima u tome pravo, što veli da bi značilo isto što i zatvoriti vatikanske poklisare, ako bi im se (dosljedno i papi) zabranilo slobodno općiti sa svojim vladama. Eto kamo bismo došli u doba rata Italije s jednom od država, koje imadu na papinom dvoru svoje poklisare!

Otkada je Piemont zaposjednuo Rim, deklamiralo se je u talij. parlamentu (a i u svim liberalnim novinama raznih narodnosti po svijetu), da je papi zagarantirana ipak najveća sloboda u općenju s vlastima. «Messaggero» doduše u ime liberalizma tješi katolike, da bi suspenzija talijanskih zakona bila nužda, po kojoj je «salus reipublicae suprema lex». Čudnovato je eto, kako ne uviđa, da time — pak bilo to i za mjesec dana — jedna država ili jedan narod prouzrokuje nepravedno moralne štete svoj katoličkoj crkvi. Opći naime interes traži, da papa bude vazda slobodan u vršenju svoje uzvišene službe. Čujmo o tome i sada ove umjesne riječi povjesničara protestanta Gvizota: «Spoj duhovne i vremenite vlasti u papinstvu nije nastao uslijed sustavnog razvitka ili apstratnog načela ili ambicijozne težnje. Teorija i ambicija mogu se katkada pomiješati. Nu ono, što je, usprkos svih zaprijeka, u istinu i pravo proizvelo i uzdržalo civilnu vlast papâ, jest *nužda; nutrnja, neprestana nužda. Zemaljski posjedi i vremenita vlast pridođoše papinstvu kao nužna potpora njegovog veličanstvenog duhovnog položaja*... kao vremeniti gospodar nije papa pobuđivao u nikome ma kakav strah. *Ali je u svojem vremenitom gospodarstvu posjedovao uspješno jamstvo za svoju slobodu i za svoju moralnu moć.*»[3])

Iz pisanja se talijanskih liberalnih novina razabira, da oni smatraju dozvoljeno iz ratnih razloga riješiti se zakonskih obveza, te s papom postupati kao svojim podložnikom ili barem kao sa strancem. Vazda, u jednom i drugom slučaju, papa očevidno gubi na svome ugledu i nikakva je sloboda, što mu je

[3]) L'Eglise et la Societé, Paris 1861, p. 142.

dava talij. zakon.[4]) Kada su pape kroz prva tri vijeka na sebi izdržali borbu poganskog bijesa, bilo je njihovoj službi mnogo zaprijeka i neugodnosti, pak je stoga bio njihov položaj nenaravan. Nu očevidno je i današnji njihov položaj nenaravan. Dapače je nenaravniji nego li nekoć, jer danas ljudi više drže do slobode osobne nego li nekoć i lako podmeću neovisnom čovjeku drugotne ciljeve. Opravdano je stoga osudio Pijo IX. zauzeće i ukinuće papine države s poznatim «Non possumus».

Službena je Italija doslije oprezno izbjegavala ma koji jači sukob s papom, ali time očevidno još nije rimsko pitanje riješeno. Ovo vapi neprestano za što skorijim pravednim dokončanjem.

[4]) «... si videro papi d'ogni nazione tedeschi, spagnoli, inglesi, francesi, italiani, senza che mai si togliesse da ciò occasione di scismi, finchè apparivano padroni di sè ed indipendenti. Un Papa *suddito,* al contrario, tanto perde della sua autorità di Capo universale, quanto egli si piega ad essere membro di uno Stato particolare». B. O. S., La verità intorno alla questione romana, str. 30.

Interkonfesijonalizam
pogledom na pojedine grane javnog rada.

Piše: Dr. A. Mahnić.

Poglavite grane javnog rada.

Što u predašnjem poglavlju ustanovismo o javnom radu i životu uopće, valja da sada pokažemo napose za pojedine grane javnog rada. Javnim radom promiče se razvoj i usavršivanje zajednice u njezinim članovima; stoga se javni rad razgranjuje prema raznim sposobnostima i potrebama ljudske naravi. Poglavite od ovih grana jesu:

1. *Prosvjetni ili kulturni rad.* Prosvjetnim se radom pospješuje razvoj duševnih moći. Kulturni rad obuhvata napose: a) Znanost, kojom se vježba i usavršuje razum. b) Etiku ili njegu ćudoređa, kojom se volja upućuje na dobro i utvrđuje u teženju za krepošću. c) Lijepu umjetnost, kojom se oplemenjuje i uzgaja srce ili čuvstvo.

2. *Politični rad.* Čovjek je ζῶν πολιτικόν — političko biće. Ljudska narav traži neku formu državnog političkog ujedinjenja. Političkom je radu svrha uređenje i zgodno upravljanje državnih posala.

3. *Socijalni rad.* Čovjek je biće udruživo, socijalno t. j. stvoren, da živi s drugima. Čovjek se rađa, usavršuje i cilj svoj postizava živuć u zajednici. Socijalni rad ide za tim, da uglavi i djelom provede zakone za međusobni saobraćaj pojedinaca i raznih društvenih slojeva i staleža.

4. *Rad oko promicanja materijalnih probitaka.* Taj rad opet obuhvata različite struke prema naravi materijalnih dobara, ili prema načinu i sredstvima, koja se upotrebljavaju za njihovo stjecanje.

Već površan nam pogled na ove grane pokazuje, da ne stoje sve u jednakom odnošaju sa vjerom ili konfesijom. Nekoje se grane javnog rada izravno oslanjaju na vjeru, te su po naravi svojoj sa konfesijom tako tijesno spojene, da se ne daju od nje odijeliti; dok su kod drugih grana dodirne tačke sa vjerom rjeđe, ili je odnošaj između njih i vjere tek neizravan. To ćemo bolje razvidjeti raspravljajući o svakoj od navedenih grana napose.

Prosvjetni ili kulturni rad i vjeroispovijest.

Kulturni rad jest rad oko obrazovanja čovjekova. Čovjek je razumno biće; razumnošću se on vrsno razlikuje od svega ostalog živog. Prema tomu i kulturni rad počinje sa *prosvijetljenjem razuma.* Svijetlo dolazi razumu od istine. Istina jest rođeni predmet razuma. Traženjem istine i utvrđivanjem njezinih zakona bavi se znanost. Zato je njega znanosti prva i najpoglavitija zadaća kulturnog rada.

U drugoj se fazi kulturni rad pokazuje kao rad etički. Uz razum se u čovjeka nalazi volja. Rođeni predmet volje jest dobro. Teženjem se za dobrim volja određuje, te nešto ushtije. U tom se teženju za dobrim volja uzgaja etikom, koja obrazlaže i uglavljuje zakone moralnog dobra propisujuć volji, što ima raditi, česa se kloniti; napućujuć je, koja ima sredstva upotrebljavati, da se uzdrži na putu kreposti i ustraje u dobru. — Pravila pak, što ih etika propisuje volji, nijesu drugo do li izvod iz izvjesnih načela umne spoznaje, ili načela sama primijenjena na praksu, na život. A načela opet jesu odrazi istine u razumu, pa su s istinom jedno isto, kaošto je svijetlo sunca jedno isto sa suncem samim. I etika se konačno osniva na istini.

Treća grana kulturnog rada jest lijepa umjetnost. Lijepa umjetnost sastoji u osjetnom prikazivanju ljepote. Prikazivanjem ljepote umjetnost uzgaja i oplemenjuje čuvstvo, te time bodri i potiče volju na ustrajno teženje za moralnim dobrom. Što je lijepo? Lijepo je sjaj istine. Dakle i lijepa nas umjetnost vodi k istini kano izvoru svome.

Prema tome se savkoliki kulturni rad sa tri svoje grane: — znanost, etika i umjetnost — svodi na jedno isto zajedničko počelo — na istinu. Istina jest životni elemenat, duša svekolikog kulturnog rada.

Što je istina? Pitanje je o istini samo po sebi znanstvene, metafizičke naravi, ali tako da ga je nemoguće riješiti mimoilazeći pitanje vjersko, pitanje o Bogu. Prema tome, da li priznajemo bivovanje nadsvjetskog osobnog Boga, ili ne, glasi i odgovor na pitanje o istini. Tko poriče nadsvjetskog osobnog Boga, svodi se pojam istine na ono što se trenutno zbiva. Tome će istina stajati u događaju. Osim onoga, što se u vječnom toku razvija, prelazeć iz stanja u stanje, nema ništa. Dakle ništa neprolazna, stalna. Zato i nema istine statične, nepromjenljive, vječne. Istina stalna, nepromjenjiva ne dade se pomisliti, nego li uz *podmjenu,* da bivstvuje Bog, osobno, nadsvjetno, apsolutno Biće. Jer samo u tom slučaju ima nešto nepromjenjivo, vječno, stalno.

Idejni se svijet, što ga čovjek stvara umovanjem, ravna po realnom svijetu. Ako nema u carstvu realnosti ništa stalna, neprolazna, apsolutna, onda i u idejnom carstvu nestaje svake stalnosti i neprolazne objektivnosti. Samo od apsolutnog osobnog Bića dolazi idejama objektivna neprolazna vrijednost. Porekavši Boga ne preostaje nam nego da sa ironičkim posmjehom na usnama pitamo s Pilatom u Evanđelju: ***Što je istina!?*** S ovim se upitom staropoganskog skeptika podudara očajni povik novovijekih pogana evolucijonističke škole: Ignoramus! Ignorabimus!

Svakome udara u oči skroz oprečna razlika između dva navedena poimanja istine. Ovu razliku unosi u stvar pitanje o Bogu. Zaista, primijenimo il evolucijonističko poimanje o istini na trostruku granu kulturnog rada: znanost, etiku i umjetnost, onda će još jasnije izbiti, od kakve je bitne zamašitosti vjersko pitanje u kulturnom radu.

Znanost i vjeroispovijest.

Evolucijonističko poimanje o istini obara temelje znanosti. Neoborivo stoji: Scientia non est de contingentibus. Sastavni elementi znanosti jesu ideje. Ideje ne izrazuju ono što se je u konkretnom slučaju zbilo, ili što u konkretnom slučaju postoji,

već nešto univerzalno, općenito, bez obzira na konkretni slučaj, nešto primjenivo na svekolike slučajeve iste vrsti, bilo da su se već desili ili ne. Istina kao predmet znanosti jest općenita — scientia est de universalibus. No istine u ovom značenju po evolucijonističkom poimanju nema; jer evolucijonizam svodi, kako rekosmo, istinu na pojedinačke događaje. Zato se evolucijonizmom znanost u zametku onemogućuje.

Filosofija, kojoj nije osobni Bog vrhovnim počelom realnog i ideinog svijeta, vodi dosljedno i nužno do negacije svih misaonih zakona, pa i istog osnovnog zakona umskog mišljenja, zakona protuslovlja. To evolucijonistički filosofi i priznavaju. No sa zakonom protuslovlja pada i za razum svaka obvezatnost napram ma kojoj objektivnoj normi, koja bi upravljala njegovim umovanjem i zaključivanjem. Logiku sa njezinim misaonim zakonima zamjenjuje tu «slobodna misao». Dakako apostoli te «slobodne misli» hoće da čovječji razum «oslobode» samo od Boga i od zakona Bogom objavljene religije; no ne pomišljaju, da time obaraju također temelje znanosti. «Slobodna misao» nije drugo nego li do skrajnosti dotjeran spoznajni subjektivizam, koji znači smrt načelne spoznaje, a bez ove opet nema ni znanosti ni duševne kulture uopće. «Slobodna misao» primijenjena na život, mora da dovede do rasula kulture.

Etika i vjeroispovijest.

Isti udes zapada i etiku, netom je odijelimo od vjere i Boga. Etika prije svega pretpostavlja objektivno valjane obvezatne zakone kao pravila za djelovanje. No ova pravila, kako već istakosmo, nijesu drugo nego izvodi iz izvjesnih načela ili principa: sva im dakle objektivna vrijednost i obvezatnost dolazi od ovih načela. No u filosofiji bez Boga o takvim načelima ne može biti govora. Sa objektivnošću istine pada i objektivnost načela, a time se i izvodi iz ovih načela lišavaju svake objektivne vrijednosti i obvezatnosti.

Etika se osniva na pojmu o dobru i zlu. Ne postoji li između dobra i zla objektivna razlika koja ne stoji do čovječje volje, onda nema ni etika nikakva smisla. Jer svi se zakoni etike svode na dvostruko poglavlje: propisuje dobro, koje valja činiti, i zabranjuje zlo, kojeg se valja kloniti. Odatle dobiva sve što činimo ili propustimo, svojstvo dobra ili zla djela. No svje-

tovnim se nazorom, u kome nema mjesta Bogu, ukida razlika između dobra i zla. Jer stalnu obvezatnu normu za dobro i zlo može da određuje jedino apsolutna, nepromjenjiva volja Božja. Tko tu normu zabacuje, ne preostaje mu drugo nego da vrhovnim principom etika proglasi korist ili ugodnost uživanja. Dobro je što koristi, što godi; što ne koristi ili ne godi, jest zlo. Etika bez Boga svršava s potpunim etičkim nihilizmom. Ta i Nietzsche polazeć sa stajališta bezbožne evolucijonističke filosofije, dospio je «jenseits der Grenzen des Guten und Bösen», gdje prestaje razlika između dobra i zla. Onamo mora da dođe svatko tko etiku odijeli od vjere i Boga.

Lijepa umjetnost i vjeroispovijest.

Lijepa se umjetnost napokon, odijeljena od Boga i religije, lišava onoga, što zapravo i čini njezinu dušu: idejne sadržine. Umjetnost naime stoji, kako već rekosmo, u prikazivanju lijepoga. No lijepo je sjaj istine. Ovaj sjaj istine dopire do nas po idejama. Umjetnost je bez idejne sadržine, tijelo bez duše. Umjetnost je baš u tome, da umjetnik u umotvoru upodobi jednu ideju prikazavši je osjetno u njezinu savršenu ostvarenju. To ostvarenje ideje jest ono što se zove ideal. Što je umjetnost bez idealizma? A što je opet idealizam bez ideja? No upravo idejama nema mjesta u svjetovnom nazoru bez Boga i religije. Umjetnost bez Boga spada na puko snimanje momenta, na fotografiju. Ta u evolucijonističkoj filosofiji i nema druge istine do one, koja je u momentanom događaju. U pukom postajanju nestaje stalne istine, ideje. Odatle i ne će nikad čovječjem oku zasjati sunce idealne ljepote.

Zato pada umjetnost, koja se odijeljena od religije, ne idealizuje po vrelu vječnih ideja — Bogu, na sve niže grane, dok ne klone do onog naturalizma najružnije vrsti, komu je jedini užitak, da se valja u blatu rugobe i nemorala.

*

Hoćemo li dakle da spasemo dostojanstvo znanosti, etici i umjetnosti, treba da ih postavimo na temelj vjere u Boga. Tek u ovoj vjeri dobivaju kulturne struke vrhovnu sankciju i pravi smisao.

Prema vjerskom se nazoru određuje i mijenja kultura narodâ. Šta više, sva je kultura samo vanjsko lice vjerskog ili

svjetovnog nazora jednog naroda. Zato nije svejedno, koju vjeru ispovijeda jedna država ili jedan narod u svojim javnim institucijama i radu; i da li uopće ispovijeda koju vjeru, ili se proglasuje interkonfesijonalnim. U kulturnom radu mimoići vjersko pitanje znaći postaviti se na vjerski indiferentno stanovište pa otvoriti vrata svakojakim i među sobom oprečnim svjetovnim nazorima. To vodi izravno u načelni nihilizam, kojemu je nužna posljedica rasulo svake prave kulture.

Što rekosmo o državi vrijedi i za svaku drugu organizaciju ili udruženje kulturne naravi. I tu valja uvažiti vjerski momenat. No ovom se zahtjevu opet ne udovoljava izjavom, da će se svačija vjera poštovati, da se ne će ni u čiju vjeru dirati. Kulturni rad iziskuje *pozitivnu* vjersku *ispovijest,* jer to je rad po naravi svojoj takav, da se ne može odrediti i razviti, do li pravcem jedne od dviju alternativa: ili *za* Boga, ili *proti* Bogu. Vjerski odnosno protuvjerski svjetovni nazor daje kulturnom radu vrhovnu direktivu, kojoj se ne može oteti. Zato i valja izrijekom označiti vjersko stanovište, na kome će se kulturni rad temeljiti.

Katoličko stanovište u kulturnom radu.

I u katoličkim zemljama nailazimo u naše doba na svakojake pokušaje, ne bi li se kod kulturnog rada moglo, štono riječ, apstrahovati od specifičnoga katoličkog stanovišta, postavivši se na širu «kršćansku» bazu, ili čak na vjerski neutralno stanovište!

Nameće se tu dvostruko pitanje: 1. Je li tako zvana katolička kultura nešto ostvarivo, ili nije li pitanje o katoličkoj kulturi puke teoretičke naravi bez ikakve praktične zamašitosti za javni i privatni život katoličkih naroda. Ako je prvo istina, imadu li katolički narodi i države pravo i dužnost nastojati oko toga, da dođe specifično katolička kultura do konkretnog izražaja u javnome životu?

Što se tiče drugog pitanja, odgovor je jasan po onome, što smo razložili u poglavlju o interkonfesijonalnsti javnog života. Na ovo se pitanje može odgovoriti samo jesno. Sve stoji do toga, kako će se riješiti prvo pitanje o ostvarivosti specifično katoličke kulture.

Ističemo još jedamput, da govorimo o specifično «katoličkoj» ne o «kršćanskoj» kulturi. Riječi se «katolički i «kršćanski»

upotrebljaju često zamjenice, što je i opravdano, jer čisto se i nepokvareno kršćanstvo nalazi jedino u katoličkoj Crkvi. Mi tu upotrebljujemo riječ «katolički» kao distinktivnu oznaku Kristove vjere, kako je ispovijeda i naučava katolička Crkva prema akatoličkim konfesijama, koje također usvajaju Isukrstovo evanđelje uz vjeru u Njegovo božanstvo. Pita se dakle: Imade li u katoličkoj vjeri tih osobitih elemenata, iz kojih niče posebna vrst kršćanske kulture, koju možemo s pravom nazvati katoličkom?

Zavirimo li u povijest, naići ćemo već u doba prije Luterove reformacije, s kojom počinje otpadanje od katoličke Crkve i formacija akatoličkih sekta, na neku kršćansku kulturu različnu od staroklasične grčke i rimske, arapske, i koje mu drage druge kulture. Ova kultura obuhvata sve kulturne grane: filosofiju i znanost, etiku i umjetnost. Nitko ne će poreći, da je «kršćanska« kultura onoga vremena sinonimna sa «katoličkom», jer osim raskolnog pravoslavlja, koje međutim po vjeroispovijesti, izuzevši dvije tri dogme, ostade katoličko, sve do XVI. vijeka drugog kršćanstva gotovo i nema. Do reformacije «kršćanska» je kultura «katolička». Drugačije je dakako počevši od Luterove reformacije.

Vraćamo se dakle k pitanju: Ima li u katoličkoj vjeri specifično kulturnih zametaka, iz kojih može iznići specifično katolička kultura? Na ovaj upit odgovaramo jesno.

Katolička vjeroispovijest i filosofija.

Uzmimo prvu granu kulturnog rada, znanost, napose filosofiju kao kraljicu znanosti. Nije zacijelo slučajno već to, što je iza vjerskog odmetnuća u XVI. vijeku slijedio u XVII. vijeku otpad od peripatetične katoličke filosofije. Ovaj pojav samo odaje nutarnju uzročnu vezu među vjerom i filosofijom. Princip subjektivizma, koji je reformacijom usvojen kao mjerodavan za vjeru, morao se je a potiori prije ili kasnije prihvatiti i za filosofiju. To čini Kartezije. S njime se i zapodjenuo osnovni preokret u filosofiji. Znano je pak, kako je subjektivistička filosofija postepeno, padajući sve niže, napokon stigla do evolucijonizma ili agnosticizma, a to znači bankrot filosofije i znanosti uopće. Filosofija, kojoj sva istina stoji u događaju, koja poriče osnovne stavke logike, jest negacija svake filosofije, logike i znanosti. Ovamo je konačno dospjela, dosljedno se razvijajuć, «kršćanska» nekatolička filosofija.

Katolička filosofija naprotiv ne može, dok ostane vjerna svome imenu, zaći ovakvim stranputicama. Od te je pogibelji čuva upravo katolička vjera. Istina i katolička je filosofija čisto racijonalna struka, koja se poput ma koje druge znanosti osniva isključivo na zakonima umske spoznaje; ali vjeroispovijest zasijeca katoličkome filosofu granice, preko kojih ne smije, ne će li da krene stazom, koja vodi u propast. Što više katolička je nauka filosofu putokazom kroz labirint ljudskih mnijenja i zabluda, te će se on, slijedeći taj putokaz, ne samo kloniti opasnih hridi, o kojima su se razbile već tolike lađe, nego će se pouzdanim korakom sve više i više penjati uz vrtoglave visine filosofskog umovanja, dok se ne dovine vrhunca, uglavivši zakone one vjekovite filosofije — philosophia perennis — koja nenatkriljio nadvisuje mijene nestalnog ljudskog mišljenja.

Divno je pak kako ova sigurnost i sveudiljnost katoličkoj filosofiji dolazi poglavito od osnovnih dogmata ili misterija kršćanske objave: Trojstvo, Upućenje, Božansko materinstvo Djevice Marije, Euharistija. Tko malo dublje zaviri u historijat starije i novije filosofije, u koliko se ova razvila izvan katoličke Crkve ili u protuslovlju sa njezinom naukom, vidjet će, da su gotovo svi moderni filosofski sustavi stradali na metafizičkim kategorijama, kojima se uglavljuju zakoni bitka. Supstancija i akcidens, bitnost i bivstvo (esencija i eksistencija), možnost i zbiljstvo, osobnost i tako dalje — ovo su pojmovi, za koje na sasvim poseban način vrijedi ona riječ: Error in principiis minimus, in consequentiis fit maximus. I najmanje zastranjenje u poimanju ovih kategorija urađa za čitav jedan filosofski sustav kobnim posljedicama. To je i razlog, zašto akatolička i antikatolička filosofija obično svršava s rasulom i umskim nihilizmom. Naprotiv posve je nemoguće, da bi katolički filosof, u svijetlu gore istaknutih vjerskih otajstva, pomeo kategorijske zakone bitka; a to ga uzdržava na putu istinskog umovanja i uklanja od njega pogibelj, da zastrani. Zato se i katolička filosofija sve jasnije pokazuje kao filosofija perennis i trumphans; tu pobjedu i superiornost nad ostalim filosofskim sustavima zahvaljuje ona dogmi katoličkoj, koja je poput anđela čuvara vodi po skliskim stazama apstraktnog umovanja. I na katoličku se filosofiju mogu u nekom smislu primijeniti riječi: «To je pobjeda, koja pobjeđuje svijet, vjera naša». (I. Iv. 5, 4).

Katoličko stanovište u etici.

Prijeđemo li na katoličku etiku, to ćemo u njoj naići na mnoge momente, kojima se ističe ispred opće kršćanske etike akatoličkih konfesija.

Već nauka o slobodi čovječje volje, koju je katolička Crkva uvijek branila i čistu očuvala nasuprot akatoličkih konfesija i raznih filosofskih teorija, jest neprocjeniva zasluga njezina na etičkom polju. Uz to valja istaći, da katolička etika crpa snagu iz vrhunaravskog vrela milosti Božje, navlastito iz Euharistije, gdje se Bog sâm s dušom sjedinjuje saopćujuć joj božanski život svoj. Akatolici nemaju ni sakramenata ni Euharistije, time se lišavaju svrhunaravne pomoći. Zato se i ne mogu dostati one heroičke kreposti i svetosti, koju postizava Crkva u svojim svecima.

U akatolikâ nema plodnog tla za ascezu. A šta tek za mistiku? Pravoj mistici nema u akatolicizmu ni traga, jer ondje nestaje potrebnih uvjeta za mistički saobraćaj duše s Bogom. Ovaj se saobraćaj ne dade ni pomisliti bez sakramenata, a pogotovo ne bez Euharistije. No heroizam se kršćanske kreposti ostvaruje i dotjeruje tek u mističkom saobraćaju i zajedništvu s Bogom.

Već činjenica dakle, što asceza i mistika niču i plode jedino na njivi katoličke Crkve, što jedino tu urađaju onim heroizmom i uzornom svetošću, koja nam se konkretno pokazuje u svecima katoličke Crkve, osigurava katoličkoj etici specifični značaj, kojim se razlikuje od opće kršćanske akatoličke etike. Zato se i s pravom navodi među biljezima, po kojima se prava Kristova Crkva raspoznaje od drugih crkava, njezina svetost.

Ističemo također evanđeoske savjete, ovu školu i rasadište kršćanskog heroizma u odricanju svijeta, u poniznosti, poslušnosti, u trapljenju i kroćenju neuredne pohlepe. Jedino katolička Crkva pokazuje smisao za etički momenat i idealni značaj evanđeoskih savjeta, jedino su u nje evanđeoski savjeti u svako doba našli majku, koja ih je brižljivo njegovala.

Napakon spominjemo sakramentalni značaj braka. Bračna je sveza po riječima sv. Pavla velika tajna u Kristu i Crkvi. Ovaj je tajinstveni značaj i posebnu milost i nerazriješivost kršćanskome braku sačuvala jedino Crkva. Od kakove neprocjenive je to važnosti za svetost porodične zajednice, za uzgoj djece i za kršćanski moral uopće.

Katolici ne mogu dakle podnipošto svoju etiku zamijeniti sa «kršćanskom» akatoličkom; time bi se odrekli neprocjenivog blaga, što ga imaju samo oni a drugi nitko.

Katoličko stanovište u lijepoj umjetnosti.

Pita se napokon, imamo li pravo zahtijevati, da dođe specifično katolička ideja i u lijepoj umjetnosti do izražaja? Odgovor na taj upit slijedi sam po sebi iz onoga, što već izložismo o katoličkoj filosofiji i etici. Umjetnost izrazuje ljepotu, a ljepota jest sjaj istine. Ako jedino katolička Crkva Bogom objavljenu istinu čuva u svojoj čistoći i nepokvarenosti; ako jedino katolička Crkva čovjeka dotjeruje do ideala kreposti i svetosti: onda biva jasno, da pruža katolicizam i lijepoj umjetnosti uvjete veće dotjeranosti, nego li ikoja druga religija.

Umjetnost prikazuje ljepotu u idealima. Ideala imade u Crkvi sva sila, ona ih uzgaja u svojim svecima. Odatle i dobiva katolička umjetnost idealnu sadržinu i poticaj. Život svetaca je uzor umjetničkog stvaranja. Zato su Djevica Marija i sveci bili uvijek glavnim predmetom umjetničkog prikazivanja; ugledajući se na ove uzore katolička je umjetnost dotjerala do one visine, do koje nije doprla umjetnost nijedne druge religije.

Kršćanska duša, preporođena milošću Duha Svetoga, sijelo je Presvetog Trojstva, živo ogledalo nestvorene Ljepote Božje. Hraneći se tijelom Isusovim, odrazuje ona u sebi život božanski. Ovakve duše prelijevaju, udišu umjetniku idealne zamišljaje, zanose fantaziju u nebeske visine. Rađaju se samo u krilu katoličke Crkve.

Praktični izvoci iz izloženih principa.

Iz svega što rekosmo o interkonfesijonalnosti kulturnog rada, izvodimo ova praktična pravila:

1. Predstavnici katoličkog naroda ili katoličke države moraju nastojati, da se iz zakonodavstva i javnih institucija istisne interkonfesijonalizam, postavivši javni rad i život na bazu katoličku. U protivnom će se slučaju kultura naroda izroditi u kulturu antikatoličku i antikršćansku, koja dosljedno vodi do kulture poganske.

2. Što se tiče napose znanstvenog rada, predstavnici katoličkog naroda ne mogu dopustiti, da se javna nastava temelji na principu: Znanost i njezino učenje je slobodno. Jer to je u suštini princip «slobodne misli», koji se, kako potvrđuje iskustvo, u praksi provodi tako, da se znanost njeguje i predaje bez ikakvog obzira na katoličku nauku. «Slobodna misao» drma temeljina katoličke religije i ćudorednosti i uopće kršćanske katoličke kulture.

3. Katolici imadu pravo i dužnost, da od svake organizacije ili društva, koje se osnuje u svrhu promicanja kulturnih probitaka, traže, da se postavi izrijekom na čisto katoličko stanovište. Ne mogu se katolici zadovoljiti vjerski neutralnim programom, ili pukim isticanjem «kršćanske» baze, jer to ne izrazuje ništa određeno, i ne zajamčuje, da će organizacija raditi u skladu s katoličkim načelima. «Kršćansko» stanovište otvara vrata liberalnim elementima neprijateljskim katoličkoj vjeri i Crkvi, koji će na koncu konca organizacijom zavladati, te se njom služiti kano oružjem proti katoličkoj stvari. Na taj je način mnogo već listova, narodnih domova, čitaonica i drugih društava, ma da su utemeljeni katoličkim novcem, a kumovali im svećenici, prešlo u ruke liberalaca i radikalaca. Utisnimo u pamet opomenu Isusovu, da ne mećemo svetinje svoje pred pse, jer će doskoro vrativši se rastrgnuti i nas. (Mat. 7, 6.)

4. Katoličkom narodu valja stvoriti katoličku umjetnost i literaturu. I to je za nas aktualno pitanje. I u nas se na polju lijepe knjige i umjetnosti zametnula borba između katoličke i interkonfesijonalne struje; imade među nama katolikâ, koji smatraju «zaokvirenje literature u vjerozakon» štetnim za lijepu knjigu. A baš je protivno! Upravo odmetnuće od katoličkoga vjerozakona znači dekadencu lijepe umjetnosti. To jasno dokazuje povjest reformacije. Dužnost savremenih katolika jest, da lijepu umjetnost i beletristiku natrag privedu k vrelu vječne Ljepote i idealizma, štono čovječjemu geniju provire iz kršćanske objave, koju nepatvorenu čuva jedino katolička Crkva.

Literatura napose beletristika znači neprocjeniv uzgojni momenat. Moderna inteligencija velikim se dijelom gotovo isključivo hrani i naobrazuje literaturom. Ova se inteligencija otuđila Crkvi i kršćanskome nazoru o svijetu. Nikakovo čudo, pomislimo li, da se je literatura onamo od doba francuskih enciklopedista i literarnih kritičara i beletrista iz škole jednog Lessinga, Goethe-a i drugih iznevjerila kršćanskim tradicijama. U liriku, u dramatiku, u roman unesen je opet poganski duh. Lijepom je knjigom zavladala ideja Lessingova «Nathana»; ideja interkonfesijonalizma i vjerskog indiferentizma.

Djelo je raskršćanjenja u evropskoj literaturi dovršila filosofija darvinizma, evolucijonizma, pesimizma. Dandanas se inteligencija katoličkog porijetla naobrazuje u kazalištu, koje ruglu izvrgava otajstva sv. vjere i kršćanski moral. A što da reknemo o većini beletrističkih časopisa i drugih literarnih proizvoda, čijim se štivom naša inteligencija naslađuje? Da pjesnicima bogohulcima poput jednog Kranjčevića katolički narod diže spomenike, to je za katoličko ime sramota.

Ovom zlu treba naći radikalnog ustuka. Inteligenciju treba oteti razornom uplivu antikatoličke bezbožne literature. U tu svrhu treba da proglasimo jednom katolički «Credo» osnovnim zakonom za narodnu literaturu i beletristiku.

Naturalistčki vitalizam prema novim biološkim uspjesima.

F. J. Milošević, franj. konv.

X. Kritika i tumačenje navedenih rezultata.

Prvi glasovi, koji su javljali Karrelova iznašašća kao novost vanredne vrijednosti, pobudili su u svijetu začuđenje i udivljenje. Učene i uvažene osobe, koje su bile pozvane da se o tim iznašašćima izraze, bile su vrlo reservirane. Kratke brzojavne vijesti, kao i novinarski članci nisu ih zadovoljavali. Čekali su oni obširna izvorna izvješća, da mogu na podlozi dokazâ prosuditi vrijednost spomenutih iznašašća. Uza sve to mnogo ih je bilo, koje ne udovoljiše ni izcrpiva izvješća, pa neki odoše čak u daleku Ameriku, da svojim očima prate Karrela u pokusima: drugi pako, služeći se posebnom tehnikom ili slijedeći onu Karrelovu i njegov način istraživanja, uspješno ponoviše njegove pokuse. Na taj su način mnogi bili u stanju, da usvojenim znanjem govore o navedenim činjenicama.

Nije dakle čudo, što uslijed tih konstatacija Karrel kod učenog svijeta ima danas i oduševljenih pristaša i vrijednih kritičara, t. j. onih, koji precjenjuju njegove rezultate, te i drugih, koji ih dovoljno ne ocjenjuju.

Najveći broj kritičara, koji su javno istupili proti Karrelovim izvodima; daju nam Nijemci. Kritika nije naperena — ovo treba istaknuti — nakanom da se omalovaže ili oslabe Karrelovi rezultati, jer bi to bilo nedično za svakog učenjaka; nego namjerom da se vrijednost njegovih rezultata svede na njihove prave granice. Sud njemačkih učenjaka treba svakako uzeti u obzir, jer se oni, velikim marom i zamjernom ljubavlju, od otrag dva-

deset i pet godina bave proučavanjem mehaničnog razvitka. Osim Nijemaca lijepi je broj učenjaka i iz drugih naroda.

Dužnost je naša sada navesti te prigovore, i osvrnuti se na njihovu vrijednost.

Jolly je u više svojih rasprava zanijekao valjanost nekih glavnih tačaka u pokusima Karrela i Burrowsa.

Ti pokusi, opaža Jolly, nijesu posve novi, jer su im predmet pojave nadživljivanja, koje su bile poznate starijim istraživaocima; te da se zbilja tu radi o nadživljivanju Karrelovi dokazi nijesu bolji od njihovih. Pojave opisane po Karrelu za Jollya su pojave *nekrobiosije* (zamrlice ili spore smrti) a nipošto nadživljivanja. O pravom nadživljivanju Karrel nije dao dokaza, pošto nije dokazao da je u otrgnutim po njemu prijepletima i koji su nadživili, nastao stanoviti broj kariocinesija, *koji bi odgovarao pravom povećanju.* Zbog toga, veli Jolly, kad je govor o *«priplocima prijepleta»* i o *«nadživljivanju», zlorabi se misao tih riječih».* U opisu Karrelovih pokusa u *«priplocima»* vidili smo da obujam povećanja dokazuju stanični lanci ili još bolje druge stanice, koje je rasplodio otrgnuti prijeplet. Ta činjenica, opaža Jolly, tumači se na veoma laki način. Tu se ne radi o *umnožavanju* (rasplođenju) stanicâ, nego o *rastrkavanju* postojećih, ili o *odalečivanju* jedne od druge stanice. O umnožavanju postojećih stanica ne može biti govora, pošto manjka glavna i temeljna činjenica, t. j. *dioba stanica.*

Doktor Hadde, pristaša i branitelj Karrela, predavao je 10. prosinca 1911. u Vratislavi o njegovim pokusima. Nakon govora, nastala je javna rasprava, u kojoj se je nekoliko učenjaka protivilo izvodima Karrela i njegovih pristaša. Vrijedi napose spomenuti *Pfeiffera, Hürthla, Prausnitza, Ponficka* i *Oppela.*

Pfeiffer je opazio da su stanice, koje nastaju od nadživućih prijepleta, *sve jedinstvenog oblika* tako, da se mogu klasificirati kao sdružene stanice. U prijepletima, nastalim od otrgnutih manjkaju tipične stanice primitivnog prijepleta. Po tom ne može biti govora o pravom povećanju poglavito s razloga, što je kariocinesijâ preveć malo prema broju stanica, koje su se formirale. Radi se dakle o povećanju, koje je nastalo *rastrkavanjem* postojećih stanica.

Hürthle je isključio, da se je postiglo povećanje onih ustroja, koji su spojeni po živčanim vlaknima sa središnjim živčanim sustavom, dok naprotiv ima se povećanje prijepleta, koji nisu *neposredno* spojeni sa živcima.

Isto tako su prigovarali Prausnitz i Ponfick.

Oppel je također tumačio prividno povećanje sa micanjem stanica od središta otrgnutog prijepleta prema svojoj kružnici. To bi micanje, po Oppelu, bilo pasivno, što je dokazano činjenicom, da otrgnuti prijeplet uzdrži se u sluzi razblaženoj u vodi.

No, od odlučne vrijednosti u ovom pitanju bili su pokusi *Dilgera*. On je ponovio Karrelove pokuse, te je mogao dokazati, ***da u otrgnutim prijepletima nema, ama baš nikada, pravog povećanja umnožavanjem stanicâ, nego jedino rastrkavanje elemenata prijepleta, koji se gojio.***

Da se dokaže izvod Karrelov, naime da u njegovim «*priplocima*» biva pravo povećanje umnožavanjem stanica, valjalo bi *brojiti* diobe stanica i pronaći, da njihov broj sasma odgovara tobožnjem povećanju otrgnutih prijepleta. To brojenje staničnih dioba, glavna je tačka, na kojoj se osnivaju izvodi Karrelovi, ali nju nije dokazao ni on ni drugi učenjaci. Karrel je veoma usavršio staru tehniku istraživanja, pače možemo priznati, da mu je (ako se hoće), posve nova. Ta njegova tehnika pokazala je u većoj svjetlosti pokuse i rezultate. Dakle oni nijesu novi, nego samo prividno, u koliko su nam naime pokusne pojave jasnije u njegovoj, nego u starijoj tehnici. Činilo se je njemu i njegovim revnim pomagačima, da u «priplocima prijepleta» biva doista umnožavanje stanica po diobi (u tom sastoji pravi smisao *povećanja)*, dočim ono umnožavanje nije drugo nego rastrkanje stanica, koje su o sebi postojale. Da je tako, pokazali su mnogi pokusi, obavljeni tehnikom Karrela, koji se ne mogu pobiti. Radi se dakle o očitoj i konstatiranoj činjenici.

Pokusi Karrelovi i njegovih sumišljenika dali su — po navedenoj distinkciji Rouxa — povećanje dimensija i to samo, a nipošto pravo povećanje, ili organsko rastenje büble otrgnutog prijepleta *(organische Massenwachstum* Roux-a).

Karrel dakle i njegovi sumišljenici kruto se prevariše, kad su *rastrkavanje* stanica uzeli kao *umnožavanje diobeno* istih. Slijedi dakle da dokazi, koje iznose, ne imadu nikakove znanstvene vrijednosti, jer fali im glavna podloga ili činjenica, spomenuto naime umnožavanje. Postigli su doduše da dokažu povećanje dimensija, i to je sve, ali ne povećanje organsko büble prijepleta, koje jedino zasijeca u ovo pitanje. Povećanje dimensija ne mijenja ni za dlaku nauk o životu organizma, koji je bio već prije.

Uza svu tu manjkavost dokaza — (ne kažemo: neuspjeh, jer što se ne može dokazati ljudi nisu krivi) — ipak je dužnost da se divimo Karrelu, njegovim pomagačima i sumišljenicima, te da od srca pohvalimo njihov zamjerni požrtvovni rad za unapređivanje ljudskog znanja u znanosti, napose u znanstvenoj aplikaciji. Oni su doista u tom smislu lijepo pomakli napredak, i dali nam toliko toga, što prije nijesmo imali. Veoma su olakšali proučavanje životnih pojava upozorujuć nas, kakovom se tehnikom moramo služiti, da se otrgnuti prijeplet uzdrži u životu izvan organizma, komu je pripadao. Od njihovih pokusa neprocjenive plodove može pobrati kirurgija osobito u pogled ucijepljivanja: isto tako biokemija, fisiologija razvitka i patologija mogu se uspješno poslužiti njihovim resultatima i to u smislu, koji smo na drugom mjestu istakli.

Ovo zadnje naše razlaganje možemo poskorupiti u slijedeće točke:

1. *Podnipošto se ne može dokazati, da je uspjelo «uzgajati ustroje i prijeplete» izvan živućega organizma.*

2. *Ustroji i prijepleti mogu «živjeti» izvan organizma, koje življenje označuje se sa «nadživljevanjem», ali ovoj riječi ne smije se dati veće značenje nego što ga ima, i kakav se pristoji ovim pokusima.*

3. *Kad je govor o pravom životu, u njemu moraju da se vrše ove tri obave ili funkcije, naime: hranjenje, asimilacija i povećanje.*

4. *U svim do sada obavljenim pokusima od spomenutih triju funkcija zadnja se nije ispunila: nije konstatirano povećanje. Dakle ne može biti govora o pravom životu ili o pravom «nadživljevanju».*

5. *Slijedi dakle, da Karrel i drugi učenjaci nijesu nam dali u bitnosti ništa nova, dali su samo jasnije dokaze o onomu, što se je prije znalo: dokazali su naime, da je u naravi prijepletâ «mogućnost», po kojoj se mogu prisadit na drugi organizam, i to ako su od otrgnuća do prisade držani u njima prikladnim okolnostima fiziko-kemične naravi* (poglavito se n. pr. zahtijeva hranjenje, temperatura i osamljenje), *da mogu uščuvati sposobnost razvitka.*

To su točke, koje nam daje znanstvena kritika, uslijed pomne iskustvene istrage o glasovitim Karrelovim rezultatima.

Tom kritikom padaju posve i nedovoljna tumačenja istih rezultata, i one teorije, koje su neki lakoumno izveli proti dosadašnjem poimanju života.

XI. Obrazloženje navedene kritike i tumačenja.

Tumačenje njemačkih učenjaka, koje je protivno Karrelovim izvodima, nijesmo u stanju da kontroliramo na podlozi istih pokusnih izvida. Može biti da s vremenom poprimi, većim usavršenjem biološke tehnike, koju modifikaciju: no, mislim da možemo biti stalni, da će ono tumačenje u ukupnosti ostati nepromijenjeno. Kritika nije išla da obori Karrelove rezultate, pače ona ih je konstatirala i po tom oni ostaju netaknuti; ali je međutim oborila Karrelove izvode drugim izvodima, koji se temelje na istim rezultatima. Zbog toga otskače golema važnost kritike.

Točke, u kojima smo poskorupili znanstvene rezultate njemačkih učenjaka, prava su pobjeda naturalističkog vitalizma, jer su po njima tačno određene granice bioloških pokusa, koji se ne mogu prenijeti na psihološko polje. Imamo dakle novi dokaz različitosti pravaca psihologije i biologije, premda se one znanosti mogu međusobno pomagati i u širem poimanju života.

Međutim ako prispodobimo rezultate Karrelove s rezultatima njegovih kritika, nailazimo na činjenicu, po kojoj se njihovi rezultati bitno razlikuju. Pošto je ta činjenica odlučni faktor u ovom pitanju, vrijedi da je istaknemo što bolje.

Karrel je u svojim «priplocima» opazio, da su se uz položenu stanicu pojavile «nove» stanice. Od toga je stvorio teoriju, da su ove potekle od prve, t. j. od matice-stanice, a po tom da je nastalo pravo umnožavanje stanicâ po rasplodu. Njemački pak učenjaci opaziše istu pojavu u svojim pokusnim istraživanjima, ali nakon dugog motrenja zaključiše, da je to rastrkavanje postojećih stanica, a nipošto novo formiranih. Svoju tvrdnju Karrel nije mogao dokazati, niti odgovoriti na prigovore svojih kritičara. Njemački učenjaci razložili su to ovako: Da su izvodi Karrelovi bili mjerodavni, stanice kćerke morale su poprimiti stanoviti oblik, različit jedne od druge pa i od matice-stanice; dočim je konstatirano, da im je oblik jednak. Dakle tu ne može biti govora o urodici ili povećanju sa umnožavanjem. Stanice su bile sdružene, pa se razdružile. To je sve. Dakle u bitnosti ništa nova. Karrel se je naprosto prevario.

No ako se to nije postiglo, hoće li se u budućnosti postići? Je li moguće da prijeplet otrgnut od organizma dade više potpunih organizama, i to po njihovoj diobi?

Kad je govor o organizmima, velika je pogrješka govoriti o svima jednako, ili sve vrstati u isti red. Filosofija dijeli ih u više i niže, a te dobe mora se držati i biologija. Prelazi od jednih na druge vrlo su pogibeljni. Naveli smo riječi prof. Poggia iz njegova izvješća na parišku liječničku akademiju, u kojem upozorava na opreznost, neka se brzo ne zaključuje od biline na čovjeka. I da je zbilja taj prijelaz *nenaravan* dokazuju bitne razlike organizama živućih bića, a potvrđuju i pokusi Karrelovih kritičara. Ne cijeneć kako valja te razlike odalečiše se od pravog znanstvenog pravca mnogi inače umni filosofi, te su nam dali tolike pogrješne teorije o evoluciji vrstâ.

Istaknuli smo divni sklad, koji postoji bilo u ustrojima bilo u obavama organizma, i da je svrha rada njihova uzdržavanje istog organizma. Taj sklad daje nam morfološku i fisiološku jednotu organizma, koja je opet sa svoje strane očiti znak nužne eksistencije jednog principa, od koga nastaje *život* u organizmu. Uslijed tog principa spojena sa tvarju u živom biću imamo *jednu supstanciju, jednu narav, ili supstancijalnu jednotu.*

Proti toj jednoti prigovara se, veli Mercier, što ima živih bića, koja se faktično mogu razdijeliti, n. p. bilina se može reproducirati sa povaljenicama, ako se od sveživa smeđega (Hydra fusca) odreže koje hvatalo, ovo se razvija u nov svežir; tako i glistine mogu se izrezati na komadiće, koji osamljeni slijede po sebi živjeti.[1]) Iz ovih i sličnih primjera izvodi se razdijeljivost organizma ili živog bića uopće.

Na taj prigovor davno je Aristotel odgovorio: «Rastlinska duša jedna je u činu, a mnogostručna u moći. Isto je tako i osjetni princip.»[2])

Aristotelov odgovor vrijedi i danas isto kao i onda. Kad se kaže *jednota,* opaža dobro Mercier, ne misli se reći *jednostavnost:* pa zato ono, što je faktično *nerazdijeljeno,* ne slijedi da je nužno *nerazdijeljivo.* Poznato je da u razvoju organskog života ne ima sila jednovitih i netvarnih, t. j. nikakva pojava ne dokazuje nam opstanak takove sile u njemu. Slijedi dakle, kada

[1]) *Mercier,* Corso di filosofia, Firenze 1909., str. 18.

[2]) «Anima vegetativa una est in actu, sed multiplex potentia. Idem dicendum est de principio sensitivo». Cfr. *Reinstadler,* Elementa Philos. scolast. Vol. II p. 63, Friburg 1913.

se u kojem živom biću otkrije da koji ili svaki njegov dio posjeduje sve uvjete potpunog organizma, onda je to biće razdijeljivo.

Ti uvjeti postoje u nižim organizmima, u koje spadaju i na taj se način tumače navedene pojave. No u organizmu je viših životinja takovo razdijeljenje *nemogućno*, a razlog je, nastavlja Mercier, što svaka obava opredijeljena je posebnom ustroju, koji zaprema posebno i različito mjesto u cijelom organizmu.[3]) Dakle svaki ustroj ne posjeduje sve uvjete potpunog organizma u višim organizmima, a po tom ovi nijesu nipošto razdijeljivi.

Karrel je u izvodima išao daleko, prelazeć od jednog organizma, koji je razdijeljiv na drugi, koji nije nikako moguće razdijeliti. Da se je držao filosofskog načela, mogao je sam svoju pogriešku ispraviti i lako opaziti da su ga varale oči. Kritičarima njegovim, iza ponovljenih pokusa, bilo je posve lako dokazati, da Karrel nije postigao ono, što nikomu nije moguće da postigne. Po tom je filosofski nazor ostao netaknut i čvrst kao što je bio i biti će uvijek.

Presađivanje jednog ustroja višeg organizma na drugi ne škodi tom nazoru. Onaj ustroj nije potpuni organizam, pa slijedi funkcijonirati u novom organizmu, kako je funkcijonirao u starom.

Da bolje upotpunimo nauk o aktivnosti živih bića, reći ćemo nešto o uvjetima te aktivnosti, što će nam također rastumačiti vrstu «nadživljivanja» u Karrelovim priplocima.

Ako tu aktivnost — kaže Mercier, od koga iznosimo ove podatke[4]) — motrimo samo onako površno, lako ćemo pomisliti, da ona u živom biću ima neku posve neodvisnu oznaku, da je posve neovisna od vanjskih čimbenika, kao da je jedini organizam, koji stvara, da tako rečem, svoju aktivnost.

Ali mišljenje je to toliko krivo, koliko je i površno, jer životna aktivnost organskih tjelesa — poput svake naravne aktivnosti neorganskih tjelesa — podvržena je determinizmu, t. j. nekim određenim uvjetima.

Od tih uvjeta neki su tako nužni, da je bez njih život *apsolutno nemoguć;* pomanjkaju li, smrt je neizbježiva. Neki pako uvjeti potrebiti su samo za normalno djelovanje života tako da je, kad ponestanu, život nekako poremećen, ustegnut; nije utrnut, nego je *skriven,* kao što opažamo u sjemenu, mikrobijima,

[3]) *Mercier,* ib. str. 19.
[4]) Ib. str. 10.

trusu (spore) osušenu nekih bilina. U takovom stanju ta «živuća» bića imadu *potencijalni* život; oni su poput zaustavljenog stroja. Da se maknu, da se počnu gibati, ili da im se povrati *aktualni* život, potrebiti su neki materijalni uvjeti, kao vlaga, umjerena temperatura i t. d. Isto tako da se povrati život bićima, u kojima je nastao skroviti život, potrebiti su neki uvjeti fizično-kemične naravi, koje smo više puta spomenuli.[5])

Uporavimo li taj nauk Karrelovim pokusima, možemo izvesti slijedeći zaključak: «*Karrel je uspio uzdržati prijeplete daleko od organizma, komu su pripadali, samo u stanju s k r o v i t o g života.*

To držimo za utvrđenu istinu, pa tobožnje nastalo «povećanje» u njegovim pokusima tumačilo se kako mu drago, ili sa «rastrkavanjem» njemačkih učenjaka ili na koji drugi slični način.

Gornji zaključak može se slobodno pridružiti točkama, koje smo naveli na svrhi desetog poglavlja. On nam suviše tumači kako se razumijeva «povratak» života onim «mrtvim» ustrojima, koji bi se prisadili na drugi organizam. Očito je da u njima ne bijahu još iščezli oni nužni uvjeti, bez kojih im je *apsolutno nemoguće* živjeti. Dakle ti uvjeti ostali su u onim «mrtvim» ustrojima; samo je ponestalo uvjetâ, koji služe običnom djelovanju života. Uslijed toga ustroji nisu bili baš mrtvi, nego su *mirovali.* Da im se dade gibanje, dosta je bilo držati se tehničkih uredaba, kako je učinio Karrel i svi drugi biolozi.

Zaključak.

Biološki rezultati *Karrela, Burrowsa* i ostalih učenjaka, koje smo nastojali što vjernije prikazati, od goleme su važnosti osobito za kirurgiju, pa i za proučavanje o razvoju, uredbama i djelovanju živih organizama. Nesumljivo je dakle, da se je znanost mnogo digla i obogatila u tom pogledu.

[5]) Prispodoba je ova umjesna, jer životna aktivnost, opaža Mercier, podvržena je, poput neorganske tvari dvama velikim zakonima o *uzdržavanju tvari* i o *uzdržavanju energije,* koji su sadržani u formuli: «Ne uništuje se ništa, ne stvara se ništa». Zbog toga kemične promjene, koje nastaju u *živim tjelesima,* iste su naravi onih, koje opaža kemik u svojoj *radionici.* Tako i pojave mehanične i fizične, koje nastaju u nutrini organizma iste su kao i one *neorganskih* tjelesa. Isp. *Mercier,* Corso di filosofia, Firenze 1909 str. 10-11.

Kako je sveta dužnost svakog poštenog učenjaka zanimati se za taj napredak znanosti, i od srca mu se veseliti, isto je tako dužnost dignuti javno glas proti neznanstvenom, a više puta i zlobnom izrabljivanju, takovih znanstvenih uspjeha.

Velika filosofska, odnosno psihološka pitanja i razlaganja danas neoprostivom lakoćom neki tobožnji učenjaci skidaju sa svojih uzvišenih mjesta i miješaju pače istovjetuju sa prostom materijom, te javnost pitaju kojekakovim evolucijonističkim teorijama. Ti učenjaci uzveličavaju nove biološke rezultate, ne zbog njihove realne vrijednosti, nego da ih tendencijozno izrabe i po njima zakopaju naturalistički vitalizam ili skolastični animizam, te proglase da je tvar vječna (iz koje se razvijaju životne pojave), duša da nije drugo van skup tvarnih sila; napokon da ne treba priznati svevišnjeg Stvoritelja, Boga!

Izvađati takove zaključke iz onih rezultata na štetu je same znanosti, jer se danas može držati za utvrđenu istinu, a u tomu se slažu mnogi i bolji učenjaci,[6]) da oni rezultati ne imadu niti mogu imati mjesta u čisto psihološkom poimanju života. Oni imadu svoje granice, kao predmeti prirodnih znanosti. Spomenuti dakle izvodi prosta su snatrenja ljudi, kojima nije do znanosti toliko, koliko do nečesa drugoga.

Princip, koji je izvor života, ne smije se istovjetovati s organizmom; ono je o sebi. Može se analizirati organizam u njegovim najskrovitijm tančinama, ali princip izbjegava svaku materijalnu analizu. Pokusi se mogu praviti pri svakom organizmu, i «gojiti» svakovrsne ustroje i prijeplete, ali nije sile, koja će u «priplotke» položiti *princip* života, dušu.

Uza sve to zbilja zapanjeni ostajemo, promišljajuć kakovom smijonošću neki moderni fiziolozi i biolozi u svojim knjigama i pokusima strpavaju ujedno tvar, silu, organizam, dušu; u istom skupu nalaze se bilina, životinja, čovjek. Tu nema o stvorenju i o Stvoritelju ni imena, ni spomena. Na stotine je hipoteza izmišljeno, da se riješe velika pitanja o životu i svemiru, da se odgoneta glasovitih «sedam zagonetaka» *Du-Bois Reymonda,* ali sva pitanja i zagonetke danas su im onakove, kakove su bile i prije. Kod takova načina istraživanja, gdje vlada potpuni ekskluzivizam utvrđenih znanstvenih načela, učenjaci prisiljeni su

[6]) *Gemelli* navadja ova dva vrsna učenjaka: O. *Kertwig,* Arch. f. mikr. Anat., B. 79. W. *Roux,* Ueber kausale und konditionale Weltanschaaung, Leipzig, 1913

da uzdahnu za istim iskrenim filosofom *Du-Bois Reymondom: Ignoramus et ignorabimus.*

Princip se dakle života mora proučiti posve drugim sustavom, načinom i kriterijem. Premda je eksistencija duše i tvari realni čin jednog Stvoritelja, ipak one nisu jedno. Dvije su tu naravi dviju međusobno opriječnih eksistencija, te nije moguće pomisliti, da je jedna učinak druge, ili da bi mogle, kad bi se pretpostavilo da su jedno, provađati opriječne učinke. Izmed duše i tvari, kako nas uvjerava izvanjsko i unutarnje iskustvo, postoji realni preduboki ponor, koji ne može poravnati nikakva teorija, niti ikakav pokus.

Eno vam biologa, koji motri u svojim pokusima *živi* organizam, i neumorno proučava *pojave života.* Njemu je sve jasno, samo... samo ne može iznaći princip, od koga izvire život. Pipa on u najskrovitijim stranama organizma, razglaba sve do najsićusnije stanice, njezinih uklopina i pojava, ipak princip života ne može naći, premda taj princip pod svojim rukama ćuti, i svojim očima prati njegove zapletene obave i divni rad!

To je u istinu najveći jad mnogih neumornih učenjaka. No njihov napor, ma koliko bio velik, da pronađu prirodnom biološkom znanošću princip života našega, dušu, bio je i biti će uvijek uzaludan. Žaliti je u velike, da te, inače veoma zaslužne učenjake, ne vodi prava znanstvena misao o životu u istraživanju.

U živom organizmu ima jedan dio, koji spada direktno prirodnoj biološkoj znanosti, a ima i drugi, koji je isključivo predmet «razumne» znanosti. Izvodi su jedne i druge različiti, ali ne opriječni, jer ih istina sljubljuje u jednoj supstancijalnoj naravi.

Naturalistički vitalizam, koji nam daje čist pojam o toj istini, i koji tačno određuje granice spomenutih znanosti, kroz vjekove izdržao je ljute borbe, ali je ostao uvijek na svojoj visini, ne dopuštajuć da se različite znanosti miješaju. Danas, kad su prirodne znanosti silno napredovale, sa ovjerovljenim činjenicama danomice one potvrđuju njegova neoboriva načela. I zbilja da *život* nije drugo van skup fizičnih i kemičnih sila ili prosti mehanizam, današnja veoma savršena tehnika istraživanja, već bi to pronašla, i prstom pokazala što je ono, što u biću djeluje i što čini da je biće živo. No, što su nam do sada učenjaci o tom kazali? Znadu li barem o životu toliko, koliko znadu o elektricitetu?...

Proučavanje razvoja organizma u njegovim najskrovitijim dijelovima, u sastavu njegovu, u uzvišenom radu, u divnim pojavama i mnogostrukim počelima, koliko dubokih pitanja otkriva marnom učenjaku! A promislimo samo da sve to postaje od jedne jedincate stanice! «Milijoni su tu najsićušnijih stanica, živih bojadisanih počela, jerarhično razređenih, te skladno upoređenih pače i u najsitnijim dijelovima, prema dobrobiti cjelokupnosti, i uzdržavanju našega života. Pa da to čudo produkcije bude samo učinak male kolikoće oksigena, idrogena, uglika, azota, sumpora, fosfora i još kojeg počela, koji su se nalazili u stanicijaju? Nedotaknjivi razdražaj proste tvari baš zato što se je našao u posebnim prilikama, je li mogao sa svojim silama proizvesti svu onu množinu čudesa, koju najveći učenjaci tolikim naporom svog uma nijesu mogli sasvim pronaći?[7])

Takova i još druga razmatranja morala su uvjeriti učenjake o realnoj eksistenciji sila koje nijesu jednake tvarnim, pače mnogo su veće od njih; uvjerit su ih morala, da njihovi nazori o životu ne stoje na pravom racijonalnom putu, niti su oni u suglasju sa samim njihovim biološkim pokusima i otkrićima.

Naturalistički vitalizam dakle ne samo da nšta ne gubi, nego je zbilja bolje utvrđen po novim iskustvenim rezultatima. Temelj mu je u čvrstim zakonima naravi živućih bića, pa zato sva moderna istraživanja, kada su čisto znanstvena, ne mogu a da bjelodano ne potvrde njegova neoboriva načela.

Taj vitalizam, kao posebita nauka u filosofiji, ima svog začetnika, grčkog umnika Aristotela, ali i prije njega bio je upisan, kako rekoh, u velikoj knjizi naravi živih bića. Nedvojbeno je dakle da Aristotel u novim biološkim otkrićima pobire lovorvijence za svoje filozofsko preduboko znanje.

Tome je dokaz sjajni napredak embrioloških istraživanja i otkrića, koje nas ravno vode k priznanju pravog principa života, duše, bez koje nije nikako moguće shvatiti koji mu drago organizam. Čudnovati su zaista neki moderni fiziolozi, biolozi i naturalisti! S jedne strane uporito niječu vrhovni i temeljni princip života, dušu, s druge pako strane u svojim pokusima motre činjenice, koje im očito pokazuju realnu eksistenciju istog principa.

Aristotel nije znao za njihove savršene sprave i umne na-

[7]) Isp. *Civiltà Cattolica* 20. pros. 1913. članak: «L'anima e l'ontogenesi» str. 700.

čine istraživanja, ipak dostojan je najvećeg udivljenja u koliko je on, a da pri tom ne razbije, da tako rečemo, ljupinu jajeta, svojim oštrim umom prodro nutarnjost njegovu i shvatio prirodne divote, koje se zbivaju prigodom formacije organizma.

Istraživao je on, kako to da svaka bilina i svaka živina imadu svoj začetak u sjemenu, i kako dopiru do potpunog savršenog individualiteta. Da to protumači pred očima nije imao drugo nego samo njihovo djelovanje, ipak nije nimalo oklijevao kategorično ustvrditi da to biva po kreposti duše, koja, sdružujuć se sa tvarju, daje joj život.[8])

Hans Drieschl, koji je danas najuvaženiji učenjak u pitanju vitalizma, u ovo zadnje vrijeme napisao je o tom velikom predmetu opširnu knjigu, koja je pobudila senzaciju u učenom svijetu. Driescl izlaže moderne teorije o načelu života, koje i pobija, braneć nauku Aristotelovu o naturalističkom vitalizmu. Drago nam je zaključiti ovu našu radnju riječima toga učenjaka: «Tako isto i mi, koji ponosom možemo iziskivati najveću strogost u znanstvenom dokazivanju, i koji smo mnogo ugladili našu intelektualnu svijest, i mi... valja da se, kako bilo da bilo, uvjerimo, da je ono, što je Aristotel ustvrdio, posve istinito».[9])

[8]) *Aristotel,* De generat. animalium, lib. II § 14-15 i § 16-17. i De Anima lib. I i II. — Isp. La Civiltà Cattolica, l. c. str. 693.

[9]) *Hans Driescl,* Il vitalismo, storia e dottrina, trad. del Dott. Mario Stenta, Palermo 1913. — Isp. *La Civiltà Cattolica,* l. c. str. 710.

Radničko osiguranje.

Upotrebljena književnost: Dr. Zacher, Die Arbeiterversicherung im Auslande, 1898.-1908., Berlin. — C. Witowski, Die Arbeiterversicherung in den Kulturstaaten. — Menzel, Die Arbeiterversicherung nach oesterreichischem Recht.

Gospodarstveni liberalizam uništio je stare ustanove, u kojima su provodili i gospodari i radnici blaženo doba — sloge. Bijeda, nezadovoljstvo, mnogi novi zahtjevi i dužnosti pobudili su u radništvu komešanje. Bolest je tu. I prva je bila pozvana država, da tu pomogne. Ona treba da ublaži oprijeku izmed kapitala i rada. I tako su državni socijolozi došli do *osiguranja radnika.*

Nekoje države uvedoše osiguranje za slučaj nezgode i bolesti, druge i za starost.

1. Ko je radnik? Redoviti način organizacije.

Radnik je uopće svaka osoba, koja se uzdržava radom svojih ruku. Nu redovito po slovu zakona ne ubraja se u radnike poljodjelac, koji samostalno radi u polju. Jednako nije radnik, ako plaća ili nagrada za njegov rad dolazi neovisno od poslodavaoca. Po njemačkom zakonu mogu biti osigurani kao radnici i muž i žena jedno kod drugoga ili njihova djeca, ali su isključeni poslužnici obitelji.

Slično osiguranje traži da radnik imade neki stalni godišnji prihod. Inače mu zakon ne priznava pravo osiguranja ili ga obratno sili.

U evropejskim državama je osiguranje obligatno za redovite radnike.

Da se provede osiguranje i isto bude u očevidnosti, ustanovljene su zato bolesničke kase, koje su ili općinske ili okružne ili tvorničke ili saveza itd.

Pojedine stvari vidjeti ćemo tekom rasprave.

2. Kako je u Austriji?

Već naredba 1. svibnja 1810. određivala je, da se gospodari moraju skrbiti kroz četiri sedmice za služinčad. To je dekret 18. veljače 1837. protegnuo i na radnike i pomoćnike u tvornicama, obrtu i trgovini. Zakon 23. svibnja 1854. naredio je posjednicima rudnika, da moraju za radnike uvesti udruge (Brüderladen). Po obrtničkoj naredbi 20. prosinca 1859. morali su poduzetnici uvesti bolesničke kase, ali to nije provedeno, jer je naredba bila nejasna. Pravo osiguranje uveo je zakon 28. prosinca 1887. za slučaj *nezgode,* zakon 30. ožujka 1888. za slučaj *bolesti,* i zakon 28. srpnja 1889. za slučaj *invalidnosti i starosti.*

a) Po prvom zakonu podvrgnuti su osiguranju radnici velikih obrtničkih tvornica i radionica motorom. Ministar nutrnjih posala može osloboditi od osiguranja one obrte, gdje nema pogibelji, te obratno može prisiliti na osiguranje, gdje je pogibelji; u zadnjem slučaju dapače i radnike i činovnike bez obzira na njihovu plaću. Osiguranje je po pokrajini, ne po zvanju. Posao osiguravanja provode posebni za to zavodi. U njihovu upravu ulaze u jednakom broju zastupnici radnikâ, poduzetnikâ i od države imenovani. Posebni pravilnik ravna zavodom. Ako je radnik potpuno unesrećen, dobiva od 5 sedmice unaprijed 60 po sto godišnje svoje plaće ili 50% kod djelomične unesrećenosti. Za pogreb zavod daje 50 kruna, te udovica (dosljedno udovac) i djeca skupa 50% poprječne plaće zadnjih godina. Radnici uplaćuju prema svome razredu. Tih ima 12 prema vrsti pogibelji. Godišnji doplatak za reservu određuje ministar nutrnjih posala. Obrtničke vlasti i njihovi nadzornici određuju propise proti nezgodama. Za prve 4 sedmice nezgode brinu se bolesničke kase.

Uslijed zakona 20. srpnja 1894. podvrgnuti su osiguranju: željeznice, radnici depositâ, glumci, pometači, klesari itd.

b) Sve spomenute osobe dužne su na osiguranje bolesti zakonom 30 ožujka 1888. Mogu se osigurati i poduzetnici po-

ljodjelski ili šumarski ili kućne industrije s radnicima. Nijesu dužni na osiguranje oni, koji dobiju za 20 sedmica i bolesničku njegu i liječnika ili plaću od poslodavca. Isključeni su državni i općinski činovnici. Osiguranje provode okružne bolesničke kase. Osiguranici dobiju liječničku pomoć (i u slučaju poroda), te lijekove i od 4 dana unaprijed 60% dnevne nagrade. Rodilje sa 4 sedmice dobiju pripomoć. U slučaju smrti daje se pripomoć za pokop i 20 struki iznos dnevnice. Pravilnik dozvoljava proširenje. Za doprinos daju radnici $^2/_3$ i poslodavalac $^1/_3$.

Za radnike u rudnicima uredio je slično zakon 28/7 1889.

Zakon 16/7 1892. dozvoljava i registrirane pomoćne kase, nu nadzire ih državna vlast.

c) Prisiljeno osiguranje za invalidnost i starost postoji samo za radnike u rudnicima. U Ugarskoj su zakonski artikuli XVII god. 1884. i XIV g. 1891. usavršeni zak. artikulom XIX g. 1907., jer je ovim uvedeno osiguranje kao obligatno za bolesti i nezgode kod obrtničkih i trgovačkih radnika. Tada je uvedena i centralizacija pojedine kase. Upravu sačinjavaju poslodavaoci i radnici u jednakom dijelu. Dužni su na osiguranje svi, koji potpadaju pod obrtnički zakon, te još mnogi drugi; uopće radnici, koji nemaju dnevnicu 8 kruna. Na brodare i ribare ne proteže se zakon. *Mogu* se osigurati trgovački namještenici i radnici malog obrta bez pogibelji, te *poljodjelski* radnici, te kućna služinčad, obični dnevničari, poduzetnici koji rade bez pomoćnika. Uplate plaćaju na pola radnici i poslodavaoci, te iznose 2 do 4% dnevne plaće. U slučaju bolesti dobivaju liječnike, ljekove i iza trećeg dana novčanu pripomoć (rodilje za 6 sedmica). Navedeno dobivaju i članovi obitelji osiguranika, ali ne novac. U slučaju smrti daje se 20 struki iznos dnevnice. Spomenute pripomoći mogu se protegnuti na 1 godinu, kao i druge. Za nezgode doprinose samo poslodavaoci po posebnoj tablici. Za bolesti skrbi kroz 11 sedmica bolesnička blagajna i naprijed blagajna za nezgode. U slučaju potpune nemoći dobiva osiguranik 60% godišnje zaslužbe; kod djelomične odnosno. Za slučaj smrti daje za pokop i 20% godišnje zaslužbe za udovicu i 15% za nezakonitu i 30 po sto za drugu djecu, ali sve skupa ne smije nadvisiti rentu pokojnika. Uslijed XVI zak. artikul god. 1900. i XIV zak. art. g. 1902. uvedene su pomoćne kase za poljodjelske radnike i služinčad, te se skrbe za osiguranje glede starosti, invalidnosti, nezgode i smrti. Takova kasa ima utemeljitelje, redovite i izvanredne članove. Član utemeljitelj plati jednom 50 kruna. Redoviti mogu biti od 14 do 35 godine i prave 4 odjela prema uplatama. Prema broju uplate prima se i veća pripomoć. Iza 25 g. prestaje dužnost uplate. Prvog odjela je godišnja uplata 10.40 kruna. Takov član iza 10 g. uplaćivanja dobiva u ime invalidnosti 10 kruna mjesečno; prije te godine, može dobiti uplaćenu glavnicu bez dobiti. U slučaju smrti nasljednici dobiju iza 5 g. članstva 200, iza 10 g. 250 i za 15 god. članstva 270 kruna pripomoći. U slučaju nezgode dobiva liječničku njegu, te za nesposobnosti rada za 60 dana 1 krunu dnevno, te dalje pak 10 kruna mjesečno, a u slučaju smrti obitelj dobiva 400 kruna. Drugi odio dobiva za polovicu uplaćivanja polovicu koristi. Treći odio dobiva u slučaju smrti za obitelj 60-200 kruna. Četvrti odio dobiva pripomoć kod doživljene neke dobe. Izvanredni članovi osigurani su samo za slučaj nezgode (poput redovitih članova). Nu postoji i obligatno osiguranje za slučaj nezgode i to za služinčad u poljodjelstvu. Svaki poslodavalac za njih plati općini 1.20 kruna godišnje. — Već od g. 1854. osigurani su radnici rudnikâ za slučaj invalidnosti.

3. Njemačka.

a). Tu postoji osiguranje za slučaj bolesti zakonom 15. lipnja 1883. (nešto promijenjeno zak. 10. travnja 1892., 30. lipnja 1890. i 25. svibnja 1903.). Dužne su osigurati se osobe, koje su zaposlene za plaću ili nagradu (Izuzeti su mornari, za koje posebno providja zakon 28. lipnja 1902, nu nijesu izuzeti činovnici vlasti, ako im plaća ne prelazi 2000 maraka godišnje), t. j. ako nijesu samostalni radnici, te ne spadaju u kućnu službu ili onu poljodjelstva ili šumarstva ili kućni obrt. Općine (i državni kancilir) mogu proširiti osiguranje na spomenute osobe. Oslobođeni mogu biti oni, koji djelomično ili privremeno nijesu kadri da zarade, ter sami zatraže to oslobođenje. Nu i gospodar može osloboditi svog naučnika, ako se pravno dovoljno za nj pobrine. Isto tako i osobe bez posla, koje se nalaze u dobrotvornim zavodima. Općinskoj bolesničkoj kasi mogu pristupiti sluge i osobe koje nemaju preko 2000 M. godišnjeg prihoda.

Općinskom bol. kasom upravlja općinska uprava i ako odijeljeno od drugih opć. posala i prihoda. Članovi kase plaćaju $1^1/_2$ po sto ili najviše 3% od svoje dnevnice. Osiguranici dobiju kod bolesti liječnika, ljekove, nadplatak od 4g dana, ali sve naj-

više kroz 26 sedmica. Bol. kasa može odrediti osiguraniku bolnicu i tada daje dotičniku polovicu pripomoći.

Osim općinskih postoje i mjesne bol. kase, ako to odredi općinska uprava radi lakše evidencije. — Nu poduzetnici, koji imaju najmanje 50 radnika dužnih na osiguranje, mogu uvesti svoje bol. kase. Pravilnik odobri glavna skupština, te kasu vodi poduzetnik badava. Više poduzetnika mogu uvesti zajedničku bol. kasu. — Graditelji željeznice, kanala, puteva itd. uvode svoje bol. kase. — Udruge isto tako imadu svoje kase, te se jednako ravnaju. Isto vrijedi i o protokoliranim pomoćnim bol. kasama.

b). Po obrtnom zakonu dužni su osigurati se za slučaj nezgode svi radnici i činovnici u obrtu, ako im plaća godišnja ne prelazi 3000 M. Isto vrijedi za osobe, zaposlene u poljodjelstvu, graditeljstvu i pomorstvu. Pravilnik može proširiti osiguranje i na osobe, koje imaju godišnji prihod i do 3000 M., te na osobe, koje su inače neobvezane na osiguranje.

U slučaju nezgode od 14 sedmice naprijed daje kasa ljekove i liječnike te u slučaju radne nesposobnosti 66²/₃ godišnje zaslužbe. Ako dotičnik treba tuđe njege, dobiva svu dnevnicu. Ako unesrećenik nije bio osiguran kod bol. kase, mora gospodar da mu plaća za 14 sedmica. Pripadnici unesrećenika, dokle ga njeguju u kući, imaju pravo na pripomoć. U slučaju smrti dava se 15 dio god. prihoda, najmanje 50 M., te udovici (do njezine smrti il preudaje) i svakom djetetu do 15 godine 20% godišnje radnikove zaslužbe, ali ne više 60%. Kod preudaje dobiva udovica trostruku svotu svoje rente kao obračun. I svojta, koju je uzdržavao radnik, dobiva 20% god. radnikova prihoda. Unučad bez roditelja dobije do 15 god. 15%. Nezakonita djeca u slučaju majčine smrti dobivaju rentu.

Ured državnog osiguranja nazire da vrše zak. propise strukovne udruge, te posebni nazornici obrtne radionice.

Posebni zakon 30. lipnja 1900. odlučuje glede osiguranja nezgode za utamničene, a zakon 18. lipnja 1901. za činovnike i vojnike.

c). Osiguranje glede invalidnosti je providio zakon 13. lipnja 1899. Početak dužnog osiguranja je dovršena 16 godina i to za radnike, naučnike, sluge, obrtničke činovnike, naučnike, tehničare, učitelje itd. ako im godišnji prihod ne prelazi 2000 M. Izuzeti su apotekarski naučnici i pomoćnici, te državni i općinski i ini činovnici, za koje je inače providjeno. Oslobođene mogu biti osobe, koje prekorače 70 godinu ili im pensija odgovara najmanjoj pripomoći invalidnosti. Osigurati se mogu (ali do 40 godine) činovnici, tehničari, trgovački pomoćnici, učitelji itd., kojih je godišnji prihod 2000-3000 M.; obrtnici, koji imaju kod sebe zaposlene samo 1-2 radnika, te osobe koje su zaposlene prolazno.

Ovakov osiguranik dobiva *pripomoć* u slučaju invalidnosti (ta mora trajati barem 26 sedmica) ili *pensiju* iza 70 godine. Renta (prema 5 razreda iznosi iza 200 sedmične uplate) godimice iznosi 116, 126, 134, 142, 150 M. Pensija je relativna.

Za ovu vrst osiguranja brinu se zemaljski zavodi osiguranja ili posebne kase i pridižu uplate pomoću maraka.

§. 11 zakona 13. srpnja 1899. dozvolio je mornarima posebnu kasu osiguranja za udovice i siročad.

Slijedeća skrižaljka pokazuje nam snošaj ovih ustanova:

Godina:	Osigurani:	
1885.	bol.	4294173
	nezg.	3251336
1891.	inv.	132957
1899.	bol.	9155582
	nezg.	18694124
	inv.	279000

Njemačka je imala g. 1907. 62,083.000 (30, 550.000 muškaraca, 31.533.000 žena) i od toga je bilo osigurano 12,945.242 (9,766.363 lj., 3,178.880 ž.) za bol., 19,672.000 za nezg. i 14,300.000 invalidnost.

Sav prihod osiguranja uz državnu pripomoć i kamate iznosio je g. 1908. 852,370.367 M. (ili ti od 1885. do g. 1908. ukupno 924,505.208 M.). Izdato je 729,845.641 (ili 1885.-1908. 7 milijarda 674,876.986 M.).

4. Italija i Francuska.

U *Italiji* zakon 15. travnja 1886. dozvoljavao je, da se osnuju radnička društva, koja će pripomagati članove u slučaju bolesti, nesposobnosti za rad, starosti, smrti. Pravilnik odobrava skupština, koja sebi bira i upravu. Takova društva se osnivaju notarilno i po trgovačkom zakonu. Bilanca i pravilnik šalje se ministarstvu. Bolje je providio zakon 17. ožujka 1898. i novela 29. srpnja 1903. Osigurani su radnici, ako im dnevnica ne prelazi 7 lira. Nazor vode ministar poljodjelstva, obrta i trgovine. Uplaćuju doprinose i poduzetnici i radnici. Osiguranici dobivaju pripomoć od 6 dana unaprijed. Kod potpune nemoći daje se še-

sterostruki iznos zadnjeg godišnjeg prihoda i to 3000-12.000 lira. Iza 2 godine može se isplatiti kao kapital. Za prvih 90 dana nemoći dobiva ipak samo polovicu svoje dnevnice. Kad traje djelomična nemoć dobiva najmanje 500 Lira kroz 90 dana ukupno. Poduzetnik plaća dnevnicu za dan nezgode, nosi prve liječničke troškove i mora na mjestu rada da ima spravne neke važne lijekove i sprave. Poduzetnici (pojedince ili skupa) mogu uvesti svoje kase, ali moraju za svakog radnika da polože u ime kaucije 10 lira.

Glede radnika u sumpornim poduzecima u Siciliji odlučuje posebni zakon 11. srpnja 1904.

Zakon 30. svibnja 1907. je uredio narodnu kasu osiguranja za invalidnost i starost. Te vodi odbor, u kome su zastupani radnici, korporacije i vlada (jer ova doprinosi također). Uplate i isplate idu preko poštarske štedione. Temeljna glavnica je 10 milijuna lira. Članovi su kase radnici i radnice, ter poduzetnici koji ne plaćaju 30 lira poreza. Doprinosi su najmanje 1 lira. Svak dobije posebni račun i svoju knjižicu, te se zaključuje iza 25 godina uplate ili 60 godine života (kod žene 55) redovito (kod težeg rada n. p. željeznice, rudnika, 55 g.). Nu neko može iza 10 god. uplate uplatiti sve unaprijed odjednom što bi plaćao do 25 god. Ako se pojavi invalidnost, može se taj račun zaključiti i iza 5 g. uplate. Renta iznosi najmanje 120 l. U slučaju smrti dobiju uplatu (ako je dotičnik tu pogodbu potpisao) natrag oni, koje je uzdržavao radnik. Kasa je prosta pošte i pristojbina.

U *Francuskoj* revolucija je bila zabranila svaku strukovnu udrugu. Tekar ih je zakon 15. srpnja 1850. priznao, te je svaka općina mogla da ustanovi takovo društvo. Njegov pravilnik potvrđuje vlast. Dekret 26. IV. 1856. dozvolio je priznatim društvima da kupe za fond starosti, koji će pomagati i država. Zakon 1. IV. 1898. je proširio djelokrug društava. — Zakon 20. VII. 1886. uređuje kasu renta za starost. Slobodan je upis. Renta je prema uplati, te se može odrediti da se isplati trećima. Renta počima redovito u 65 godini, nu kod obnemoglosti može početi i prije 50 godine. Zakonom 31. prosinca 1895. država doprinosi 2 mil. franaka, te je time povećana godišnja renta, ako je osiguranik u 70 godini ili roditelji imaju 3 djece. Zakon 19. prosinca 1894. uveo je obligatno osiguranje za radnike *rudokopa*. Pri tome plaćaju poduzetnici 4% mjesečne dnevnice, od toga polovicu utjera od radnika. Uplaćuje se do 55 godine i tada ima pravo na pensiju. Poduzetnik pri osiguranju bolesti plaća 1% i

toliko radnik. Posebni pravilnik govori o potpori za bolesti ili pri smrti. Radnici i obrtni činovnici dobiju pomoć kad nemaju veći godišnji prihod od 2400 fr. O slučaju nesreće ne govori zakon. Gotovo isto providio je zakon 17. XI. 1885. za pomorce.

Zakonom 14. VII. 1905. svaki Francuz u 70 godini, ako je bez sredstva, ima pravo na pripomoć. Već je zakon 15. VII. 1893. odredio svakoj općini, da liječi ovakove osobe o svome trošku.

Osiguranje proti nezgodi uredio je zakon 9. IV. 1898. za sve radnike osim poljodjelaca. Ovi zadnji mogu slobodno se osigurati uslijed zakona 18. VII. 1907.; isto i sluge. Poduzetnik može osigurati radnike u zavodima osiguranja, koje nazire vlada. Kod potpune nemoći dobije se ²/₃ godišnjeg prihoda, udovac ili udovica dobije 20% tog prihoda. Siročad dobije, ako je 1-4 djece, 15, 25, 35, 40 po sto; potpune sirote 20%, ali ukupno ne preko 60 po sto. Rente ne može niko zapljeniti, niti prenijeti za drugoga. Trošak za liječnike, ljekove i pokop nosi zakupnik. Mjesto rente može se primiti otpravnica. — Dužni su osigurati se pomorci.

Zakon 31. ožujka 1910. uveo je rentu svakome, čiji prihod ne prelazi 3000 franaka, izuzevši državne činovnike, vojnike i pomorce. Svaki dnevničar mora se upisati. Muškarci plaćaju 9 fr., žene 6 godišnje, 4.50 radnici ispod 18 godine života. Toliko plaćaju i poslodavaoci. Država doprinosi godimice za svaku rentu 60 franaka. Radnik može i više plaćati, ali ni država ni poslodavalac tada ne povisuju svoju uplatu. Netom je osigurana renta fr. 180, može se prenijeti na slučaj smrti ili kuće. Udovica i potpuna siročad dobiju pripomoć od države do 50 fr. mjesečno najviše 300 fr.

5. Belgija i Engleska.

U *Belgiji* kao i u Francuskoj provode osiguranje glede bolesti pomoćna društva, koja su autonomna i primaju od vlade pripomoć. — Proti nezgodi su osigurani radnici, kojih prihod ne prelazi 2400 fr. Uključeni su radnici obrta (gdje je 5 radnika barem) i poljodjelstva i trgovine (gdje su barem 3 radnika). Kod prolazne nesposobnosti dobiva radnik polovicu dnevnice, lijekove i liječnike, kod pokopa 75 fr. Žena pokojnika ima pravo na ³/₅, ako je s više djece, inače ⁴/₅ god. prigoda. Pripomoć dobivaju i djeca do 16 godine. — Osiguranje invalidnosti i starosti je slično kao u Francuskoj. Rente dospijevaju izmed 50 i 65 god.

U *Engleskoj* kao i u Italiji osiguranje bolesti je u rukama pomoćnih društava, pogrebnih kasa, osiguravajućih društava i udruga. Bilance prikazuju vlasti i registriranjem postaju juridične osobe. Zakon 6. kol. 1897. osiguraje radnike pogibeljnih obrta (tvornice, rudnici, željeznice, mostovi) iza nerada preko dvije sedmice. Prigodom smrti dobiju nasljednici ili rentu ili kapital. Poslodavalac može i privatno osigurati radnike uz neke od zakona predviđene uvjete. G. 1900. ove pogodnosti proširene su na poljodjelce. Zakonom 1906. je osiguran svaki radnik. Ovaj dobije pripomoć u novcu tekar iza prve sedmice nezgode. — Tekar zakon 1. kol. 1908. uveo je obligatno osiguranje invalidnosti i starosti. Termin rente je 70 godina. Isključeni su luđaci i utamničeni (dok su u tamnici i još 10 godina). Rente se isplaćuju sedmično unaprijed.

Rentu se ne može ni zaplijeniti ni drugome ustupiti.

6. Švedska i Norveška.

Osiguranje bolesti u *Švedskoj* je odredio zakon 30. okt. 1891. po francuskom uzoru. Vlast priznaje one kase, koje imaju barem 25 članova. Vlada daje pripomoć, n. p. 1.50 kr. po članu do 101 čl., poslije manje. Takove kase pripomaže u bolesti i za pokop. — Po zakonu 1. Jula 1901. osigurani su obrtnički radnici proti nezgodi. Kod potpune nesposobnosti osiguranik dobije godišnje kruna 300, kod djelomične odnosno manje; kod smrti daje se 60 kr za pokop, udovici do preudaje godišnja renta 120 kr. i svakom djetetu do 16 godine 60 kr. (ukupno najviše 300 kr.). Ovu otštetu daje poslodavalac. Nu ovaj se može osloboditi osiguranjem kod držav. osiguravajućeg zavoda. Policija istraži slučaj nezgode i ima se pravo spram gospodara za 2 godine. O nezgodi sudi sud mjesta. Radnik za rentu može tražiti zalog ili jamčevinu.

Norveški zakon 18. rujna 1909. sili svakog radnika na osiguranje proti bolesti od 15 godine unaprijed. Izuzete su osobe, koje imaju godišnji prihod 1400 kr. ili na selu 1200, ili su u mornarskoj službi više od 10 dana. Okružna ili druga osig. kasa može tražiti liječničko pregledanje prije članstva. Pomoć se daje iza 12 sedmične uplate. Četiri su razreda prihoda: 300, 600, 900, 1200 i tu se smatraju kao dnevnice 1, 1.50, 2.50, 3.50 kruna. Kod nesposobnosti za rad dobiva se 60% dnevnice. Rodilje dobivaju za 6 sedmica pripomoć. Za pokop se dobiva 25% dnevnice, ali najviše 50 kr. Pomoć u bolesti se daje od 4 dana unaprijed i to za 26 sedmica u jednoj godini. Za premij daju 6/10 radnik, 1/10 poslodavalac i općina i 2/10 država, nu poslodavalac može radniku odbiti svoj dio od nadnice. Za bolesti ili vojništva uplaćuje se samo 1 sedmica. — Zakon 11. svibnja 1894. uveo je obligatno osiguranje proti nezgodi, dočim je 1908. proširena ta dužnost gotovo na sve radnike i ribare.

7. Španjolska i Portugalska.

Osiguranje bolesti u *Španjolskoj* je prepušteno općenito zakonito ustanovljenim strukovnim organizacijama. Jedino g. 1900. uvela je država osiguranje za radnike u industriji i u poljodjelskom radu s motorima. G. 1908. uveden je državni zavod za osiguranje starosti s temeljnom glavnicom 500.000 peseta i 125.000 vladine godišnje pripomoći. Zavod nadziru odaslanici radnikâ i poslodavalacâ. Uplate su najmanje 50 centesima i najveća renta iznosi 1500 peseta. Osigurati se mogu i činovnici, ako im godišnji prihod ne seže do 3000 p.

Portugalska je uvela godine 1907. kasu za rentu za svakoga od 15 do 50 godine (oni, koji inače imaju od druguda rentu, ne smije prekoračiti 15 milreisa mjesečno). Država doprinosi ovoj kasi 200.000 milreisa godimice.

8. Druge države.

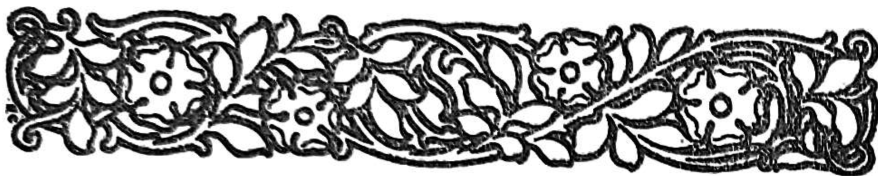
Rusija ima osiguranje proti nezgodi samo za radnike u državnim poduzećima (g. 1901.), za druge neko jamstvo sa strane poduzetnika.

I *Bugarska* daje invalidnim državnim radnicima pensiju, udovici i djeci 25-50% godišnje dnevnice.

Australija osiguraje radnicima u 65 g. godišnju rentu.

U *Nizozemskoj* su osiguranja proti bolesti u privatnim rukama, nu za slučaj nezgode osigurani su (1901.) radnici obrta (izuzeti su poljodjelci, šumari, mornari). Osiguranje invalidnosti i starosti postoji za radnike u javnoj službi i pojedinim velikim privatnim poduzećima.

Dr. Alfirević.

Golotinja i tjelesne dražesti u kršćanskoj umjetnosti.

Decus corporis animus; decus animi Deus.
S. Aug. In Joa. Tract. XXXII. 3.

Golo je čovječje tijelo iza istočnog grijeha etički ružno, budi zle želje. Adam i Eva bijahu prije grijeha nedužni, pa se ne sramiše svoje golote. Ali poslije grijeha otvoriše se oči jednomu i drugomu; pa kad vidješe, da su goli, spletoše lišća smokova i načiniše sebi pregače. I načini Gospod Bog Adamu i ženi njegovoj haljine od kože i obuče ih.[1]) Što su Adam i Eva osjetili nakon prekršaja zapovijedi Božje, to mi svi osjećamo pri pogledu golog ljudskog tijela, da, i kod same pomisli na nj. Svaki se i najpokvareniji čovjek stidi svoje golotinje, svaki pocrveni gledajući tuđe golo tijelo, osobito ako je drugog spola. S ovom psihološkom činjenicom mora računati i umjetnik, pa ne smije bez prijeke potrebe prikazati ljudsku golotinju. Bog nam je dao odijelo da pokrijemo golotinju, pa i umjetnik mora ljude prikazivati odjevene. A to ne samo u interesu morala, već i same umjetnosti. U svinjariji ne možemo estetski uživati.[2]) Golotinja nam uznemiruje dušu i priječi slobodan pogled. Ako je pak potrebno, da se prikažu gola tjelesa, (n. pr. Adam i Eva u raju zemaljskom) valja to učiniti s finim taktom i stidljivošću.

No nije dosta čovjeka obući, valja ga i *pristojno* obući. Žalostan je dokaz tomu današnja sramotna ženska moda. Haljine,

[1]) I. Mojs. 2. 25, 3. 7, 21; Isp. Sir. 42. 12, 13.

[2]) Minime pulchra est cantilena quae docet adulterium. Clem. Alex. Cohort. ad Gentes IV. P. G. VIII. 158.

što se posve prilagođuju tjelesnim oblicima, osobito onih udova, što ih moraliste zovu partes inhonestae vel minus honestae, ističući njihovu sjetilnu dražest, često su zavodljivije i nepristojnije od same golote. Odijelo ne smije biti previše izrezano ili prekratko.

1. Crkva i tjelesna ljepota. Iveković.

Mora li dakle svaki slikar i kipar da prikazuje samo pristojno i dostojno odjevene ljude, smije li onda religijski, kršćanski, crkveni umjetnik uživati u zamamnoj ljepoti krvi i mesa, smije li isticati dražest tjelesnih forma? Kršćanskoj umjetnosti nije moral tek negativna norma, o koju se ne smije ogriješiti, već pozitivni sadržaj. Kršćanski umjetnik ne smije doduše zanemariti formu i tehniku, ali glavni motiv, što ga prikazuje nije tjelesna ljepota i dražest, već vrhunaravna duhovna ljepota kršćanskih kreposti. U slavu ispovjedaoca pjeva sv. Crkva (Hymnus od Vesp.):

Qui pius, prudens, humilis, pudicus,
Sobriam duxit sine labe vitam...

Nije dakle čudo, da tridentski koncil određuje: «in sanctorum imaginibus omnis lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur... nihil profanum nihilque inhonestum appareat». (Sess. XXV. 3. et 4. Dec. 1563.) Sve se kasnije crkvene odredbe oslanjaju na ovaj važni i općeniti tridentski stavak. Prov. koncil u Fermu 1729. određuje n. pr.: Pictorum et sculptorum licentia frenetur, qua quidlibet etiam in sacris audent... lascivia omnis et procax venustas in angelorum et sanctorum imaginibus vitetur, nec illae corporis partes, quas verecundus pudor tegere consuevit, nudatae umquam appareant, nec lubricum quid aut profanum in ecclesia ullibi inveniatur.[3]) A prov. koncil u Bourges 1850. veli: Imagines sacrae nihil mundanum, profanum et carneum referant, sed quid castum, pium ac divinum spirent. Posthabenda siquidem arte voluptuaria venustius formosiusque conficta, potiora autem ducenda christiana solertia verius et sanctius elaborata.[4])

Ni samim profanim umjetnicima nije ljepota prvi i posljedni zakon, osobito ako se pod ljepotom misli sjetilna ljepota tijela,

[3]) Coll. Lac. I. 604.

[4]) Ib. IV. 1113.

ili ća golo meso. Ovoj su ljepoti i poganski umjetnici služili tek u doba umjetničke i moralne dekadence, kad je umjetnost postala sredstvom za podražavanje najnižih nagona, a umjetnici svećenici griješne puti. Ova antika doista silno ističe golotinju; a ako i nije golo tijelo, daje se i preko nabora haljina ćutjeti, da je pod plaštem lijepo tijelo — i ništa više. I renesansa i moderna umjetnost pođoše istim putem. O. Iveković misli, da je to pravi put, pa da se «u kršćanskoj umjetnosti, a napose u kršćanskoj metropoli, u Rimu, dobro vidi, kako se u umjetnosti kultivirala nagost, jer na golom tijelu možeš naći najviše ljepote, pa ono zato najviše može umjetnosti poslužiti... Možemo li sebi predstaviti božanstvo drugačije nego lijepo? I anđele i Majku Božju moramo si pomišljati kao usavršenu ljepotu».[5]) Po tome bi logično slijedilo, da kršćanski umjetnik mora prikazati i Boga i Majku Božju i anđele golima. Iveković doduše nije povukao ove konzekvence izrijekom na ovom mjestu, ali na str. 133 nastavlja: «Pitanje nuditeta nije opstojalo za Michelangela, Rafaela, Correggia, Tiziana i tolike druge... U Sikstinskoj kapeli su Adam i Eva onakvi, kako ih je Bog stvorio — ni smokvina lista im nisu dali... U crkvi sv. Petra pada u oči sijaset onih genija i anđela, koji su do male krpice — lijepo goli. Mnogo nadgrobnih spomenika raznih papa upravo pada u oči sa svoje barem po dvije na pola obučene žene...» Onda nabraja koliko ima «lijepih golih žena i genija», «s osobito bujnim grudima», ili «s potpuno golim prsima». U golotinji, koja «goji čuvstvo za lijepo» vidi dakle Iveković savršenu formu kršćanske umjetnosti. Uostalom nije ni osamljen. Mnogi sebi ne mogu zamisliti ljepotu bez golotinje, ili barem bez sjetilne dražesti tijela. Duhovna narav za njih nije lijepa, ili barem ne misle na duhovnu i vrhunaravnu ljepotu.[6]) Kad je ono «Hrv. Straža» obradila pitanje: Tko je ljepši: muž ili žena?[7]), zapitao je jedan gospodin nekoga, koji nije čitao «Straže», tko je ljepši — muž ili žena? Odgovor je glasio, da je ljepši muž, jer mu je tijelo ljepše od ženskoga. I složiše se, da je muž ljepši od žene — a «der dritte im Bunde» bila je «Straža»! To je izričito naglasio onaj, koji je stavio pitanje — ne sjećajući se, da je Stražin pojam o muškoj ljepoti po-

[5]) S puta po Italiji. Hrv. Kolo III. 131.

[6]) Ovo osobito vrijedi za Kerdićevu Madonu, koji ju prikazuje skroz golu, jer da u njoj vidi samo ideal materinstva. Žalosno! Ovo mogu zamišljati sami pogani.

[7]) VI. 689.

sve, posve drukčiji. Duhovna je ljepota savršenija od ljepote tijela i ćutnosti.

Zato i nije pravi predmet lijepe umjetnosti dražesno tijelo, već duhovna ljepota. Koliko se više kršćanska umjetnost mora kaniti svakog uidvljenja nad tjelesnim čarima![8])

U knjizi Mudrosti čitamo: o quam pulchra est casta generatio cum claritate![9]) A u Pjesmi nad pjesmama govori sam Bog svojoj zaručnici sv. Crkvi, svojoj Djevi-Majci i svakoj duši zaodjevenoj milošću: Kako si lijepa, moja prijateljice, kako si lijepa. Sva si lijepa i nema nedostatka na tebi![10]) Ovu *vrhunaravnu ljepotu duše valja da prikaže kršćanski umjetnik!*

Pristojno i dostojno odijelo potrebno je dakle na kršćanskim slikama i kipovima ponajpače zato, jer se na golom ili nedostojno odjevenom ljudskom tijelu ne može izraziti ljepota i visoko dostojanstvo sinova Božjih, Boga samoga i njegovih anđela.

Sjetimo se samo Rafaelove Sikstinske Madone. To je bez sumnje najljepša i najuzvišenija Rafaelova Madona. Dijete Isus je zaista mali Jupiter tonans: u njegovim velikim, ozbiljnim, mudrim očima odsijeva se neka veličanstvena i tajnovita moć. Ali kad se kaže, da je bl. Djevica ovdje prikazana u sjajnom veličanstvu, kao kraljevska majka božanskog djeteta — to je pretjerano. S onim, što je možda izraženo na licu Isusovu, ne harmonira ostalo tijelo. Prilično duga djetinja kosa je čupava, a mališ je posve go! Stid je sakrio tek onom namjeravanom i napadnom kretnjom desne noge i lijeve ruke. Kad je Marija Terezija 1741. u Požunu sakupljenim dostojanstvenicima i staležima pokazala svog pogodišnjeg sina Josipa, uskliknuše oduševljeno: Moriamur pro rege nostro! Ne znam, bi li bili to isto učinili, da je kraljica držala u naručju golog kraljevića — onako po prilici, kako Sikstinska Madona drži Isusa. Staleži joj valjda ne bi bili doviknuli, da je to nepristojno i nedostojno kraljevskog sina, ali bi mnogi zamuknuo. No pustimo realni život, pa pođimo u sferu umjetnosti: koji bi se slikar ili kipar usudio prikazati Mariju Tereziju s golim Josipom na rukama? A što nije dostojno

[8]) Vana est corporis pulchritudo. Deus non requirit corporis decorem, sed animi pulchritudinem. Christus non delectatur in corporis pulchritudine, sed in pulchritudine mentis. Diligas ergo illam pulchritudinem in qua delectatur Deus. S. Bern. De modo bene vivendi 150.

[9]) IV. 1.

[10]) IV. 1. 7.

zemaljskog kraljevića, to da se dostoji kralju kraljeva? Ne zahtijevamo naravski, da mali Isus bude uvijek odijeven u kraljevske haljine... ali neka ga umjetnik odjene barem pristojnom košuljicom! Ne spominje zaludu sv. Pismo: ...i rodi Marija sina svojega i povi ga. I reče anđeo pastirima: Naći ćete dijete povito, gdje leži u jaslima.[11])

2. Zar golotinja kod Isusa i svetaca ne djeluje zlo?

Neki[12]) misle, da su našli — dogmatski razlog, zašto renesansa i moderni umjetnici — prikazuju dijete Isusa posve ili malo ne golim: time se ističe poniženje Sina Božjeg pri utjelovljenju![13]) Da to dokažu, pozivaju se na činjenicu, da je mali sv. Ivan Krstitelj posve ili barem donekle odjeven — naprotiv Isus gô. Upozoruju i na pjesme onoga doba, gdje i sam sv. Bonaventura, Jacopone da Todi, Tomas a Kempis prikazuju dijete Isusa golim u znak njegova poniženja i siromaštva. No sva ta erudicija ne dokazuje a ma upravo ništa. Mali sv. Ivan Krstitelj imade doduše često prebačenu malu krznenu krpicu, ali to ga ponajčešće čini još dražesnijim. Uostalom je umjetnički prikaz sv. Ivana Krstitelja uz dijete Isusa posve isti kao i u posebnim slikama, kojima ćemo se kasnije pozabaviti. A kad se golotinja Isusova hvali na temelju gore spomenutih pjesama, zaboravlja se, da su pjesništvo i slikarstvo posve različite umjetnosti.[14]) Potpunu sliku poniženja Isusova ne može nam dati ni slika ni kipar. To su pjesnički i glazbeni, a ne slikarski i kiparski motivi. U *jednom* kipu, u *jednoj* slici mora nam umjetnik podati potpunu sliku Boga-Čovjeka Isusa. On ne može pokazati potištenost, nevolju, siromaštvo i uopće poniženje Isusovo u svoj jačini, a da ne zanemari Božanstvo Isusovo. Zato su ovakovi motivi kud i kamo zgodniji za pjesnika i glazbenika, koji nam mogu sve crte poste-

[11]) Lk. II. 7. 12.

[12]) Na pr. Kraus-Sauer: Geschichte der christlichen Kunst, II. 2. 498.

[13]) Fili. 2. 9.

[14]) U ostalom nije dokazano, da sve one pjesme i uzdasi prikazuju dijete Isusa golim. Jedini tekst, što ga Kraus (str. 499) navađa iz Tome Kemp. glasi: O paupertas super paupertatem, quod vix pannos habuisti ad induendum! To isto veli i sv. Bonaventura u Meditationes de vita Christi. Lugduni 1568. VI. 339.

peno i harmonično prikazati. Umjetnik može samo tako prikazati poniženje Isusovo, da nas jasno upozori na njegovo Božanstvo. Ne citujmo dakle samo onaj stih ili redak, gdje pjesnik ističe poniženje, eventualno i golotu Isusovu, već pročitajmo *čitavu* pjesmu! Sve ove pjesme prikazuju *Boga* kako leži na oštroj slami slabo ili nikako obučen. Ovu istu ideju poniženja i siromaštva Isusova prikazuje i slikar i kipar već time, što Isusa slika malenim djetetom u jaslama. Uzmimo n. pr. beuronsku kromotipiju br. 505: bl. Djevica uznesena promatra dijete Isusa na slami. Gore se javlja Bog-Otac a zlatni natpis: abba — pater kao da su riječi Isusove. Nad majkom i djetetom lebdi Duh Sveti, a kerubi se klanjaju novorođenom Sinu Božjem. Kad smo tako spoznali Božanstvo Isusovo i njegov djevičanski porod, svijesni smo sebi poniženja Isusova: Bog je postao čovjekom! Golotinja pak nema s time nikakova posla.

Golotinja Djeteta-Isusa ne prikazuje dakle poniženja Isusova, kako ga smatra sv. Pavao. A ako je zbilja ovaj ili onaj umjetnik golotinjom htio prikazati poniženje utjelovljenja Isusova, morao bi ga i kasnije kao mladića i muža uvijek gologa slikati... Ima doduše i takovih slika i kipova, ali tamo je na prvi mah jasno, da je umjetnik htio nešto posve drugoga, nego istaknuti poniženje Isusovo. Michelangelo je prikazao Isusa-Suca u Sikstinskoj kapeli posve golim — ni smokova lista mu nije dao. A njegov kip uskrsnulog Isusa u S. Maria sopra Minerva nije nego posve nagi mladi čovjek klasično-hladnog lica i koketnog, gotovo bestidnog držanja. Tek kasnije dadoše mu oko pasa limenu krpicu. Spominjem još uskrsnulog Spasitelja u katedrali u Lucca (Giovanni da Bologna) koji bi bio zbilja u mramor isklesani Aleluja, da nije gotovo posve go.[15]) Kažu, da renesansa zato prikazuje golog Isusa, da istakne njegovo poniženje. A evo Michelangelo i toliki drugi, koji su Rafaelu i renesansi sigurno bliži nego sv. Bonaventuri i Tomi Kemp., klešu i slikaju golog Isusa u njegovoj slavi!...

Tko sve to uvaži uvjeriti će se, da je *jedini razlog tomu isti-*

[15]) Ne koristi pozivati se na Lk. 24. 12., gdje se veli, da je sv. Petar vidio u grobu platno. Zar se kaže, da je Isus uskrsnuo go i da se takav pojavio apostolima....? To ne bi bilo dostojno psihologije Isusa i apostola i sv. žena. «Pervulgata opinio est... Christum postquam revixit, semper ut antea veste tectum apparuisse et ita indutum in aera sublatum esse, nec prius vestem abiecisse, quam nube illa fuerit acceptus». Benedictus XIV. De festis D. N. J. Chr. In Festo Ascensionis. 45.

canju golotinje u umjetnosti uživanje u golom tijelu i njegovim dražestima. Da su se usudili, prikazali bi premnogi umjetnici i Majku Božju u Evinu kostimu. No jer bi ih i crkvena oblast i zdrav osjećaj kršćanskog puka osudili i kaznili, prikazali su maleno dijete Isusa golim, često do krajnosti nepristojnim dječakom[16]), a i Majci Božjoj često sjetilnost nadimlje grudi, slabo zatomljena strast prodire iz očiju i usana. Renesansa i moderna umjetnost osobito rado prikazuje Mariju Magdalenu, sv. Sebastiana, sv. Ivana Evangelistu i Krstitelja, Davida, Salomu... a sve radi toga, da može — s pravom ili nepravom, to je svejedno — isticati golotinju živog mesa. Spominjem samo Bukovčevu Magdalenu i sv. Ivana, Donatellova, Verrocchieva i Michelangelova Davida, te Vincieva (Louvre), Sartova i Rafaelova sv. Ivana Krstitelja, ove ljubimce svoga doba: to su gotovo posve goli dječaci mlade i bujne puti, koje plašt ili usko krzno čini još zavodljivijima. Ne zamjeramo renesansi naivnu poeziju druženja Isusova i Ivanova za njihova djetinjstva. Ali renesansa nije smjela Ivana Krstitelja tako lišiti njegova karaktera, da je od strogog proroka i preteče Isusova, koji bijaše obučen u dlaku kamilju i pojasom kožnim, koji jeđaše skakavce i med divlji, koji propovijedaše pokoru (Mark. 1. 4-7), postao goli dječak ili mladić, lijep i puten poput Ganimeda. Osobito se ističe golotinja na slikama Marije Magdalene i sv. Sebastiana. Najstarije slike prikazuju sv. Sebastijana potpunim mužom s bradom. Ako legenda i ne veli izričito koliko mu je bilo godina kad je bio mučen, ipak se razabire iz službe, što ju je obnašao (bio je vođa pretorijanske kohorte), da nije bio mladić od 17-20 godina, kakovim ga često prikazuju umjetnici. Ali način njegova mučeništva dao je umjetnicima priliku da prikažu bujnu ljepotu mladoga tijela u svoj njenoj dražesti. Na starijim slikama je obučen. I Rafael ga je naslikao obučena, ali mladića s mekanim licem. Pinturicchio, Sodoma, Reni prikazuju ga u cvijetu mladosti po-

[16]) Istina je, da djetinja golotinja ne apeluje na sjetila, ako je umjetnik hotimično ne istakne. Ali čednom je oku i djetinja golotinja neugodna — osobito na svetim osobama i slikama. A što da kažemo tek o tolikim Madonama, gdje se dijete Isus ne stidi svoje potpune golotinje, već je dapače i ističe! Rafaelov, Corregiov, Sartov... posve goli Isus raskrečuje nepristojno noge, a ima i takovih «Madona», gdje sebi dijete Isus podiže sramotno i onako prekratku i prozirnu košuljicu (Pinturicchio), gdje goli Isus spavajući drži ruku na sramotnom mjestu ili se budan sigra sa svojim stidom (G. Bazzi), gdje ga bl. Djevica na sramotnom mjestu drži, dotiče (Luca d. Robbia) ili škaklja (Donatello).

put Rafaela, samo putenijim i posve golim, osim vrlo uskog stidnog pojasa, koji prečesto ne sakriva stidne dijelove tijelova, nego ih ističe. Kada danas motrimo te slike — makar i u reprodukcijama — razumijemo, da su se radi javne sablazni morale odstranjivati iz crkvâ, kamo su nepažnjom ili nemarom dospjele. Najdalje od svih pošao je D'Annunzio u svome «misteriju»: Mučeništvo sv. Sebastiana[17]). Ulogu sv. Sebastiana igra plesačica Ida Rubinstein. Dioklecijan gori paklenom strašću prama Sebastianu, koji pleše na užarenim ugljenima i tako «explicit primum S. Sebastiani supplicium incruentum». Isto tako gadna su i ostala mučenja ovoga «sveca», kome svi dovikuju: «Ti si lijep! Ti si lijep! On je jedan bog! On je jedan bog!» A sam «mučenik Kristov» pjeva: «Ja sam rob ljubavi, ja sam pobjednik nad smrću, ja sam prvi između plesača!» Na koncu ga strijeljaju oni, koji ga poput Dioklecijana ljube, a «svetac» im dovikuje: «Ja vam kažem, ja vam kažem: tko me najjače rani, najviše me ljubi!» I umire zazivajući njihovu ljubav: «Vaša ljubav! Vaša ljubav! Još! Još! Još! Ljubav.» A chorus syriacus završuje: «Il est mat, le bel Adonis! On je umro, umro je lijepi Adonis!»

D'Annunzio je poput pogana i poganske renesanse podigao na oltar ljudsku put i blud i prokletu strast, radi koje bje sažgana Sodoma. T. zv. kršćanska renesansa nije doduše uživala u nećudorednosti, ali je poganstvo i na nju toliko djelovalo, da je i kod kršćanskih umjetnika renesanse stidljivost prilično širok pojam. Iveković bi rekao, da kršćanski umjetnici onog doba nijesu tjesnogrudni. Poganski kult tjelesne ljepote prosijeva na premnogim vjerskim slikama i kipovima renesanse, baroka, klasicizma. U tome je i «moderni» umjetnik dijete renesanse. Ne poričemo, da je renesansa stvorila mnogo prekrasnih umjetnina, ali naglasujemo, da je kud i kamo više marila za vanjsku ljepotu tjelesnih dražesti, negoli za nutarnju ljepotu vrhunaravskih ideja i čuvstava. Gdje nije mogla ili smjela prikazati golo tijelo, istaknula je sve tjelesne forme i crte i ispod odijela, te je u tom nadmašila i samu pogansku umjetnost. Što su se upotrebljavala šira odijela, to su se više tražila rafinirana sredstva, kako da se laganim i prozirnim haljinama — muškim i ženskim — ovije svaka noga za se, kako da se naglasi svaka tjelesna forma i crta. Rafael je personifikovao umjetnost u golom Apolu

[17]) Isp. La Civiltá Cattolica 1911. II. 650-669, III. 37-52.

na Parnasu. A kršćanska umjetnost renesanse čini mi se personifikovana u Rafaelovoj (i Dolcievoj) slici, kako Madona razotkriva posve golo dijete Isusa i ushićeno ga promatra u njegovoj djetinjoj ljepoti i dražesti. Ovu Rafaelovu sliku objelodanio je nedavno i jedan naš uvaženi i zaslužni vjerski list s natpisom: Porodi nam se Kralj nebeski... Sigurno nema ova slika na sebi ništa nemoralnoga, ali zar nema *ljepših, religioznih* božićnih slika? Zašto ne dajemo našem puku ono što je *najbolje*? Zašto mu ne odgajamo umjetnički ukus? Naše doba zahtijeva doduše nuditete, moderna publika uživa u tjelesnim čarima — to joj je glavno i na religijskim slikama.

3. Bježimo od poganskog nuditeta.

Ali zašto — svijesno ili nesvjesno — plovimo niz rijeku, zašto se ne borimo *protiv struje*? Nedavno se obratio jedan poznati katolički đački časopis iz Njemačke na znance u Italiji, zemlji renesanse, da nakupuju fotografija religijskih umjetnina, ali s izričitom primjedbom, da sve te slike i kipovi moraju isticati ljepotu tijela i golotinju, sve do krajne granice: ne smiju biti nemoralne, ali moraju prikazivati ljudsku golotinju — svejedno, da li mušku ili žensku. Ispričaše se modernim ukusom. Ali upravo ovaj moderni ukus moramo poboljšati! Katolici ne smiju mrziti tijelo kao u sebi zlo, ali moraju sebi biti svjesni, da *tjelesna ljepota i dražest nema nikakova posla s kršćanstvom*![18]) «Neminem christianum decet et maxime virginem non decet claritatem ullam computare carnis et honorem». (S. Cypr. De hab. virg. 6. P. L. IV. 446). Zato kršćanska umjetnost ne smije prezirati ljepotu tjelesne forme, ali joj isto tako tjelesna dražest ne smije biti glavno, a kamo li jedino!

Ima tijelo tjelesno i ima tijelo duhovno[19]). Sada imamo tijelo tjelesno, ali u tijelu ugodnika Božjih vlada duh i za zemskog života. Po uskrsnuću zadobit će svi odabranici Božji tijelo duhovno: niti će se ženiti, niti udavati, nego će biti kao anđeli Božji na

[18]) To na koncu priznaje i sam Iveković kad veli (str. 127): Rafael je odviše elegantan, pun svjetske finoće... Njegove su madone odviše lijepe i ljupke, a da bi odale ikakav nabožni potez». Ali kako može onda Iveković pomišljati majku Božju i anđele ne samo svjetski lijepima, nego i golima? (str. 131). To je jedno od protuslovja, kojih je njegov talijanski put prepun.

[19]) I. Kor. 15. 44.

nebu.[20]) *Zato moraju na svetim slikama tjelesne dražesti stupiti u pozadinu; sveci moraju biti i na zemlji, a osobito na nebu obučeni svadbenim ruhom neumrlosti, milosti i slave.* U Michelangelovo, Signorellijevo, Lochnerovo nebo imadu možda pristup Muhamedovi vjernici, ali nipošto kršćanski sveci. Neka nam se ne prigovori, da će sveci u nebu biti bez odijela. U sadanjem nebu imade samo Isus i Majka njegova tijelo; svi drugi sveci čisti su duhovi prije uskrnuća. A u budućem nebu biti će pravednici obučeni haljinom spasa, a prokletnici haljinom prokletstva. Zemaljski um i mašta ne može to sebi predstaviti drukčije nego odjećom. I sv. Pismo neprestano upotrebljava ovaj izraz[21]) kao i crkveni oci. Sv. Ivan Zlatousti veli, da Adam i Eva prije grijeha nijesu bili goli, jer su bili odjeveni i urešeni božanskom milošću. (In Gen. Kom. XVI. 36). Isto opetuje sv. Ambrozije (De paradiso 3). i sv. Augustin: Quid est, gustato cibo prohibito nuditas indicata, nisi peccatum nudatum, quod gratia tegebat... Qui ergo vestitus gratia. (In Jul. IV. 32). A koliko je krasnije odijelo slave nebeskih blaženika! (Aug. Retr. I. 11).

Uostalom je haljina potrebna kao sredstvo individualizovanja: u Michelangelovu, Signorellijevu, Lochnerovu nebu ne raspoznajemo jednog sveca od drugog. A katoličko se nebo sastoji od konkretnih svetaca: biskupa, svećenika, mučenika, kraljeva, vojnika... Prema staležu i dostojanstvu pojedinih svetaca valja dakle da kršćanski umjetnik odjene svakoga.

4. Anđeli u umjetnosti.

Anđeli se po svetom pismu često javljaju u ljudskoj prilici. Zato ih i kršćanska umjetnost prikazuje u obliku ljudi, jedinih razumnih vidljivih stvorova. Ali kad slikamo anđele, ta *čista duševna bića,* kao ljude, ne smijemo isticati onoga, što nam je zajedničko za životinjama: anđeosko tijelo valja da bude posve duhovno. Gledajući anđela ne smijemo se ni sjetiti onoga, što kod ljudi razlikuje muža od žene, već moramo biti zanešeni čistom duhovnom ljepotom anđela. *Anđeli moraju dakle biti mladi i lijepi, ali bez ikakove naznake spola, ne u prilici žene ili djevojke, ne posve ili na pola goli, već odjeveni dugom i punom odjećom, bez ikakova isticanja tjelesnih udova, bez svake meko-*

[20]) Mat. 22. 30.

[21]) Isai. 61. 10. Galat. 3. 27.

putnosti i sjetilnosti. Neki misle doduše, da je golotinja u čovjeka sramotna, ali kod anđela da simbolizuje njihovu svetost, čistu nevinost i neumrlost. No golo tijelo i uopće tjelesne draže-sti ne mogu *nama* simbolizovati nevinost i neumrlost, jer smo svi djeca Adamova i Evina. To najbolje dokazuje činjenica, da i oni umjetnici, koji uživaju u golotinji anđela, vrpcom ili plaštem ili kretnjama — barem kod odraslih — pokrivaju stid — ali upravo time nas sjećaju tih stvari ne manje od onih, koji anđele slikaju posve golima. Koliki anđeli od renesanse amo nijesu drugo nego antikni geniji, amoreti i nike — ako su uopće i pristojni! Plašt im tako rastvaraju i tuniku tako nadižu i često izrezuju, da im istaknu nježne ovalne crte gornjega tijela i osobito pune i valovite vertikalne krivulje donjega tijela u svježem karnatu. Gotovo je postalo pravilom, da su anđelima noge razotkrite barem do koljena, često i do bedara postrance, a gornje crte i oblici da se vide ispod odijela. I sam je Seitz u đakovačkoj katedrali rasporio anđelu, koji vodi sv. Petra iz tamnice, dugu haljinu sve do više koljena i širom je rastvorio, samo da istakne lijepu anđelovu nogu.[22]) To ne vrijeđa doduše ćudorednog čuvstva, ali mu nije baš ni u prilog — i što je sada glavno — ***nije u skladu s čisto duhovnom naravi anđeoskom.***

---

[22]) Još se jače i neugodnije ističe golotinja anđelova na Domenichinovoj slici (anđela Cecilijina gleda i zaručnik Valerijan), što ju je objelodanio jedan naš zaslužni katolički list. Ne znam, da li je ovaj tjelesno dražesni anđeo, kojemu se ispod haljine vide sve nježne tjelesne forme, a gole noge sve do bedara s jedne strane, zaštitnik Cecilijina djevičanstva. Čudno nas se doima i ono hotimično isticanje lijepe noge njenog djevičanskog zaručnika. Isp. što crkveni oci, n. pr. sv. Ivan Zlatousti i sv. Bernard vele o djevičanskoj čednosti u odijelu i kretnjama, te o isticanju vlastite i o promatranju tuđe tjelesne ljepote. «Nunquam hoc animo homines attendas ut eorum puchritudinem diligas vel in ea laeteris. Nunquam vultum tuum componas vel exornes ut coram hominibus appareas formosa». S. Bern. De modo bene vivendi 150. Crkveni oci zahtijevaju, da djevice zastiru i lica, a kamo li ne prsa i noge! «Virgines erubescentes quod cognoscantur in medio, paventes quod detegantur accersitae quasi ad stuprum. Non minus enim et haec pati nolunt. Sublato velamine (frontis) didicit amittere quod tuebatur. O sacrilegae manus, quae dicatum Deo habitum detrahere potuerunt!» Tert. De Virg. vel. IV. P. L. II. 892. «Denudasti puellam a capite et tota iam virgo sibi non est: alia est facta». Ib. «Neque fas est virginem ad speciem formae comi aut de carne et de eius pulchritudine gloriari». S. Cypr. De hab. Virg. 5. P. L. IV. 445.

5. Zar je Luter proti golotinji?

Ali to je već previše!... Ta «i za iste oce pape ne postoji pitanje nuditeta»... a mi osuđujemo i ovu nedužnu radost u čistim tjelesnim dražestima! «Što je na «Posljednjem sudu» prikrpano nekoliko pantlika, nisu tomu krivi ni crkveni oci, ni Michelangelo». No one golotinje u Sikstinskoj kapeli pokrivene su po nalogu kongregacije tridentskog koncila od 21. I. 1564: «Picturae in capella Apostolica coperiantur, in aliis autem ecclesiis deleantur, si quae aliquid obscoenum aut evidenter falsum ostendant».[23]) Ali odgovara Iveković[24]) to je bilo poslije Lutera i radi Lutera: «Kad se u Njemačkoj uzvitlala reformacija i kad je Luter htio biti bolji kršćanin od rimskoga pape — tek od onoga vremena, kada Rim nije mogao dopustiti, da kakav god ugojeni virtemberški fratar bude bolji kršćanin od Rima — od tada ono zelotstvo, od tada i ono shvaćanje umjetnosti ne samo u religioznom, već i u profanom... A što je i mogao Rim činiti? On je ipak još radio, ako i ni izdaleka onako, kao prije reformacije, koja mu je ne samo u materijalnom, nego poglavito u umjetničkom i stvaralačkom pravcu presjekla žile. Koliko se ovako tjesnogrudno shvaćanje umjetnosti više proteglo na provinciju, u Rimu se još uvijek radilo do nedavna (sic!) po principu renesanse i antike. Nago tijelo se još uvijek ističe kod mnogih crkvenih umjetnina, a da nitko nije u tom vidio ništa nemoralna. Doduše ima već i tu mala razlika, ali koliko i jesu figure malo više odjevene od prijašnjih, toliko su i pikantnije».

Tko pozna Luterov moral,[25]) teško će doći na misao, da su se rimski pape radi Lutera morali udaljiti od poganskog isticanja golotinje. A povijest svjedoči, da su luterani ništili romanske i gotske umjetnine, dok su «renesansu» smatrali svojom umjetnošću. Katolički puk i svećenstvo silno se opiralo «novoj umjetnosti» u Njemačkoj i Franceskoj.[26]) A u Italiji bili su katolici slobodniji radi svog južnjačkog karaktera i antiknih reminiscencija. I rimski pape su djeca svog doba i naroda, pa su podupirali renesansu, ali ne onu pogansku. I u kršćanskoj renesansi previše se ističe golotinja, ali Talijani nijesu tako osjetljivi već po

---

[23]) Pastor: Geschichte der Päpste V. 786.
[24]) S puta po Italiji. str. 133.
[25]) Isp. H. Grisar S. J. Luther. 191. I. 482. II. 199-225, 481-522.
[26]) Isp. J. Janssen: Geschichte der deutschen Volke VI. 62.

prirodi, a i običajnost takovih prikaza oduzela im je mnogo pogibelji. I neki rimski biskupi mislili su poput ondašnjih umjetnika, da je savršenstvo umjetnosti u prikazu lijepog ljudskog tijela. Često su pri tome i prevršili mjeru, te ih u tome objektivna poviest ne može hvaliti. Poznato je, kako su mnogi iskreni katolici XV. i XVI. vijeka osuđivali isticanje golotinja i tjelesnih dražesti. Strogi Savonarola prekoravao je javno umjetnike, što «Majku Božju odijevaju poput kakove bludnice, a daju joj obraz i držanje svojih ljubaznica».[27]) Pod utiskom propovijedi, što su ih držali izvanredni propovjednici u ono doba, palili su vjernici javno ovakve slike. A da se tridentski koncil nije prije sastao, nijesu krivi rimski papa ni katolička crkva. Tridentski koncil ponovno je osudio nemoralni kult nagoga ljudskoga tijela po priprimjeru crkvenih otaca i starijih crkvenih koncila.[28]) *Crkva*

[27]) L. Pastor: Geschichte der Päpste. III.³ 147.

[28]) Crkveni oci smatraju čovjeka slikom i prilikom Božjom i u tijelu (Aug. De divers. Quaest. I. 61.), a osobito u duši. Ali sam je čovjek grijehom nagrdio ovu sliku (Aug. Retr. II. 14.), te poslije istočnog grijeha «pudor nuditatis et erubescendi necessitas cum omni homine nascitur» (Aug. Contra Pelag. I. 33.) Zato i zabranjuje sv. Augustin «immoderatum corporis cultum atque vestitum» (De serm. dom. P. L. XXXIV. 1287) a sv. Hilarije se zgraža nad golotinjom: «virgines abstractis vestibus horrenda foeditate nudabat» (Ex. op. hist. Fragm. III. P. L. X. 665.). A da je Klemens Aleksandrijski znao, da će i kršćanski umjetnici kultivirati nagost, doviknuo bi bio i njima, što predbacuje poganima: «Si quis statuas pictasque imagines perlustraverit, ex turpibus eorum figuris deos vestros — daemonia — statim agnoscet... Si quis nudae mulieris imaginem conspexerit, ipsius animo aurea Venus statim observatur. Magna pars hominum metu omni atque pudore depositis... adeo dedita est lasciviae ut pictis quibusdam tabellis thalamos suos ornent et impudicitiam pro pietate habent. Nec aliam ob causam huiusmodi picturas recipiunt, quam quod effeminate sint atque impurae. Caeterum reliquae vestrae imagines cuiusmodi tandem sunt? Panisci quidam et nudae puellae et ebrii Satyri et pudenda, quae quidem, licet ob libidinem reprehendi mereantur, tamen in tabellis nuda depingi solent. Quin etiam universas impudicitiae figuras aperte descriptas publicitus intueri haud erubescitis... et veluti deorum imagines has impudicitiae columnas domi consecratis. Quarum rerum non modo usum, sed etiam aspectum et auditionem esse iam penitus oblitteranda et memoriae eximenda anuntiamus». (Cohorhatio ad Gentes c. IV. P. Lj. VIII. 155-162. Slično i Arnobius Adv. G. VI. 12).

Pa ipak su poganski Apolo, Venera, Diana, čedniji od mnogog anđela i sveca! Klementove riječi neka zapamte oni, koji govore o «čistoj i lijepoj goloti u kojoj uživamo bez druge primjese».

100. kanon Conc. Quiniset. 692. glasi: «Oculi tui recta aspiciant et omni custodia serva cor tuum — iubet Sapientia (Prov. 4.). Corporis enim sensus

nije nikad sankcionirala i kultivirala nagost, premda je bila liberalna prama svim umjetničkim slogovima, prama renesansi, baroku i klasicizmu možda i previše. Ali to ne ide nikad na rovaš Crkvi, već za to odgovraju *pojedinci,* kao i za svoj osobni život.

6. Zaglavak.

Da završimo dakle. U interesu morala odsuđujemo i u umjetnosti kao i u životu svako hotimično isticanje golog ljudskog tijela (makar *i ispod odijela)* i osobito nepristojnih i manje pristojnih udova. A slike gdje je potrebno prikazati koju golotinju, neka se ne množe bez potrebe i neka budu čedne; sramotna mjesta valja uviek neopazice oteti oku. Umjetnički kult nagosti nije dostojan hrama Božjeg i sramota je za svaku kuću i obitelj. U vjerskoj pak umjetnosti mora se kršćanski umjetnik u ime same umjetnosti kaniti ne samo svakog isticanja nagosti, već i samih dražesti ljudskoga tijela[29]): omnis gloria filiorum Dei ab intus, speciosi forma prae filiis hominum, diffusa est gratia in labiis eorum. Unxit enim eos Deus oleo laetitiae prae consortibus eorum. Ps. 44.

Dr. D. K.

sua facile in animam infundunt. Picturas ergo, quae oculos perstringunt et mentem corrumpunt, et ad turpia voluptatum movent incendia, nullo modo deinceps imprimi iubemus...» Mansi XI. 986.

[29]) «Quoniam placuit tantopere nuditas nonnullis recentioribus, cum scilicet romanarum statuarum pulcherrimas nudas fuisse recordarentur, ut eiusmodi tegmina corporibus adhiberent, quae nudum ostenderent simul: hi sunt admonendi, ne imitationi profanarum imaginum ita velint esse intenti ut christianae pietatis obliviscantur. Abiit enim aetas illa, cum Mars et Juno et Venus loco Numinum haberentur. Ac, si viveret hodie Apelles, non faceret hodie sanctos et sanctas habitu, illos inanes facere solitus fuit: sed rationem haberet dignitati et decori conditionique temporum. Nostrorum autem artificum alicui minime pudori erit virginem aliquam induisse veste stricta adeo ut singulos artus esprimat, perinde ac si velamine simplici tegeretur». Fred. Borromaeus De Pictura Sacra I. 6. Nota 3. L. II. c. 42. Molani De Historia Sacrarum Imaginum ed. Migne: Theol. Curs. compl. XXVII. 106,

Spiritizam i bića četvrte dimensije.

Dr. med. Henry Slade, netom je upoznao u sebi dobar medium za spiritističke pokuse, odreče se liječništva i preko Engleske stiže g. 1877. u Njemačku. Tu se je upoznao sa sveuč. profesorom Zöllnerom i s njime je održao u ime znanstvenog istraživanja do 30 sjednica. U Engleskoj uze u obranu spiritizam poznati William Crookes, u Njemačkoj *Zöllner*.

Zöllner je do te godine živio u zdojnosti; materijalizam je bio osvojio njegovo mišljenje, jer mu brat, domalo i sestra poludiše. U apoteki nabavi ziankalija i nosio je sobom, da se skonča prije ludosti. G. 1877. upoznade se sa Sladeom u Leipzigu. Zöllner odmah postade oduševljeni spiritista, premda je stoga prof. *Helmholz* u Berlinu preporučio državnoj upravi da nj pripazi, a berlinski fisiolog *du Bois-Reymond* je za nj tražio sobu u ludnici. I leipziški profesor *Wundt* upravio je «otvoreno pismo» na kolegu *Ulrici* u Halle. Zöllner je opravdano to shvatio kao na se upravljeno, te je odgovorio javno i još jačom bezobzirnošću stade da brani istinitost spiritističkih pojava.

U spritističnim sjednicama, što ih je Zöllner održao sa Sladeom zimi 1877., okretala se je po sebi magnetska igla, razni predmeti bez dodira dizahu se sami i neko doba ostajahu u zraku, razni predmeti padahu iz zraka, olovka je sama pisala po tabli čak dobro zatvorenoj, iščeznuše nekoji predmeti, zvono ili harmonika sama je zvonila. pokazala se je kruglja posebne svjetlosti i čovječja ruka itd. Nu važna je bila sjednica, u kojoj je Zöllner našao dokaz o četvrtoj dimenziji. O toj sjednici 5. svibnja 1878. piše on opširno u *«Wissenschaftliche Abhandlungen»* (II, 2, 927 ff.) Ovo je kraći sadržaj tog opisa: Bilo je u 4.25 poslije podne i sunce je rasvijetljivalo sobu. Za stol sjedoše Slade, O. v. Hoffmann. Na stolu su stajale dvije kutije iz ljepenke, koje sam bio napravio još u Prosincu 1877. U jednu od ovih ku-

tija bio sam stavio jedan oveći njem. novac (talir ili komad 5 maraka), u drugu dva omanja novca. Ne sjećam se više, koji je novac bio upravo. Zaželih, da na tablici ispod stola napiše, koji je novac u kutijama. Zagleda se Slade u kut sobe i reče, da vidi 5 i 1876, ali nije znao da kaže, što znače ti brojevi. Međutim je Slade još držao desnom rukom pisaću tablicu ispod stola, a kutije su stajale posred stola. Gle! Čujemo, kako je na tablicu pao onaj oveći novac. Slade izvuče ispod stola tablicu i nađemo na njoj komad od 5 maraka s brojem godine 1876. Kutija, u kojoj je ovaj novac bio, bila je okrugla i odozgo pokrivena prilijepljenim papirom. Sada je ostala prazna i nestalo je novca, a da nije nigdje ništa otvoreno ili krenuto u nju. Tu nije mogao Slade doznati za novac očima, jer je kutija svestrano bila zatvorena; nije mogao doznati pomoću čitanja misli, jer ni ja ni Hoffmann nijesmo znali za broj godina. Htjedoh da prekinem sjednicu, ali Slade zamoli, neka ostanemo na mjestu. Zamolih onda Sladea da postavi pod stol tablicu s 2 pisalice. To on i učini. Domala čusmo, kako ispod stola pišu dvije pisalice po tabli iz škriljavca. Slade izvuče tablu ispod stola. Nađosmo u engl. jeziku napisano *10 feniga 1876, 2 feniga 1875.* Potresnuh odmah kutijom i uvjerih se, da su unutri ti maleni novci, pak htjedoh da otvorim kutiju, ali obojica gg. zamole me, da ne otvaram, jer da će valjda i ova dva komada ispasti kao i onaj novac 5 maraka. Stoga stavih kutiju opet na sredinu stola. Slade postavi tablu pod stol. I odmah čusmo, da su dva novčana komada pala na tablu i pregledajući te fenige nađosmo, da se podaci potpuno slažu. Pograbih odmah kutiju i treseći je mišljah da će biti prazna. Prevarih se: unutri je nešto klapalo i to kao dva predmeta različita od prvašnje sadržine. Što je unutri? Htjedoh da otvorim, ali Slade neće, te hoće kao obično da dobije odgovor, što je u kutiji. Položi stoga opet pod stol tablicu i pisalicu, pa čusmo pisanje. Kada je izvadio tablu, iz napisanog doznasmo, da su u kutiji dvije pisalice. I u istinu nigdje nije bilo onih pisalica. Otvorimo tada kutiju te nađosmo točno.

Kako da se ovo protumači?

Zöllner odgovara: Predmeti iščezavaju našem pogledu uslijed toga, što ih duhovi odaleče u *četvrtu dimenziju,* a opet se pojave, kada ih povrate u treću dimenziju. «Pošto nam, kao bićima treće dimenzije, fali tako zvani nazor o četvrtoj dimenziji, to možemo taj čin prikazati zorno samo pomoću analogije na obližem nižem prostoru. Pomislimo stoga u jednoj ravnini sve-

strano jednim pravcem zatvoreni druge dimenzije prostor, u kome se nalazi pokretni objekat, pak on se nemože kretanjem (koje se obavlja samo u ravnini) ukloniti iz nutrnjosti dvodimensionskog okružujućeg prostora nego jedino time, ako se otvori pravac, koji ga[1]) okružuje». I digao bi se taj predmet iz dvodimensionalnog prostora u treću dimensiju, ako se okomito digne iznad ravnine. Takov je predmet dvodimensionalnim bićima iščeznuo ispred pogleda. Zašto nemože ovako da iščezne i predmet iz treće u četvrtu dimenziju?

Ploča stola je debela 20 mm., kutije su zatvorene i ipak prolaze novac i pisalice. To je prodiranje ili pronicanje tvrde materije u tvrdu materiju. Za nas — veli Zöllner — bića treće dimenzije kutije su zatvorene, ali su otvorene za bića četvrte dimenzije: novac je iščeznuo iz kutija time, što je upao u četvrtu dimenziju, i opet je postao vidljiv na stolu, netom je upao opet u treću dimenziju. Čovjeku je treća dimenzija otvorenija, čim više se duša diže prema četvrtoj dimensiji: čim se više dižemo iznad zemaljske površine, tim više nam se otvara dvodimensionalna površina. I duša *Sladea* se kod promatranja kutijâ podigla u četvrtu dimensiju, te mu je sadržaj kutija bio vidljiv. To glede okrugle kutije. Obzirom na pravokutnu kutiju, ona razumna bića su promatrala iz visine i opisala pisalicama na tabli sadržaj.

Najstariji preteča Zöllnera glede teorije o četvrtoj dimensiji bili su engleski teosof *Henry More* (rođen 1614. u Granthamu) i protestanski mističar *Fr. Christoph Oetinger* (1702-1782) i Ivan Ludvig *Fricker* (1729-61). Ovaj zadnji veli o sv. Ivanu, da je dopro bio u četvrtu dimensiju, kada je pisao Apokalipsu. I *Kant* je kao[2]) mladić u 22 godini (g. 1746) napisao, da je moguća i koja druga osim treće dimensije. Glasoviti je matematičar *Riemann* (1826-66) smatrao svaki atom kao početnu tačku četvrte dimensije u trodimensialnom prostoru. *E. Mach,* profesor fisike na sveučilištu u Pragu, je izmislio 4 dimensiju neovisno od Riemanna i Zöllnera. *Helmholtz, Erdmann* i *Drobisch* su pojam četvrte dimensije formulirali na svoj način i dalje obradili. Moritz Wirth[3]) i dr. E. Wegener[4]) su pokušali, da poput Zöllnera obrane i protumače spiritističke pojave pomoću četvrte dimensije, nu nijesu ništa nova iznijeli.

---

[1]) Wissenschaftl. Abh., II., 2. str. 892.

[2]) Werke V, str. 5. ff.

[3]) Herrn Prof. *Zöllner* Hypothese intelligenter vierdimensionaler Wesen etc. Leipzig 1878.

[4]) Zum Zusammenhang von Sein u. Denken. Ein Beitrag zur Theorie einer vierten Dimension. Leipzig 1879.

Dr. Wilhelm Schneider izdao je bio već g. 1885. drugo izdanje svog djela *«Der neuere Geisterglaube»*. Tatsachen, Täuschungen u. Theorien». Dr. Franz Walter, profesor na sveučilištu u Münchenu, izdao je lani *treće*[5]) povećano i prerađeno izdanje. Iz tog djela i izvadih gore navedene podatke, pak evo da navedem još i pobijanja.

1. Pojmovi o četvrtoj dimensiji, što ih navodi Zöllner, samo su *prosta fikcija.* Navodi se pravac kao prostor jedne dimensije, ravninu ili površinu kao prostor druge dimensije, tijelo kao prostor treće dimensije. Tu se zaboravlja, da se pravac neda odijeliti od površine, ovu od trodimensijonalna tijela. U realnosti naime nemamo ni jedne ni druge dimensije, nego tjelesa treće dimensije. Apstraktno dakako možemo smišljati. — 2. Ko dozvoljava (bez dokaza dakako) četvrtu dimensiju, nema razloga, da ne vojuje i za petu, šestu, sedmu itd. dimensiju. Kamo ćemo doći dakle, ako nas u znanosti bude vodila fantazija? — 3. *Zöllner* se poziva na *analogije.* Nu analogije ne dokazuju da nešto postoji, nego samo omogućuju barem neko lakše shvaćanje o nekom određenom predmetu. N. p. ako se i dignemo u velike visine pomoću zrakoplova, vazda ostajemo bića treće dimensije, pak ako dopremo i do mjeseca. *Slade* nije pošao pri gledanju u kutije u četvrtu dimensiju, jer je ostao tu pri svojem «bistrom gledanju» (clairvoyance) tjelesno sjedeći i dalje na stolici i vidljiv svim prisutnicima. Čudnovato je i to, što je pri tome vidio brojeve «pet» i «1876», a ne sam novac, pak i nezna što znače ti brojevi. Brojke bez novca nijesu mogle same poći u četvrtu dimensiju. — 4. I *Zöllner* priznaje, da spiritističke pojave proizvode duhovi, ali da su bića četvrte dimensije. Tu se očevidno Zöllner zapliće. Ta ti duhovi onda zauzimaju prostor i ako onaj četvrte dimensije. Ali prostor zauzima ono, što je materijalno ili spojeno s materijom. Uz to kako su samo stalne spiritističke sjednice kadre da izazovu duhove, neka istupe iz četvrte dimensije u treću?

Zöllner očevidno ne riješava problem spiritističkih pojava sa svojom teorijom o bićima četvrte dimensije.

Ko se želi o spiritizmu što bolje uputiti, neka nabavi spomenuto Schneiderovo djelo.

Dr. Alfirević.

---

[5]) Cijena 10 Maraka. Nabavlja se kod Ferdinand *Schöningh,* Paderborn.

Fiat lux!

XX. Što piše starac „Obzor" o Piju X?

Starac je «Obzor» također katolik. I on poštiva papu; poštiva ga dakako na svoj posebni način. Prigodom se je smrti Pija X. osvrnuo i on na život i djela ovog pape, i to 21 kolovoza u popodnevnom i 20 kolovoza u posebnom izdanju. U ovom je osvrtu izvalio starac nekoliko spomena vrijednih tvrdnja, pak evo da ih zabilježimo, e da ne bi inače pošle u zaborav kod budućeg zahvalnijeg hrvatskog pokoljenja. Te su tvrdnje: 1. «Taj modernizam (Papin) očituje se u strogim odredbama glede vjerovanja. Određeno je, da se *ne smije sumnjati u problematični pentateuh Mojsije,* kao ni u to, da je drugu polovicu knjige proroka Izaije sastavio sam ovaj prorok, konačno ne smije se posumnjati ni u t. zv. Comma Johanalum, ni u ispravnost evanđelja». — 2. «Dne 7. (možda 8.) kolovoza (1910.) određuju se još *strožje mjere za lajikat i to u pogledu prve pričesti i ispovijedi.* Ovim odredbama imadu se djeca već sa sedam godina pričestiti a *svima onima, koji se godimice bar do dva puta ne ispovijede i ne pričeste, imade se uskratiti katolički ukop».* — 3. «Pijo X. učinio *vjerovanje u čuda Lourdesa obligatornim* odredbom od 13. studenoga 1907». — 4. «Malo zatim dne 25. kolovoza iste godine upravlja pismo *pomenutim* (govorio je o Njemačkoj) *nadbiskupima i biskupima,* kojim proklinje i osuđuje mladenačko katoličko udruženje Le Sillon. Nu ako se je i sada dignula malo ne čitava katolička Evropa protiv ovakvog pod-

jarmljivanja slobode duha u katoličkoj crkvi, još ipak nije papa sustao u svojem utamanjivanju i nadbijanju modernizma». — 5. Apostolskim pismom «Anoniam in re biblica (valjda Quoniam in re biblica»), dade studiju biblije novi posve teološki smjer bez svakoga kriticizma». — 6. «Bez obzira na konkordat između obiju ovih vlasti on je(Pijo X.),disciplinarno postupao protiv biskupa od Lavala i Dijona. Francuska je vlada protiv toga prosvjedovala, ali papa odgovorio je na to okružnicom, koja je svojim netaktičnim i ponešto grubim tonom povrijedila čast Francuske. Uslijed toga prekinuti su konačno diplomatski odnošaji sa Vatikanom, ukinuta je valjanost konkordata i francuska vlada spremi zakonsku osnovu o rastavi crkve od države, koju je god. 1905. i provela». — 7. «Obzor» tvrdi, da je bulom «Pieni l'animo» od 28. srpnja 1906. *zabranjen katolicima polazak državnih sveučilišta u Italiji.»*

ad 1. — Katolici nijesu nikada držali, da je pentateuh «problematičan» (kako to veli «Obzor»); niti su sumnjali u autentičnost Ivanova evanđelja, ili polovice knjige Izaije. Glede Comma Johanaeum poznata je odredba s. kongregacije i u novije doba bibličke komisije. Pijo X osudio je modernizam, jer je ovaj kriva nauka, kako je to sam papa i razložio u svojoj enciklici Pascendi. Što uče moderniste? Modernist kao filosof uči da smo kadri spoznati samo pojave i nikada ovo, što nadilazi naša ćutila; dapače ovo zadnje da ni ne opstoji; pak zato da mi ni spoznajemo Boga kao biće različito od nas i stoga je uzalud i govoriti o čudesima i proročanstvima.

Moderniste posebno o sv. pismu uče, da je to skupina *iskustva,* kakovih da ima u svakoj vjeri. Priznaju knjigama sv. Pisma čak totalnu inspiraciju, ali ne u katoličkom značenju.

Ovo očevidno ruši sve kršćanstvo. Papinstvo kao božanska ustanova pozvano je, da kaže ljudima put istine, pak je zato morao i Pijo X. da osudi moderniste i njihove zablude i da pokaže[1]) svoj crkvi ono, što su zaista moderniste i kako ruše kršćanstvo.

Ko želi dublje i opširnje uočiti modernizam, neka pročita krasnu raspravu našeg suradnika Dr. K. Eterovića u « Hrv. Straži», g. 1910. «Pijo X. i filosofija modernistâ. (str. 243-56).

ad 2. — Papina odluka glede prve sv. Pričesti upućuje svećenika, da malu djecu u dogovoru s roditeljima što prije pripu-

---

[1]) Lemius, Catechismo sul modernismo. Trad. d. p. G. Joppelo. str. 9.

sti k stolu Gospodnjem. Prvi kršćani su vodili djecu k sv. Pričesti rano i upravo onako, kako je to preporučio Pijo X.

Neistina je pak; dapače ogromna laž starog «Obzora», da je papa svakome naredio godimice da dva puta pristupi k ispovijedi i pričesti ili inače da se ima uskratiti katolički ukop. Ma jesu li židovi ili katolici ljudi na uredništvu «Obzora? Ako su katolici, jasno je da ne poznaju svoje vjerske dužnosti, niti zalaze u kat. crkve.

ad 3. — Odakle je ovo isisao «Obzor»?

ad 4. — Istina, papa je osudo *Sillon*, ali ne u pismu biskupima i nadbiskupima Njemačke, nego u pismu nadbiskupima i biskupima Francuske (Lettre aux archeveques et éveques français). Sillon je imao cilj, da pridigne i preporodi radništvo. Ali kako? Leon XIII. je označio točno načela pravog preporoda u svojoj enciklici «Graves de communi». Vođe Sillona su zapustili program[2]) Leona XIII. i staviše se na protivno stanovište, Sillon je dapače dopro do toga, da se je hotio oteti svakome uplivu crkve![3]) Tu je očevidno papa morao progovoriti i kazati istinu mladim ljudima oko *Sillona*. Zato je Pijo X. u uvodu spomenutog pisma i rekao, da ga steže na to dužnost: «Le choses en sont venues à ce point que nous trahirions notre devoir, si nous gardions plus longtemps le silence. Nous devons la verité à nos chers enfants du *Sillon* qu' une ardeur généreuse a emportés dans une voie aussi fausse que dangereuse. Nous la devons à un grand nombre de séminaristes et de pretres que le *Sillon* a soustraits, sinon à l'autorité, au moins à la direction et à l'influence de leurs évéques; nous la devons enfin á l'Eglise, où le *Sillon* sème la division et dont il compromet les intérets».[4])

---

[2]) «Or, qu'ont fait les chefs du *Sillon*? Non seulement ils adopté un programme et un enseignement différents de Léon XIII (ce qui serait déjá singuliérement audacieux de la part de laiques se posant ainsi, concurrement avec le Souverain Pontife, en directeurs de l'activité sociale dans l'Eglise); mais ils ont ouvertement rejeté le programme tracé par Léon XIII et en ont adopté un diamétralement opposé; de plus ils repoussent la doctrine rappelée par Léon XIII sur les principes essentiels de la société, placent l'autorité dans le peuple ou la suppriment à peu près, et prennent comme ideál à réaliser le nivellement des classes. Ils vont donc, au rebours de la doctrine catholique, vers un idéal condamné» (Acta S. Sedis, 1910, str. 611-12).

[3]) «En premier lieu il convient de relever sévèrement la prétention du *Sillon* d'échapper à la direction de l'autorité ecclésiastique. Les chefs du *Sillon*, en effet, allèguent qu'ils évoluent sur un terrain qui n'est pas celui de l'Eglise» Acta S. Sedis, 1910, str. 609).

[4]) Acta S. Sedis, str. 609.

ad 5. — Pijo X. g. 1909. osnovao biblijski zavod u Rimu i to apošt. pismom 7. svibnja. Cilj ovog zavoda nije, kako hoće «Obzor», da dade studij biblije novi posve teološki smjer bez *svakog kriticizma*». Papa hoće obratno. On hoće da u taj zavod mogu ući samo oni svećenici, koji su svršili filosofijski i bogoslovni tečaj, te «in studiis biblicis ita perficiantur atque exerceantur, ut illa postmodum tam privatim quam publice, tum scribentes cum docentes, profiteri valeant, et gravitate ac sinceritate doctrinae commendati, sive in munere magistrorum penes catholicas scholas, sive in officio scriptorum pro catholica veritate vindicanda, eorum dignitatem tueri[5]) possint». Članovi ovog zavoda treba po papinoj naredbi da proučavaju sve što je u dodiru[6]) sa sv. Pismom, n. pr. iz arheologije, filologije itd. Ili valjda «Obzoru» nije ništa znanstveno ili kritično, što je u prilog katoličkoj nauci? Jadan starac! «Obzor» bi morao znati, da su na čelu zavoda profesori, koji su odavna poznati u znanstvenom svijetu; posebno ovo vrijedi o sadašnjem ravnatelju p. Foncku, isusovcu.

ad 6. — Činjenice stoje ovako: 9. Dec. 1905. je francuska vlada uvela rastavu crkve od države. Uopće takovu rastavu je osudio načelno već Pijo IX. i Leon XIII., pak je stoga i francusku osudio Pijo X. 11. veljače 1906. Nu 10. kolovoza 1906. je osudio i udruge kultusa, što ih je propisivao spomenuti francuski zakon o rastavi. Francuska republika izdala je 2. siječnja 1907. zakon o javnom vršenju kultusa, te katolicima uskraćuje najprimitivniju slobodu savjesti. Papa je 6. siječnja 1907. osudio i taj zakon Uzrokom je konflikta u francuskoj vladi, koja je već davno i prije 1904. sistematično progonila katoličku crkvu. Ali da! «Obzoru» je za sve kriv papa kao što je i vuku janje. Dobro je na jednom mjestu kazao Louis Veuillot, da liberalci vazda krivo govore o papi, jer nijesu njegovi sinovi, a nijesu sinovi, jer nemaju u sebi duha Božjega.

ad 7. — Nitko pametan neće zamjeriti ocu obitelji, da li voli po svojem uvjerenju slati djecu u ovu ili onu školu. Ta naravno je pravo, da otac šilje dijete u školu učitelja, spram koga imade

---

[5]) Acta S. Sedis, Vol. I, str. 448.

[6]) «...accedent lectiones atque exercitationes de quaestionibus peculiaribus ex interpretatione, introductione, archeologia, historia, geographia, philologia aliisque disciplinis ad sacros Libros pertinentibus. Addetur methodica et practica informatio alumnorum, qua ad disputationes biblicas *ratione scientifica* pertractandas instruantur et exerceantur». ib.

pouzdanje. Što je pak naravnije, nego da sv. Otac kao upravitelj, pročeonik katoličke crkve preporuči sinovima ove crkve «katoličke» škole? Stoga još pod Leonom XIII. u poslanici talijanskim biskupima sv. Kongregacija biskupâ i redovnikâ (21. srpnja 1896.) naređuje, neka biskupi šilju klerike u crkvene škole[7]; u pojedinom slučaju pojedini biskup Italije može dozvoliti svjetovnom kleriku pohađanje svjetovnog sveučilišta; slično redovnički starješine svojim podložnicima, koji su svršili novicijat.[8])

XXI. Ljudevit Dvorniković o prvim ljudima.

«Kulturni je život čovjeka započeo njegovim ujedinjenjem u skupine sa zajedničkim interesima. Ima doduše po antropološko-socijalnoj nauci još jedan prviji stadij čovječanstva, u kojem je ono također živilo zajedno, no u skupinama, koje nijesu vezali nikakovi zajednički interesi, niti svijest zajedinstva osim nužda za neposredni životni bitak. To su bili primitivni biološki uvjeti, kakove nalazimo u žvotinjskim skupinama. Bili su to čopori ljudskih stvorova, bez psihične svijesti organizacije, sa spolnim promiscuitetom i bez pojma vlasništva. To je bilo stanje, u koje bi od prilike idealistički sanjari i reformatori htjeli dovesti sadanje društvo i ne misleći na to, da ga time vraćaju u stadij, kojim je već odavno prošlo.

Prvi korak kulture započima borbom i to najprije sa prirodom, a onda sa suparnicima oko sebe. Prirodi otima čovjek njezine sile, da mu služe za olakšanje života, a protiv suparnika

[7]) Quatenus in Universitates admittantur etiam alumni, qui sibi idoneitatem comparaverint extra lycea Gubernii, Episcopi ac Superiores Ordinum et Congregationum religiosarum subditos suos praeparandos non mittant ad dicta lycea, sed potius od Instituta ecclesiastica, ad scholas, ad collegia, quorum omnino explorata sit optima ac vere catholica instruendi ratio.

[8]) Nemo e saeculari clero Universitates Gubernii frequentet absque expressa licentia Episcopi sui; qui in ea concedenda prae oculis tantum habeat quid dioecesis necessitas exigat, ut in institutis ad instructionem erectis sive erigendis, idonei et diplomate muniti professores comparentur. — Ordines et Congregationes quae munus docendi non profitentur, non mittant alumnos suos ad Universitates Gubernii. Ordinum autem, et Congregationum ex instituto docentium novitii munquam ad dictas Universitates mittantur: professi vero eas non frequentent, nisi praehabita expressa licentia Superioris Generalis, qui eam concedet iis tantum qui requiruntur et sufficiunt pro suis collegiis et scholis. (Acta Leonis XIII, vol. VI, str. 317).

brani interese svoga napretka... Iz stanja neorganizovanog zajedinstva gomile, morao je čovjek preći u stanje pojedinih organizovanih skupina sa pojmom vlasništva i sa sviješću zajedničkih interesa. Prije toga nije moglo biti nikakove pobude za rad, a po tom ni napretka. Jer ko ništa nema i za ničim ne teži, taj ne upotrebljuje svoje energije prema izvjesnoj svrsi nego troši na neposredno uzdržanje bitka, pa makar bilo i samo jedino uzdržanje bitka, može da razvije svijetom uređenu radnju, koje stvara...»

Ovako piše Ljudevit Dvorniković u broju srpnja «Savremenika» tek. god.

Tu je Dvorniković očevidno izložio svoj materijalističko-darvinistički «credo». Njemu su (jer on pristaje, po svemu se vidi, uz izloženu antropološko-socijalnu nauku) prvi ljudi bili bez svijesti, uopće bez psihičnih svijesnih pojava, t. j. životinja bez razuma, a razum se je pojavio kasnije evolucijom.

Na ove tvrdnje (bez dokaza!) Dvornikovića mogli bismo kazati s R. v. Nostitz-Rieneckom[1]): «Ili je veći razvoj moždana potrebiti i dovoljni uzrok višeg kulturnog djelovanja ili nije. Ako nije, onda je uz moždane nuždan i um, a tu onda nijesi darvinistični kulturni povjesničar. Ako jest, onda bi po mjerenju Broca starosjedioci Francuske bili na višem stepenu kulture nego li parižlije dvanaestog vijeka i oni sadašnjosti».

Dakako materijalistički darvinizam ne priznaje u čovjeku um kao nešto različita od ljudskog tijela; dosljedno niječe stvaranje, pak u čovjeku vidi samo razvijeniju životinju i ipak pri tome hoće da se pozivlje na znanost. Nu baš znanost bije po prstima pristaše materijalizma. U krasnom djelu «Die Naturvölker» dokazao je Dr. W. Schneider, kako nije nikada bilo narodâ bez vjere (II Bd. S. 347 f.f.), niti su živjeli ikada u spolnom promiscuitetu, te su čak Tasmanci i Bušmani materijalno, socijalno i duševno kulturni. Nostitz-Rieneck u već spomenutom djelu navodi neke važne dokaze iz poznatog djela F. Ratzel «Völkerkunde», te evo da ih ovdje također iznesemo: — U nekim *jezicima* se oponašaju glasovi pticâ ili životinjâ. Nekoć je darvinizam vidio u tome jaki dokaz o prelazu životinje u čovjeka; danas jezikoslovci vide u toj pojavi indolencu i nesavršenost[2]). — «*Etnografija* ne poznaje nikakova naroda bez vjere, nego samo

[1]) Das Problem der Cultur, str. 82-3.

[2]) Völkerkunde, I, S. 22.

različito visoki razvitak religioznih ideja.[3]) — Glede *socijalno-juridičnih* odnošaja: «Nijedan[4]) ntrod, što ga poznajemo, nije bez svake političke organizacije». «Pravničke odredbe ima svaki narod», «Ne poznamo nikakav narod bez obitelji».[5]) Ne nalazimo[6]) nisko stojeću demoralizaciju kod tjelesno ili kulturno prividno najniže stojećih naroda, nego kod relativno visoko razvijenih, kao što su Tibetanci i Polinesijci». — *Ekonomsko-tehnična* strana kulturnog života: «Nema komunističkog naroda». «Činjenica, da su najnužnije spoznaje i vještine raširene preko svega čovječanstva tako, da opći utisak o kulturnom posjedu prirodnih naroda upozoruje na temeljnu jedinstvenost; ta činjenica podaje nam utisak, da je ovaj siromašni posjed kulture samo ostatak veće sume posjedâ, iz koje je ispalo malo po malo sve što nije apsolutno nužno». «U ovom siromaštvu, koliko li bogatstva!... Tako je velik nagon, ako ne k trajnom, nu ipak k časovitom, prolaznom poljepšanju života, te mnogi prirodni narodi relativno imaju i uživaju isto toliko od onoga, što prelazi nužne potrebe, u najširem smislu luksusa, kako ima većina onih, koji živu u najvišoj kulturi».[7]) «Antropološka kao i kulturna etnografija, koja je proučila sve prirodne narode, zabranjuje u svim svojim zaključcima tvrdnju, po kojoj bi se narodi približali positivno k životinjskom svijetu. Po tome sadašnji prirodni narodi nijesu ni malo u stanju, da omogućuju prihvaćenje, po kome bi prvotno stanje bilo slično životinjskom ili bi kulturni život najniže vrsti potekao iz prave nekulturnosti (Culturlosigkeit). Etnografija nije sklona, da smatra te narode kao zaostale svjedoke pređašnjih stanja, nego rađe vidi u pojavama divljaštva, barbarstva neko[8]) izrođenje».

O terciarnom čovjeku proricali su darviniste, da će se naći i da će se na njemu dokazati prelaz životinje u razumog čovjeka. Proricali su evo kroz 50 godina. G. 1887. je pisao prirodoslovac Ranke[9]): «Terciarni čovjek još nije nađen; najstariji čovječji tragovi u Evropi kao i u ostalom svijetu ne prelaze preko diluviuma». Iste godine je izjavio i Virchow: «Jednako, da li

[3]) ib. str. 31.
[4]) ib. str. 37.
[5]) ib. str. 90.
[6]) N. Rieneck, ib. str. 79.
[7]) ib.
[8]) ib. 79.
[9]) Der Mensch, II Bd, str. 456.

uslijed stvorenja ili uslijed porijetla iz životinjske vrsti putem transformizma, svakako je morao nastati prvi čovjek na početku kvarterne ili prema svršetku terciarne dobe. Iz koje ranije dobe zemaljskog postajanja nije poznat ni najmanji čovječji trag. Dosada nije pošlo za rukom, da se pruže sigurni dokazi za terciarni[10]) početak». Moderni učenjaci potpisuju i danas ove Virchowe i Rankove riječi. I lubanja i kostur najstarijeg čovjeka jednaki su onima današnjih živućih ljudi. — Što se tiče *ostataka ljudskog djelovanja* (oružje, ratila, stanovi, grobovi itd.), ovi pokazuju početak usavršivanja, ali ne očituju odsutnost kulture. Prirodni narodi su «siromašni u kulturi» (culturarm), ali nijesu bez kulture (culturlos), kako je lijepo kazao F. Ratzel. Razlika izmed prirodnih i kulturnih naroda sastoji u tome, da, što je ovdje našlo potpuni razvitak i nalazi se u cvatu, tamo je samo u klici ili je podivljalo ili se izrodilo».[11])

G. Dvorniković nema dakle nikakove znanstvene podloge za svoju smionu tvrdnju, po kojoj bi prvi ljudi bili «čopori ljudskih stvorova, bez psihične svijesti organizacije, sa spolnim promiscuitetom i bez pojma vlasništva»; nema podloge ni u sadašnjosti ni u prošlosti. Njegova je tvrdnja plod fantazije ili uma, koji protiv razumne logike hoće silimice da ne prizna Boga stvoritelja.

Sada par upita g. Dvornikoviću, novom filosofu darvinisti na hrvatskom obzorju:

Ako je prvi čovjek otimao prirodi sile za olakšanje života i proti suparniku branio interese svoga napretka, koje su to sile i u čemu sastoji napredak?

Zašto je čovjek «*morao*» iz stanja neorganizovanog zajedinstva gomile preći u stanje pojedinih organizovanih skupina? Je li taj prelaz proizveo pojam vlasništva i svijest zajedničkih interesa? Ako nije proizveo, nego prepostavlja i *pojam* vlasništva i *svijest* zajedničkih interesa, odakle su ovi nastali? ako ih je proizveo, zašto i čime? Milijun osoba bez novca nemogu dati ni helera. Nemo dat, quod non habet. Non est effectus supra causam. — Nadalje velite, da nije bilo napretka prije pobude na rad, a te pobude da nije bilo prije pojma vlasništva i svijesti zajedničkih interesa. Nu prije par redaka rekoste, da je prvi čovjek branio proti suparniku interese svog napretka. Iz o-

[10]) N. Rieneck, ib. str. 81.
[11]) ib 77.

voga bi onda i vlastitim Vašim riječimo slijedilo, da su prvi ljudi svijest imali o napretku itd. Blažena nedosljednost!

Uopće je pravi mysterium, enigma, da je nesvijesni rad ili nesvijesni transformizam mogao dovesti do svijesti, uma. Ko može mirno da u to vjeruje, kada činjenice sadašnjosti i prošlosti upućuju na protivno? Jedino Dvorniković i njemu slični.

XXII. Kako sudi Branimir Livadić o vjeri i ćudoređu u književnosti.

«Ako išto a ono se ne smije baš književnost i nikad i nigdje, stezati... U njoj imadu doista prostora *svi* pokreti duše od onih gotovo fizioloških trzaja pa do čudnih uzbuđenja i srhova ekstatičkih zanosa... Ona proživljuje *sve* nazore o svijetu i životu, i nijedan joj nije dosta egzaltiran i usamljen i osebit, a da ga ne bi trpjela ne priznajući ga nikad do kraja i bezuvjetno za sebe samu».

«Tko ima tako širok i prostran pojam o književnosti, ne će se nad njom svaki čas ogorčavati i ozlovoljavati, kad god mu se bude pričinjalo, da književnost u nekom razdoblju ne kreće smjerom, kojim se on upravo zanosi budi zato, što odgovara njegovom ukusu i načelima, budi zato, što ga drži najoportunijim za svoja *vjerska,* politička, nacijonalna ili socijalna vjerovanja i nadanja. Takav tjesnogrudi sudija sudi literaturi kriterijima preuskim, tijesnim i sebičnim. On bi htio očito ujarmiti i stegnuti literarnu produkciju, a književnost, kad bi se doista pokorila njemu, skoro bi osjetila udovoljavanje njegovim zahtjevima teško kao mrtvu godimu i postala bi u kojem mu drago smjeru dogmatična. Zbog toga je, na primjer, klerikalna poezija jedna samoubilačka pojezija, karakiri pojezija: ona ubija živote i životne klice svakoj pravoj i slobodnoj umjetnosti. I najreligiozniji je pjesnik u pravu, kad iz dubine uvjerenja stvara — ta umjetnosti u njezinu raznoličju prija separatizam i ekces u naziranju o svijetu — ali religioznost u poeziji kao smjer, kao udruženje uniformirano jednim naziranjem sretni razvoj književnosti niti trpi niti podnosi».

«*Umjetnost neka bude slobodna.* Njezina se sloboda — pa bila ona i relativna — očituje u nevezanosti o zakone etike, da u neku ruku — i o zakone logike. *Ona nije ni moralna* ni nemoralna, ni istina ni laž. Proces stvaranja ne razlikuje ni «više» ni «niže», nikakovu moralnu klasifikaciju. Umjetnost je autonomna u onom smislu, u kojemu je to — uza svu zakonost — i priroda. Kao što sunce grije i dobre i zle, tako i umjetnost slavi jednako slavlje prikazujući junake i kukavice, kreposti i zločine».

Tako piše Branimir Livadić u «Savremeniku» (srpanj 1914) u članku «Naša književna borba».

Kako se iz svega vidi, Livadić nemože pojmiti književnosti bez *apsolutne* slobode, t. j. on hoće da književnost bude bez ikakovih ćudorednih ili vjerskih zakona ili ma budi kojih propisa.

Prije nego pređemo na stvar, iznijeti ćemo nešto iz Stimmen aus Maria-Laach, osme sveske, tek. g., str. 366-7.

Paul Heyse i Frederi Mistral su provençalski pjesnici. Obojica se rodila g. 1830; Heyse 15. ožujka, Mistral 8. rujna! obojica su imala mnogo ugodnosti, malo olujâ; obojica su dobila Nobelovu nagradu; jedan i drugi umriješe g. 1914, Mistral 25. ožujka, Heyse 2. travnja. Koliko su slični bili naprama vani, toliko su različiti bili u nutrnjosti. Heyse je uslijed židovskog potomstva po majci stajao izmed dviju rasa, od mladosti se je kretao u duševno visokim krugovima, ostao je vazda gradski čovjek. Izvor pjesništva nije mu bio Berlin ili München ili njegova ljubljena Italija, nego čovječanstvo. Hotio je da bude građanin svijeta u kraljevstvu lijepoga. Mistral je obratno potekao od starinskog seljačkog koljena, živio je i umro u tihom selu Maiano, te što je pjevao i zašto je radio iz svih sila, bijaše vazda jedno: l'esplendour de la Provénço — sva divota stare, sunčane Provence. I ipak, kada je umro Heyse, učestvovanje jedva prešlo njemačke jezične granice, dočim su kod smrti provencalskog samotnika iskazali žalovanje od Brussela do Atene okrunjene glave i narodna predstavništva. Drukčije nije moglo ni biti. Heyse je bio već u svojoj doktorskoj promociji označio kao cilj umjetnosti ono, što je «Michelangelo označio riječima *l'immortal forma*». Nu mjesto da ispuni ove riječi uzvišenim duhom njihova začetnika, snizio ih je Heyse do epikurejske službe puste ćutilne radosti i time je zatvorio svojoj umjetnosti najveće daljine i najčistije visine. Heyse je znao dekadentnom mekoputnošću obrađivati erotična temata.[1]) Ludvig Fulda je rekao na Heysovu pokopu: «Nijedan svećenik neće govoriti na

---

[1]) Richard M. Meyer, Die deutsche Literatur des 19. Jahrhunderts, II, 2, 96.

ovome grobu, mrtvac nije htio. I ipak je Paul Heyse bio jedan od najpobožnijih, koji su ikada živjeli na zemlji. Pobožan ne u značenju jedne konfesije ili dogme, nego pobožan, jer je bio ponizan sluga onog svjetskog duha, iz kojega sve potječe, jer je božansko u naravi dublje ćutio nego li većina drugih, te se je bavio ovim božanskim u svojim djelima i u svome životu. On, koji nije hotio svećenika, bijaše sam svećenik čovječnosti, prava i plemenitosti». (Frankfurter Zeitung, br. 96). — I Mistral je bio učitelj oblika u jeziku, koji je on sam tekar probudio na život iz sna za više vjekova. Djelo je Mistralovo probudilo bezbroj sila, koje su inače propadale u neradinosti i djeluju sada blagotvorno po francusku domovinu i u duhu one *vjere*, kojoj je Mistral služio sav život, i koje Boga je ponizno zazivao, kada je pjevao Miréio, pak mu je i svećenik te vjere u provencalskom jeziku držao nadgrobno slovo. Kada su ga zastupnici države i crkve u nedoglednom broju njegovih vjernih pratili k grobu, onda se je ispunilo ono, što je napisano na njegovom grobu i za čime je molio, t. j. *Non nobis, Domine, sed nomini tuo et Provinciae nostrae da gloriam!*

Evo tu je očevidno, da kršćanske dogme i kršć. ćudoredna načela ne «ubijaju živote i životne klice svakoj pravoj i slobodnoj umjetnosti». Manzonieva poezija je skroz kršćanska, nu nije zato ni «samoubilačka pojezija», ni «harakiri pojezija»; niti je njegova pojezija «separatizam» ili «ekces», a «sretni razvoj književnosti» je i trpio i podnosio «religioznost» u Manzonijevoj pojeziji i dapače mu ostavlja dično mjesto u talij. književnosti. Daleko bismo zašli u nabrajanju kršćanskih pjesnika. Dovoljna je i sama ta činjenica, da je svako veliko i trajno djelo u svjetskoj književnosti pod uplivom i ravnanjem vjerskih i ćudorednih načela. To vrijedi počam od Ilijade i Odiseje, Eneide, Divine Comedie, do Shekeaspearovih, Klopstockovih itd. djela. Drukčije i nemože biti! Umjetniku se hoće velikih vidika, a najšire otvara vjera, jer obuhvaća prošlost, sadašnjost i budućnost, pak najveće tajne.

Zašto Livadić zastupa slobodnu umjetnost, bez ikakovih obzira na zakone etike?

Odgovor je vrlo jednostavan. Po ***panteističkoj*** je nauci sve bog i bog je sve, t. j. u svemu se očituje. Prema istoj nauci dosljedno, štogod zamisli, izvede umjetnik, sve je očitovanje božanstva, te umjetnik nije nikome odgovoran, kako nije ni voda, koja se ledeni, teče ili isparuje. Sve se zbiva po nutrnjoj nuždi

u čovjeku, pak i umjetniku. Panteizmu je umjetnost isto što i priroda ili kako veli Livadić, «umjetnost je autonomna u onom smislu, u kojem je to i priroda». Skroz je dosljedno, da Livadić onda i zabaciva sve zakone kršćanske etike. Tu se također rukom pipa, kako se svako načelno raspravljanje svodi na temeljno pitanje, da li opstoji osobni Bog. I upravo u tome se odalečuje Livadić od kršćanstva (da li svijesno ili ne, Bog neka mu sudi) i dosljedno mora da dođe do umjetnosti bez kršćanske etike. Error in principiis, error peior in consequentiis!

Bilješke

I. Vjera.

1. Taktika miroljubivosti i čistoća katoličkih načela.

Polovicom 17. vijeka jansenizam je uznemirio katolike u Francuskoj. G. 1650. imala se je u Parizu obdržati opća skupština svećenstva u Parizu. Pošto bi na toj skupštini rasprave predugo trajale, skupe se mnogi francuski biskupi kod sv. Vinka Paulskoga i tu odluče, da potpišu zajedničko pismo na papu. U tome pismu mole papu, neka on reče o jansenizmu konačnu odluku. Odličniji biskupi odmah potpisaše to pismo i prepustiše sv. Vinku, da on sakupi potpise i od drugih francuskih biskupa. O tome čitamo u djelu *Maynarda, «Život sv. Vincencija Paulskoga»*. (Prevele Sestre milosrdnice, Zagreb, 1914. Cijena 3,20 K.), str. 132.

«Kad je dobio potpise od biskupa, koji su upravo boravili u Parizu, i od onih nekih, koji su mu bili prijatelji, zamoli istom nakanom i sve druge, neka potpišu molbenicu na papu, koju im je poslao, i mal' ne svi biskupi povrate mu poslani prijepis sa svojim potpisima. Neki pak nijesu se još bili odlučili, a neki su mu uskratili potpis. Biskup lisonski nije uopće odgovorio. Vincencij mu je 23. travnja g. 1657. po drugi puta pisao prema riječi apostolovoj: Ustraj, došao u zgodno ili nezgodno vrijeme, moli velikom dugotrpnošću. Dan prije dobio je pisma od Pavijon-a i Kaute-a, biskup aléskoga i pamjéskoga. Oba ova biskupa nijesu još tada bila ni u kakovu drugom odnošaju s janzenistima, nego što su nekako dobrohotno naginjali strogim načelima novotara. Oni su se ograničili na to, da Vincenciju odgovore, ali su se ustručavali potpisati pismo na papu. Uzrok tome bijaše ***krivo shvaćena miroljubivost***, ta oni su se ustručavali potpisati i pismo jedanaestorice protivnih biskupa. Janzenisti su se u velike okoristili ovom neutralnošću, koja iz slaboće istinu i laž stavlja na isti stepen, te ***koja je u 17. vijeku na žalost bila u običaju kod mnogih pobožnih i odličnih ljudi***. Krivo shvaćena miroljubivost potakla je i one biskupe i na to, da su protivnicima uvijek ***nudali mir***, samo da se ne moraju boriti s njima. Držali su, da će ih time razoružati, no protivnici su uvijek narušili taj mir, te su time dobili samo još veću slobodu, da bez straha i zapreke šire svoje nauke».

I u našoj domovini imade još uvijek mnogo svećenika i odličnih katolika svjetovnjaka, koji odobravaju čistoću naših načela, ali se boje da s nama i u praksu provedu — dakako borbom (jer drukčije ne ide) — ova ista načela. Iam hora est nos a sommo surgere!

2. Slobodna zidarija.

Prema popisu međunarodne kancelarije i slobodnozidarskoga kongresa u Rimu 1912. imade 22.480 loža s 1,768.267 organizovanih članova. Najviše je u Sjev. Americi: 14,530 loža sa 1,120.432 članova. U Evropi je na prvom

mjestu Engleska: 2.908 loža sa 152.000 članova, Škotska: 757 loža sa 50.000 članova, Njemačka: 514 loža sa 92.942 člana, Italija: 345 loža sa 15.000 članova, Irska: 370 loža sa 18.000 članova, Francuska 129 loža sa 7.300 članova, Ugarska 72 lože sa 5.180 članova. Brojke govore!

3. Religijsko iskustvo.

Empirijska je psihologija u posljednje vrijeme raširila svoju djelatnost i na područje religije. Najprije se pokret započeo u Sjed. državama. Odatle je prešao u Englesku, pa u Francusku i Njemačku. Razni su katolički časopisi upozorili na taj pokret, a krasni *Razon y Fe* donosi u broj 151. «Algunas reglas practicas», da očuva mladež od zaraze.

Prvo je pravilo, da se relig. iskustvo ne smije generalizovati. Prije svega treba razlikovati iskustvo u katoličkoj religiji i u krivim religijama. Napose, kad se radi o višim religijskim fenomenima. Stoga ne valja govoriti o mističnom stanju u krivim religijama.

Drugo pravilo. Ne treba uvađati ni tražiti novih razdioba, kad imamo od starine asketiku i mistiku, pa podrazdiobe: via purgativa, illuminativa, unitiva.

Treće pravilo. Relig. iskustvo, a to su mistički čini, spada na teologiju. Psihologija se bavi njime, da lakše stvori sud.

Četvrto pravilo. Svrha je svemu istraživanju dokazati, da su sveci uz digli ljudsko dostojanstvo na vrhunac.

II. Filozofija.

1. Znanost i otajstvo.

G. 1836. August Comte izjavio je, da neće nikada poći za rukom, te bi se moglo mjeriti daljine zvijezda. Tri godine kasnije Bessel je izmjerio udaljenost zvijezde 61 Labude. Time otkriveno otajstvo neizmjernosti neba.

Kada se nije ništa znalo o kozmičnom eteru, svijet je bio tajna. Danas učenjaci vele, da bi trebalo 250 tisuća godina dok bi se izbrojilo sve atome oko vrha igle. Jeli time tajna uklonjena?

Znanost je omogućila, da obrtnici zasjeku šumu u 7.35 ujutro; da je promijene u papir u 9.34; da je prodaju u obliku štampanih novina u 10.25. Nu time nije riješeno, što je živa biljka.

Znanost je ograničena i puna otajstva, te je i Häckel požalio, da o prirodi znademo toliko, koliko su pred 2400 godina znali Anaksimander i Empedokles.

2. Duša i tijelo.

«Ateneum kaplánskie», vrsni časopis, što ga izdaju bogosl. profesori u Wloclawku kod Varšave, donosi u 51. i 52. sv. raspravu o duši i tijelu iz pera Dra. K. Waisa. Pisac lijepo razlaže i pretresa sustave o napremici duše i tijela.

Dva su glavna sustava: psihologijski dualizam i psih. monizam. Prema prvome je čovjek sastavljen od duše i tijela kao dviju različnih supstancija. Prema drugome treba zabaciti ili dušu različnu od tijela, kako to čini materijalizam; ili treba reći, da su duša i tijelo samo dvije strane istoga bića.

Pisac zgodno pobija nazore materijalista, spominjuć i sud najnovijih filosofa o materijalizmu. Istakavši predstavnike psih. spiritualizma Platona, Leibniza, Berkeleya, pa mnogo mladih, raščinja i pobija njihove neodržive nazore.

Opširnije se bavi psiholog. paralelizmom, koji je zasnovao Spinoza, a uz koji su kasnije pristali mnogi učenjaci na glasu.

Dr. Wais umno pobija nazore paralelista o jednorodnosti uzroka i posljedice, pa o sačuvanju energije; jer se zakon o sačuvanju energije ne proteže na kraljevstvo duha; za tim zasadu o «zatvorenoj» uzročnosti, što je ističu Wundt i König. Osim toga i pozitivne dokaze protiv paralelizma, koji nužno vodi ili do materijalizma ili do spiritualizma.

Kako se monizam ne može održati, mora nadvladati dualizam. Čovjek je sastavljen od duše i od tijela. Nu kako se spaja duša s tijelom? Platonu je tijelo tamnica duše. Descartes drži dušu i tijelo za dvije odijeljene supstance. Malebranche je izumio systema assistentiae itd. Većina tih sustava ne priznaje združenja duše s tijelom, dok peripatetično-skolastična filosofija uči, da je duša supstancijalna forma tijela. Ukratko se na koncu osvrće pisac na nazor francuskog filosofa Bergsona, koji ne pristaje ni uz koji prijašnji sustav, ali ne prihvata ni skolastičnoga. Pobivši dr. Wais i Bergsonov nazor, dokazuje prednost skolastičnoga sustava. Rasprava je njegova razmjerno kratka, nu jezgrovita i zanimljiva. Na mjestu su i djela, što zasijecaju u pitanje.

Poljaci imadu o psihofizičnom paralelizmu i lijepu monografiju. Izd. u zbirci «Broszury o chwili obecnej» Krakáv.

III. Školsko pitanje.

Školski zakon u Belgiji.

U Belgiji postoji školski zakon iz g. 1842. Po tome zakonu pouka je u vjeri obvezatna i sve predmete mora provejavati kršćanski duh, t. j. škola nije neutralna, nego je dapače konfesijonalna. God. 1879. preuzeše vladu u ruke liberalci, te odmah jednim glasom većine uvedoše novi zakon, koji je u načelima protivan zakonu g. 1842. Time je vjerska obuka izbačena iz škole. To je probudilo katolike i ovi osvoje vladu g. 1884. i drže je sve do danas. Katolička vlada uvede zakonima g. 1884. i 1895. obvezatnu vjersku poduku, dozvoli dispensu za roditelje koji to zatraže, te općinama da mogu javnu školu pretvoriti u skroz konfesijonalnu, ako se tome ne bi usprotivio ma i jedan otac; privatne škole izjednačene su državnim, ako prihvaćaju određeni program i nadzor državni, pak ovakove škole mogu primiti i državnu pripomoć. Nu i u neutralnoj školi mora učitelj naučavati neumrlost duše, nagradu i kaznu sadašnjeg života i td. Nu u ovećim gradovima učitelji su širili drugo nego li vjerske zasade, pak je protuvjerstvo raslo. Napokon min. Schollaert g. 1910. iznese pred parlamenat nacrt o novom školskom zakonu, kojim je želio potpuno izjednačiti privatne i javne škole. Oporba i intrige srušiše ga. Ali on se je tada obratio k puku i ministar Poullet iznio novi nacrt, kojim je prvi usavršen. — Po Schollaertovom nacrtu svaki bi otac obitelji primio toliko školskih čedulja (buon), koliko ima djece, te bi s njima platio školu slobodnu ili službenu, koju odabere; škola bi onda

primila od države pomoć prema tim predanim ceduljama. To je bio simbol jednakosti. Poulletov zakon dozvoljava učiteljima u državnim ili prilagođenim školama povećanje plaće od 50 do 1200, ali je minimum 1350 i maximum 3500. Država dolazi u pomoć siromašnijim općinama i to ne ispod 100 franaka po učitelju. Prilagodive (ali ne prilagođene) škole, kakove su gotovo sve katoličke, primaju 600 fr. godišnje potpore po učitelju. Djeca svih škola dobivaju jednako školsko odijelo, hranu, itd., pak sada neće moći neke protukatoličke općine da sile katolike, neka radi siromaštva šalju djecu u protuk. škole. Učitelji su katoličkih škola time plaćeni slabije od drugih, nu tu dolazi u pomoć kat. ljubav. Ovime su katolički političari u Belgiji pokazali, da ne žele tjerati mak na konac. Ta da su odmah sve državne škole u svemu učinili konfesijonalnim i jednakim privatnim, protukatolički liberalci bi počeli osnivati ateistične škole. Kat. stranka u Belgiji zazire od liberalne prakse *vae victis* i poštiva do skrajnosti konstitucijonalne slobode.

IV. Charitas.

Neprijatelji čovječanstva!

Znate, ko je to? Pogani su držali prve kršćane neprijateljima čovječjega roda i napretka. Moderni pogani zovu neprijateljima čovječanstva klerikalce-katolike. A evo kakve strahote počinjaju ti zlotvori u Austriji: Podigoše i uzdržavaju katolički svećenici i redovnici 111 sirotišta, 148 ubožnica, 136 utočišta za nemoćne radnike, 253 bolnice, 4 nahodišta, 6 bolnica za neizlječive, 13 zavoda za slijepce, 7 za gluhonjeme i td. Zbilja strašni «neprijatelji»!

V. Socialia.

1. Radnička organizacija u Italiji.

Prigodom zadnjih izbora za parlamenat glasovalo je u prilog socijalističkih kandidata 850 hiljada. Nije se tome čuditi, jer imadu mnoštvo svojih socijalnih, staliških organizacija; u njima je naime upisano bilo g. 1911. do 842 tisuće. Nu premalo plaćaju za svoje organizacije. Spomenute godine uplatiše 912 tisuća Lira, dočim 54 tis. norveških radnika uplatilo je 2 milijuna 725.000 L.

I katolički kler marljivo radi, osobito u Lombardiji i Mletačkom kraju. Kat. kongresi išli su za time također, da stvaraju mješovite organizacije. Enciklika «Rerum novarum» je učvrstila naum episkopata i upravitelja, te je doskora bilo 284 društava sa 73 tisuće radnika. Ali iza kat. sastanka u Rimu (1900.) počeše napose organizirati proletarijat. Između g. 1903. i 1904. osnovaše katolici mnoštvo kooperativa, blagajne za poljodjelski kredit i kat. banke, te imadu preko 2200 takovih ustanova. G. 1906. ustanovljena je «Unione economica e sociale» i u brzo je stekla preko 70 tisuća članova. 20. ožujka g. 1909. osnovano opće tajništvo katoličkih sveza, te se sada nalazi u Bergamu i ima 104 tisuće članova.

2. Pučanstvo u zadnjih 10 godina.

	1902	1911	Porast %
Austrija	46,048.000	49,633.000	7.78
Belgija	6,896.000	7,490.000	8.61
Bugarska	3,829.000	4,370.000	14.12
Danska	2,491.000	2,771.000	9.52
Francuska	39,055.000	39,610.000	1.42
Engleska	41,817.000	45.289.000	8.30
Italija	32,700.000	34,671.000	6.05
Njemačka	57,767.000	65,360.000	13.14
Norveška	2,255.000	2,406.0000	6.69
Nizozemska	5,305.000	5,984.000	12.79
Portugalska	5,499.000	5,825.000	5.92
Rumunjska	6,196.000	7,087.000	14.38
Rusija evrop. i Finska	104,398.000	124,043.000	18.81
Srbija	2,577.000	2,985.000	15.83
Španjolska	18,755.00	19,638.000	4.70
Švedska	5,187.000	5,550.000	6.99
Švicarska	3,385.000	3,779.000	11.63

Po ovome Portugalska i Španjolska zaostaju, najgore liberalna Francuska.

3. Radnici i sudjelovanje u dobiti.

Alfred Krupp je tvrdio, da radnik ne smije sudjelovati u dobiti, jer bi inače morao sudjelovati i u gubitku. Ipak spomenuti sustav uveo se je g. 1860. već i u Berlin. Ernest Engel je mislio, da bi se time riješilo socijalno pitanje. Socijalisti su proti sudjelovanju, te vele: Ili sve ili ništa! August Bebel u djelu «Unsere Ziele», god. 1871., veli, da je sudjelovanje radniku od koristi, ali veće koristi ima poslodavalac. Zašto? Ovaj bi dobio na vremenu, materijalu, rasvjeti, te bi manje trebalo naziratelja. Uz to bi radnik onda mogao na stranu stavljati pištednje i postao bi posjednik. Stoga je i socij. kongres u Koelnu izjavio, da dobrotvorne ustanove varaju radnika, jer kriju novčanu silu pod krinkom humanizma. Socijalizam hoće vječno nezadovoljstvo med radništvom.

4. Jeli kršćanski brak proti porastu pučanstva i proti domovini?

Zanimivi su statistički podatci, koje iznosi prof. Dr. E. Schwiedland u smotri «Soziale Kultur» o žrtvama smrti medu zakonitom i nezakonitom djecom.

U Berlinu na 1000 rođenčadi preživi ih drugu godinu života, ako su djeca zakonitih roditelja, 669; ako su pak nezakonitih tekar 496. U Frankfurtu na 1000 muške djece do dobe vojaštva od zakonite djece dopire ih do *660*, a nezakonite tekar na tisuću *181*.

Ne znače li ove brojke, da je u kršćanskom braku per eminentiam osiguran napredak čovječanstva i istodobno u vojničkom kontingentu zajamčena nuždna obrane domovine. — Neka se pristaše slobodne ljubavi dobro zamisle u iznešene cifre!

VI. Organizacija.

Iz hrv. kat. nar. Saveza.

Kako je naša hrvatska vlada tek prošle godine potvrdila pravila «Hrvatskog Katoličkog Narodnog Saveza», nije bilo moguće prije da se razvije društveno djelovanje «Saveza». Nakon potvrđenih pravila održana je koncem prošle godine konstitutivna skupština «Hrv. Kat. Narodnog Saveza» u Zagrebu, gdje je izabran novi odbor. Da se djelovanje društveno uzmogne što bolje razvijati, izabrano je uz odbor i posebno *tajništvo* «Saveza» od više osoba, kojemu je povjereno sve unutrašnje poslovanje u društvu.

Od toga vremena počeo se rad «Savezov» najljepše da razvija: Uređene su ponajprije posebne društvene prostorije od dvije velike sobe (poslovnice i sobe za odborske sjednice), a nabavio se i sav najpotrebniji materijal i namještaj za prvo poslovanje.

Načinjen je prvi plan za djelovanje u narodu: *omladinska društva, katoličko narodno đaštvo, radništvo, pučki apologetski rad, religiozne organizacije, seljačke gospodarske i novčane organizacije.*

Dosad je «Savez» nastojao osobito oko buđenja, osnivanja i vođenja *omladinskih društava;* preko *hrvatskog katoličkog seniorata* kano jedne svoje sekcije radio je «Savez» među našim katoličkim đaštvom. *Pučkim predavanjima i skioptikonskim prikazivanjima* širom Hrvatske nastojao je «Savez» da prosvjetljuje naš narod i da u njemu budi idejale za dobro i plemenito, napose da se proširi živi duh euharističnog pokreta. — Jednom tajniku «Saveza» povjeren je posebice *rad oko naših radničkih društava,* te mu predano i uređivanje radničkog lista «Glasa Naroda». Uspjesi toga rada među našim radništvom jesu najljepši, te je rad nekih naših radničkih organizacija stupio u preporodni život. — Dne 26. i 27. veljače priredio je «Savez» *opći socijalni tečaj* u Zagrebu namijenjen u prvom redu mladem svećenstvu. Svrha je bila tom tečaju, da se poda posebno zanimanje i pokaže pravi put za socijalni rad u hrvatskom narodu. — U programu je «Saveza» održanje u najskorije vrijeme i više *seljačkih socijalnih tečajeva* u nekim naprednijim krajevima Hrvatske. — Osim svega spomenutog ovog rada «Saveza» podavao je «Savez» vazda svima najpripravnije sve *informacije* u svima stvarima, koje su dosad na nj stizavale.

Na zagreb. spomenutom tečaju predavalo se je prema ovome rasporedu:

Dr. Janez Krek: Hrvatsko seljaštvo (nasljedno pravo, seljačka banka, zadrugarstvo, unutrašnja kolonizacija, neomaltusianizam i td.) — dr. Eugen Lampe: Općenito o organizacijama (org. ekonomske, zabavne, prosvjetne, općinska politika i dr.) — dr. Fran Barac: Praktični apologetski rad (propovijedi, apologetsko školovanje članova relig. organizacija, privatni saobraćaj). — o. Ilija Gavrić: Religiozne organizacije (Pučke misije, Marijina kongregacija Vojska Srca Isusova, Treći red sv. Franje, Apostolat sv. Ćirila i Metoda). — Josip Puđak: Omladinska društva (osnivanje i vođenje društava, društvo sv. Jeronima, pučke knjižnice i dr.) — Julije Gollner: Osnivanje «hrvatskih seljačkih zadruga». — dr. Petar Trbuha: Gospodarske organizacije. — dr. Milan Beluhan: Svećenička zajednica. — Mihovil Ivšić: «Hrvatski Katolički Narodni Savez».

Pri seljačkom socijalnom tečaju u Cirkveni držao se je (12-14 travnja) ovaj raspored predavanja: 1. Dr. J. Lang: Važnost seljaštva za napre-

dak hrv. naroda. — 2. dr. G. Bohutinski: Što sve gospodar mora znati i raditi, da poveća prihod svog gospodarstva. — 3. Dr. Janko Šimrak: Seljaštvo nekoć i danas. — 4. Ivšić: Gospod. razvitak u srednjem vijeku (skiopt. prikazivanje). — 5. Dr. F. Barac: Osnovi društva — pravica i ljubav. — 6. D. F. Machaček: Seljačko zdravstvo. — 7. P. Rogulja: Država i narod. — 8. Dr. F. Stilinović: Nasjedno seljačko pravo. — 9. Dr. R. Eckert: Selo i grad. — 10. J. Pudak: Odgoj omladine i pučka prosvjeta. — 11. Ivšić: Sadašnje napredno gospodarstvo (skiopt. pred.)

Sitni rad «Hrv. kat. nar. Saveza» moramo od srca pohvaliti i poželiti da što prije oko sebe okupi ovaj «Savez» sve katolike u široj Hrvatskoj. Dao Bog to što prije!

VII. Iz kršćanske umjetnosti.

Čuli ste o benediktincu patru Kuhn-u. Tamo u švicarskom kantonu Švicu, u opatiji Einsiedeln-u, boravi taj veliki muž dvadesetog vijeka, pristaša kršćanske umjetnosti. Njegova samota iznosi mu ona zamjerna djela, kojima se mi svi bez iznimke vjere, divimo i začaravamo. Što je, što mu daje toliko snage za njegove književno-umjetničke proizvode, objeručke dočekane kod svih naroda? U njemu je utjelovljena ideja svega onoga, što je lijepo, dobro i istinito u zdravom prirodnom duhu. Tä, on je katolik, estetičar, moralist i filosof.

Takva nam se slika ukazuje, kad dočitamo i njegovo najnovije omašno djelo *Roma*.

Roma, Rim, žarište ljepote, dobrote i istine, nije si mogao vještijeg slikara potražiti do prof. Dr. Kuhn-a. S njegovim zlatnim perom Rim je sačuvao svu onu dostojanstvenu gizdavost, što mu ju pružaju dva zamašita elementa: *poganstvo* i *kršćanstvo*.

Želite li znati, što ga potanje ulazi u Kuhn-ovu djelu *Roma?* Pustiću njegovo pero, neka ono umjetnički piše o umjetničkom predmetu:

Stigne li stranac u vječni grad, i vozi li se ili šeće li se po njegovim ulicama i trgovima, morao je hodom i okom promašiti crkve i crkvice, što no straže pred kapijom na zidinama sedmobrježnoga Rima. Strančevo je oko moralo tada izvjedljivo lutati po preostalim okameninama, srce je njegovo moralo onda jače kucati, jer to je *podzema Roma,* to je mrtvi rimski grad kršćanskih katakomba.

Jeli se stranac izvukao iz podzemnoga Rima u nadzemni, dvostruki spomenici leže pod njegovim očima:

Jedni ga gledaju turobno, žalosno, sjetno, gotovo strahovito, a to su: samotni, crni *stupovi* s ogrbavljenim pukotinama i razbijenim držaljima; *stupnici* ili kolonate, čiji su obojeni pervazi okrnjeni, vijenci ili korniži raskomadani, glavice sa mramornim lisnatim uresim oguljene; *trijemovi*, što se gorostasno nadižu, a čiji granasti osloni zatežu najšire svodove i svodovlje, i oni rascijepani, raspadnuti i raspukli pričaju o prolaznosti čovječjih tvorevina; *ruševine* i *zidine*, čiji se temelji poput žila u zemlju kriju i poput kakvih aveti podižu svoje ruke i glave; nadalje, *onakovi ostaci*, kojima je pokrov dignut, te dolje duboko uz ceste i ulice, gdje se je negda lijeskao i talasao bučni život carske prvostolnice, leže poput mrtvačkih kostura

kao zadnji svjedoci nekadašnjeg sjaja i raskošnosti; ***kameni ostaci,*** što se katkada dandanas i u nove građevine i zgrade uglobe i umetnu, ali ti već na prvi pogled sami očituju, da je to nekoć pripadalo posve drugojačijem duhu i vremenu. Čitalac jur sluti, da su ovo spomenici, koje nam namrije stara, *poganska Roma.*

Drugi pak spomenici nadzemnog vječnog grada, što no još stoje pred strančevim očima, a ne pripadaju poganskom Rimu, dolaze pod još nenagledanim tečevinama nove *kršćanske Rome.* Jamačno, drevni kršćanski spomenici prvih vremena i danas su puni ljepote, vjerskog izražaja i privlačivosti. Ali za ovim ne zaostaju ni spomenici potonjih kršćanskih vremena, mislim: novog kršćanskog Rima, dostojni jednakog udivljenja. Možemo reći, mnogo je starodavnih spomenika izgubilo i svoju starinsku značajku pod utjecajem povremeno promjenjivog ukusa, pa zato nije krivo, ako ubrojimo u novi kršćanski Rim sve spomenike, što ih stranac ogleda u današnjem nadzemnom Rimu, kao: crkve i svetišta, palače i zbirke umjetnosti, nakite ulica i javnih mjesta, u jednu riječ: sve, osim ostataka i zidina starog poganskog Rima.

Dakle: poganska, kršć. podzemna i nadzemna Roma to je trogubi objekt što se Kuhnovim djelom proteže.

Kuhn, čovjek klasično naobražen mogao je vjerno prikazati sliku tako uokvirene Rome u poganskoj, staro- i novo- kršćanskoj dobi. Ovo i jesu tri velika poglavlja njegove knjige *Roma* u četvrtini sa preko 600 stranica, što zahtijevaju vremena i spravnosti, ukusa i duha. Opisati bo Rim znači predstaviti civilizaciju ne jednog naroda, dali cijele Evrope sa znanstvenog, umjetničkog i katoličkog gledišta. Rim je bio i jest vazda focus žarište znanosti i umjetnosti. Nosilac pak ovoga svega jedino je katolička Crkva: ona je sama umjela apsorbirati ljepotu poganskog Rima i pretočiti ju sa nekim nužnim preinakama u ljepotu svoje moći i ustroja. Usporedba je očevidna sa grčkom Atenom. Dajte neka nam danas Atena, ako je kadra, pokaže i stoti dio uzdržane svoje negdašnje slave! Rim ne samo čuva svoju starinsku slavu, da li ju neprestano i uvećaje. Razlog je jasan: Ateni smeta vjerska civilizacija, dok vjerska civilizacija Rim uzdiže.

To su misli, što nam ih dade Kuhn-ova *Roma.* Novija otkrića na arheološkom polju omogućiše ga, da lanjske godine po sedmi put objelodani u posve povećanom i prerađenom izdanju ovo djelo, koje se sad u Americi tiska i na engleskom jeziku sa uvodom stožernika Gibbons-a.

K opisu je triju glavnih značajka *Rome* pridodan hronološki poredaj rimskih Papa, rimskih careva, kršćanskih progonstva itd.

Osim vještački izvedene nutarnje sadržine Kuhnovo djelo sadržaje i veliki broj najuspjelijih slika i portreta. Na pročelnoj stranici knjige gledaš u živim bojama, nosioca *Rome,* sv. O. Pape Pija X sa svojim monogramom, kako neustrašivo pred borbom sjedi na rimskom naslonjaču. U nizu stranica nalazi se 938 umjetničkih slika u tekstu sa drugih 40 na posebnim stranicama. Trebujemo li još kakove upute za poznavanje Rima, planovi nam — tri na broju — sami potrebito nude. Koga ide pohvala za slike? Budemo li pravedni sudije i ovdje, moramo najvišu pohvalu izraziti nakladnom umjetničkom Benzigerovu Zavodu, koji je uz neznatnu cijenu od 22.50 franaka u bojorezu (Farbschnitt), a od 25 fr. u zlatorezu izdao tako znanstvenu i umjetničku knjigu, koja će ostati potonjim naraštajim «aere peren-

nius»-spomenikom. Slike daju realnost dubokim mislima i zdravom suđenju Kuhn-ove *Rome*.

Da zaključimo.

S ovim djelom benediktinac Kuhn nije nam iznio drukčiji no realni Rim, vječni grad prave znanosti i umjetnosti «in Wort und Bild». Stoga se ova knjiga kao najveći moderni prilog kršćanskoj umjetnosti preporučuje svim pijateljim scientiarum et artium.[1]) *G.*

[1]) *Roma:* Die Denkmale des heidnischen, neuen Rom in Wort und Bild. Von Dr. P. Albert Kuhn, O. S. B., Profesor. Siebente, vollständig umgearbeitete und neu illustrierte Auflage. Mit farbigen Titelbild, 938 Abbildungen im Text und auf 40 Einschaltbildern, sowie 3 Plänen von Rom. Lexikon-Oktav. 606 Seiten. Gebunden in elegantem Original-Einband mit Goldpressung, Farbschnitt: 22.50 fr.; Feingoldschnitt: 25 fr. — Verlagsanstalt Benziger et Co. A. G., Typographen des hl. Apostolischen Stuhles, Einsiedeln (Schweiz).

A. G. Matoš: Pečalba, kaprisi i fejtoni.

(Prikaz i kritika).

Dok sam čitao ovu knjigu, pričinjalo mi se je da se nalazim ispred kovača, koji tuče svojim teškim maljem užareno željezo na nakovnju i varnice lete na sve strane. Tako lete ideje, prispodobe, fraze pučke i izmišljene, originalne i preoriginalne, ispod Matoševa pera. Sve leti, vrca. To je vulkan, koji izbacuje silni kvantitet svakojakog gradiva: čas tiho suklja dim i malo prašine, čas tutnji, trese, ori, ali vazda nešto izbaciva bilo dobrog bilo lošeg materijala. Do kritičara stoji, da raščiste taj materijal i svrstaju u prave vrijednosti.

Mnogi kritičar osuditi će i stil Matošev, jer da odaje futurizam ili ti nevrastenički ili histerični stil. U to se ne kanim upuštati. Za Hrvatsku je Stražu važno, da se prorešeta ono, što obično drugi kritičari puštaju s vida, t. j. *ćudoredna načela Pečalbe.*

«Pečalba» je skup 27 crtica ili fejtona, koje je Matoš[1]) amo tamo tekom više godina objelodanjivao u dnevnicima. Zato je i

[1]) Antun Gustav Matoš podrijetla je bunjevačkog i rodio se je u petak 13. lipnja 1873. u Tovarniku u Srijemu. Roditelji dodoše mu u Zagreb i tu je A. G. M. odrastao. Otac, umirovljeni zagrebački učitelj, orguljaš je u crkvi sv. Marka na Griču. G. 1894. je A G. M. kao vojni bjegunac prešao u Srbiju, živeći u Beogradu kao književnik i muzičar (čelista). 1897. je preko Münchena otputovao u Ženevu, a odovud ljeti 1899. u Pariz, vrativši se u Srbiju ljeti 1904. Pomilovan 1908. prigodom vladarevog jubileja, vratio se je u Zagreb. I tu je umro.

Osim mase članaka političkog, polemičkog i kritičkog sadržaja izdao je tri knjige pripovijedaka (Iverje, Novo Iverje, Umorne priče) i tri knjige eseja i putopisa (Ogledi, Vidici i Putovi, Naši ljudi i Krajevi). Počeo je kasno pisati pjesme, naročito sonete, kada je zbog forsiranog rada dobio u Beogradu grč od pisanja, pa morao pisati ljevicom i odreći se sviranja zbog te bolesti (Schreibkrampf, crampe à la main). — «Pečalba», str. 185-6.

nazvao ovu knjigu tim imenom (— nadnica), jer je pisao kao novinarski nadničar.

1. U ovoj knjizi je g. Matoš izvalio više *nećudorednih* stvari. N. p. u Pariskoj kronici opisuje, kako je gladovao i od gladi ležao u hotelskoj sobi, te je prodao cipele i odijelo; napokon hoće hotelski gazda da ga gola prenese u austro-ugarsko poslanstvo. Spasi ga neka korušinica Žaveta, donijevši mu lonac juhe. Tu M. veli: «Mnogo je griješila, kako sam se mogao osvjedočiti, ali nađemo li se ikad na Posljednjem Sudu, stat ću pred nju i pred Gospoda i rijet ću: — Mnogo je griješila Žaveta Sevi iz Bretanje, ali za lonac neba, što mi ga je sestrinski davala, zaslužila je, da u tvom nebu, sjedne uz onu Mariju iz Magdale, što je Sinu Tvomu mirodijskom svojom kosom otrla i ojačala nažuljene prašne noge» (str. 15).

U «Izadora Duncan» veli, da je ona kao Afrodita rođena da goluje. »Ej, ovaka koljena nisu, da se o njima referira kao o dosadnim knjigama, nego da ih obujmiš pobožnošću trojanskog junaka ili opjevaš lesbijskom strofom, čistom kao olimpijski snijeg i vrelom kao Sapfin znoj! (str. 137).

«Paderewski» uvodi nas u pariško kazalište. I M. se nalazi na galeriji i pokraj njega bijela cura i crnac. «Ako je udata i ako joj je muž pisac, reći će mu, nesrećnica, za eventualno crno čedo, da je tako garavo jamačno zbog njegovog silnog baratanja s tintom. Ah, te žene vole sve! Vole i crnu, tragičnu boju, boju noći i viksovanih cipela, boju svećeničke rize i nokata u crnini» (str. 139).

«Usidjelica» iznosi i usvaja ideje Stirnera: «Bludnica griješi protiv društva, a ne griješi protiv prirode. Ljubavnik sv. Terezije je Isus, i taj ljubavnik je najvjerniji» (str. 97).

Ovo znači iznositi bljuvotine bez obzira naokolo po dvorani pred nos svih gostova javno. Način prikazanja je takav, da se kosi ne samo s kršćanskim ćudoređem, nego i s najjednostavnijim prirodnim zakonima ljudskoga stida. Manzoni u «Promessi sposi» iza više godina u rukopisu brisao je čitave stranice, u kojima je bio izmislio neke prizore, koji su mogli poticati i nehotice, t. j. preko nakane pisca, na nećudoređe. To je učinio, jer nije išao za popularnošću i časovitim uspjehom kod čitalacâ; hotio je da gradi, a ne da ruši kako mnogi naši hrvatski pisci, te eto i Matoš.[2])

[2]) U ovom pogledu griješi on i u drugim svojim spisima.

2. *Pobrkane* pojmove o *ćudoređu* imade Matoš, kada izričito raspravlja ili izriče sudove o tim pojmovima.

N. p. o *savjesti* veli: «Savjest je svijesno osjećanje, da su svi ljudi jedno, jedna velika zajednica, jedan veliki čovjek; savjest je svijest, da je naša pojedinačna duša — duša humaniteta i da je ta duša *dio duše božje* (str. 43). Ovdje je nabačeno toliko neispravnosti, koliko je riječi. Najprije osjećanje je nešto ćutilna, a na ćutila ne spada savjest. Istina Robinet kao positivista u djelu «De la nature» (pogl. 9) zagovara šesto neko ćutilo za savjest. Njemu se priključuju[3]) neki frenolozi i darviniste. To je pogriješno. Ta u ćudorednosti upravljamo svoja djela prema zadnjem cilju, a savjest je glasnik, koji nam javlja da li se nešto slaže ili ne s tim ciljem.[4]) Nu savjest to može javljati, ako *spoznaje*. Spoznaja pak spada na um ,ne na ćutila ili osjete, t. j. nije osjećanje.[5]) Latinci su zato i zvali savjest «conscientia», t. j. od riječi *conscire* (znati). I zato se definira savjest ovako: S. jest neposredni praktični sud o ćudorednoj vrijednosti (karakteru) naših čina.[6]) — Nadalje savjest nije shvaćanje, da smo svi ljudi jednaki, jedno. U najboljem slučaju ta definicija bi označivala jedan dio naših dužnosti, t. j. one prema iskrnjemu. Istina sve te dužnosti spram drugih ljudi mogu se svesti na Isusov izraz: Ne čini drugome ono, što nećeš da drugi učine tebi. Ali ima i drugih dužnosti, naime spram Boga i spram sebe. Svojedobno je učio Comte († 1857), da je ravnalo ćudoređa *živjeti za drugoga* (vivre pour autrui). Za njim se je poveo i Stuart Mill († 1873), te ova struja imade mnogo pristaša iz positivističkog tabora. Nu

[3]) I Hipolit Taine (inače toliko mio Matošu) u svojem djelu «De l'Intelligence» tvrdi, da sve psihološke pojave potječu i ovise kao uzroku o osjetima.

[4]) «Conscientia est sicut *praeco* Dei et nuntius et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco cum *divulgat edictum regis*, et hinc est quod conscientia habet virtutem ligandi» (sv. Bonaventura, 2, dist. 39, a. 1).

[5]) Zgodno piše Taparelli: «La moralità d'un'azione altro non è che la sua direzione all'ultimo fine; or questa direzione è una relazione, ed ogni relazione è una verità; dunque conoscere la moralità delle azioni, egli è conoscere una verità. Perciò l'intelletto, facoltà di conoscere il *vero in generale*, deve tendere necessariamente anche al *vero morale*». (Saggio teoretico di diritto naturale, l, c. 4).

[6]) Cathrein, Moralphilosophie, l, 417. — sv. Toma veli: Conscientia nihil aliud est quam applicatio scientiae ad aliquem actum particularem» (Summa th. 1, 2, q. 90, a. 1.)

ta struja ne priznaje Boga u kršćanskom smislu, pak zato i nemože da govori o čovječjim dužnostima spram Boga.[7]) Nu upravo, da ne govorim o drugim dokazima Božjeg opstanka, glas savjesti sili nas neka vršimo dužnosti spram sebe i iskrnjega. Čemu to, ako ne postoji neko biće, koje je kadro da nas nagradi za dobro i kazni za zlo? Savjest, kada nam kazuje što je dobro i zlo, te nas hvali ili kudi, nalazi se kod svih ljudi i time nosi na sebi oznake općenitog zakona. I taj zakon nije nam nametnut, jer smo svijesni, da smo pri tome slobodni; niti potječe od odgoja, jer je iznad svakog odgoja. Ali zakona nema, gdje nema zakonodavca. Taj je u našem slučaju Bog. Nu nemože da postoji Bog, ako nemamo i dužnosti spram njega. Dakle savjest treba da nam tumači i te dužnosti. Zato savjest ni nije svijest, da je naša pojedinačna duša — duša humaniteta, kako je htio Comte i Littre.[8]) — Još manje slijedi, da je savijest svijest, da je naša duša «dio duše Božje». Tako upravo tvrdi pozitivizam. Po njemu postoji materija i u njoj sila; moždanske celule su uzrok spoznaje, dosljedno pojma duše (Skroz materijalistički!) Humanitet je novi bog, mi smo dio tog božanstva. Kako je dakle krivo, da je čovječanstvo (humanitet) Bog, tako je krivo i to, da je naša duša dio duše Božje.

Čujmo sada, kako nam Matoš savjetuje, da savjest reguliramo: «Dobro čini zbog dobra i zbog ničega drugoga. Moralni utilitarizam je sofizam i doskočica. Dobrota je više od inteligencije, a savjest je više od razuma. Zato treba kult savjesti biti najviši ljudski kult, pa ako tome kultu smeta oko, ruka, rodbina; ako smeta tome kultu ma koja druga svoja ili tuđa vrijednost, tu vrijednost treba odbaciti i odreći se» (str. 42). Tu je Matoš u protuslovlju. Ovdje veli, neka činimo dobro zbog dobra, a prije čusmo, neka činimo dobro iz svijesti, jer smo dio čovječanstva, a to je isto što i *tuđi* utilitarizam. Ako se mora Matošev recept shvatiti, onda je to Kantov recept, koji je protiv svakog utilitarizma naglasivao u svojoj «Kritik der praktischen Vernunft» dužnost. Ali i Kant je zaboravljao, da čovjek nije čisti anđeo,

[7]) Littré, nasljednik Comtea, u svome djelu «La Philosophie positive» piše ovo: «Znanost doduše ne tumači, da nema Boga; ali tumači, da se sve zbiva u svijetu, kao da ga nema. Positivna filosofija prihvaća ovo tumačenje i ustručava se, da raspravlja o nečemu, što nemože da bude niti predmet opažanja niti predmet dokaza» (VI, 159).

[8]) Conservation, Révolution, Positivisme, str. 395. — Comte je nazvan «Gran-Pretre de l'Humanité».

nego duh u tijelu, ograničen. Zato i Isus potiče čovjeka na dobro i obećava mu za to nagradu i za zlo prijeti kaznom. Kada bi čovjek činio dobro bez obzira na Boga i njegovu dobrotu i savršenost, nego jedino radi svoje koristi, to je onda egoizam, ružni utilitarizam, kakav susrećemo kod farizejâ u evanđelju. Takav utilitarizam je osudio Isus[9]). — Savjest je, kako vidׅesmo glasnik Božjega zakona, pak stoga ne treba niti ima kakova kulta savjesti. Kult ide Bogu, izvoru i mjerilu dobra. Carske časti idu Boga, nikada se ne smiju iskazati glasniku, pak i bio on carev glasnik.[10])

Po Matošu očevidno je savjest autonomna, kako uče pozitiviste, a i Kantovi racionaliste. Tu savjest nema kome da odgovara, nego samoj sebi. Zato Matoš i piše: «Ima i drugo nešto osim neobičnosti, što nas privlači k zločincu, a to bi bilo osjećanje, da je onaj, koji ubi drugoga, i sam sebe ubio, jer je svaka krivica drugome sebi učinjena» (str. 7). Ključ ovome razlaganju leži u tome, što smo po Matošu dio humaniteta (str. 43), kako viđesmo. Ali to je egoizam, utilitarizam, proti kome gore on isti ustade (str. 42), jer da mu je asket egoista (str. 43).

3. Što kaže Matoš o *Isusu?*

On piše: «Rodio se u jaslama, među domaćim životinjama... Đavo ga je u pustinji napastovao, dao mu je žezlo vlasti nad cijelim svijetom, ali on ga je odbio, postavši *vladar vlastitoj duši* i kao takav car svim oslobođenim dušama ljudskim... Vodu pretvaraše u vino *slatkom* snagom svoje *rječitosti*. Kao Sokrat se družio s lijepim Magdalenama... Lazara podiže iz groba, jer volja i dobrota je jača od smrti... Osjećaše Gospoda u duši svojoj, u srcu svome i u djelima svojim, pa bi stoga *proglašen sinom Božjim*» str. 41).

[9]) Matoš veli i o asketi: «Kršćanski asket, što živi na misirskom stupu samo za sebe, za spas duše svoje, sa socijalnog je gledišta veći egoist od egoista Napoleona» (str. 43). Zaboravlja Matoš, da svaki pravi asketa moli i svi smo dionici svačije molitve, kako nas uči naš katolički katehizam. Radi pravednika Bog štedi i grješnike («Potražite mi jednoga samoga pravednika i ako ga pronađete, ja ću se smilovati i poštediti grad» veli Bog Abrahamu radi Sodome i Gomore. Jer. 5, 1). Nijesu kršć. askete egoiste.

[10]) U ovom istom odlomku piše M.: «On, Isukrst, dao je čovjeku dušu kao prvu i jedinu dužnost» (str. 43). Što ovo znači? Isus je rekao u Evanđelju, da je *prva* i najveća zapovijed Božja *ljubiti Boga*, a *druga* jednaka njoj ljubiti *bližnjega* (Marko 12, 30, 31; Mat. 22, 37-40). Matoš očevidno hoće da ispravi Isusa; podmeće Mu, što nije On ni naučavao. — Niti ispravno piše M., kada veli, da je kršćanstvu najsvetiji kult individualna duševnost (str. 43).

Eto po Matošu Isus nije bio Bog (ili ti «sin Božji» u značenju sv. pisma), njega tekar proglašiše drugi. Istina u ovom odlomku kaže Matoš, da je Isus iza smrti uskrsnuo, ali odmah iza te riječi nadodaje: «I svake godine uskrsava u dušama, sposobnim za palingenezije *unutršnjeg* vječnog proljeća» (str. 42). Ovako shvaćaju panteiste Isusovo uskrsnuće. Matošu je Isus čovjek, jer jedino čovjek može «postati vladar vlastitoj duši». Taj čovjek dakako ne čini čudesa, nego ljude slatkom rječitošću zanese tako, da im se pričini i voda slatkim vinom, kako iznosi i bezbožni Renan u «Vie de Jesus Crist». Tome se ne čudimo, jer Matoš i ignorira Isusova čudesa, kojima je On dokazao svoje božanstvo; jer Matoš u opće ignorira čudesa.[11])

S odvratnošću mora pak svaki kršćanin i čovjek odbiti ono što blasfemni Matošev jezik iznosi o Isusu glede Magdalena. Baš mu se mora reći: Sutor, ne ultra crepidam!

4. Matoš zlo govori i o *kršćanstvu,* o *Crkvi.*

On veli: «Homo homini lupus, čovjek je čovjeku kurjak, nikada se to nije čulo u svim varijacijama više no danaske.

Rat svih proti svima; to je *plod dojakošnjeg kršćanstva.* Dvoglavi Janus još uvijek je pravi dvolični bog evropski. U moderni život udari pošast propisa diplomatske i jezuitske mudrosti: «učini i ispričaj se»; «učiniš li, oprovrgni»; «rastavi i vladaj» (str. 170-1). Prije je pisao, da je kršćanstvo u načelima i individualistično i istodobno altruistično[12]), a sada piše da prouzročuje rat svih proti svima. Ko razumije? Ne, rat svih proti svima nije plod kršćanstva, nego nekršćanskih političara i diplomata. Kršćanstvo pozna samo jedan dekalog, po kome treba da se ravna i privatni i javni život. Kako kršćanstvo nije nikada učilo spomenute propise, tako ih nijesu ni naučavali niti

[11]) Matoš piše o čudu: «Budući da ništa ne znamo, pravi duh filozofski smatra kao i duh religiozni sve *čudom.* Čudo je život, čudo je smrt. Misteriji, čudesa nas okružuju» (str. 44). Tu Matoš zove čudom sve, što je tajno, što ne poznamo. To je neispravno. Čudo je uprav izvanredno *vidljivo djelo, koje nijesu učinile prirodne sile, nego svemogućnost Božja.* U prirodi znademo što nemogu prirodne sile, a sve mora u svijetu imati svoj dovoljni razlog (causa sufficiens), kako ističe i Stuart Mill. Ako možemo u redovitom životu po ovome suditi, onda razborito možemo tako zaključivati i u vjerskim događajima.

[12]) «Kršćanstvo je sasvim individualistično, kad mu je najsvetiji kult sasvim individualna duševnost, pa bilo to i na štetu svih društvenih, altruističnih dužnosti, i sasvim je altruistično, kad dužnost prema drugome izjednjačuje sa dužnošću prema samome sebi» (str. 43).

naučavaju jezuite, te je navedeni ispad grdna podvala sa strane Matoša i kršćanstvu i isusovačkom redu.

Čudnovate pojmove imade Matoš o kršćanstvu, jer veli, da je Nietzscheu, kao i pravom kršćaninu ponajglavnije zanimanje proučavanje moralnog problema (str. 44); Hegel «divinizujući čovjeka čisti je kršćanin u smislu čistog, prvobitnog kršćanstva» (str. 43); sv. Franjo Asiski «u modrom zatišju humova Zelene Umbrije razgovaraše panteistički s pticama i cvijećem» (str. 35); Tolstoj je pogodio «pravi put narodnog preporađanja» (str. 112). — Tu izgleda da Nietzsche i kršćanin za istim idu. Ali na str. 112 Matoš sam priznaje, da je proučavao moralni problem, ali tako da je od «kulta individualne energije i ljepote» očekivao moralni, unutrašnji preporod čovjeka. To je sasma protivno nego li ga kršćanin očekuje. Dapače Nietzsche iz mržnje protiv kršćanstva zove zlo, što kršćanin zove dobro i obratno. — Hegel († 1831) je sve drugo nego li kršćanin. On je panteista i ateista, kako ističe Dr. A. Stöckl.[13]) Hegel isključuje besmrtnost duše. Isus kao osoba nije mu veći od nas; istočni grijeh mu je mitus, sakramenti simbol itd. — «Fioretti di S. Francesco» donose, kako se je sv. Franjo Asiški razgovarao s pticama. Sve ih naziva sestrama kako i sunce bratom, te ih podučava, kako će Boga slaviti. Ako je to panteizam, onda je i David panteista u svojim psalmima ili Isus, koji se razgovara s olujom; dapače bio bi po tome panteista svaki pjesnik, kojemu progovaraju brda i doline, šume i vjetrovi, svaki grmečak i travka i kamen. — Tolstoj se je u svojoj filosofiji poveo za panteizmom Hegela. Hegelu je treća perioda božanske povjesti kraljevstvo duha; najvažnija je u ovoj periodi ljubav, koja sve spaja međusobno.[14]) Tolstojeva filosofska djela osudila je ista sv. Sinoda u Petrogradu; osudila ih je kao nekršćanska i u opriJeci s evanđeljem. Po Matošu ići eto panteističkim putem znači ići putem «narodnog preporađanja». Et haec meminisse juvabit.

5. Matoš prikazuje i *crkvene događaje* u *krivom svjetlu.*

Po njemu je *Djevica Orleanska* «po modernim pojmovima patila je od halucinacije kao sv. Katarina Sienska ili sv. Koleta

[13]) Der Hegel'sche Panteismus läuft nicht blos auf den Atheismus hinaus; er ist schon an sich und im Princip atheistisch, weil er vorneherein den Gottesbegriff seiner Realität entkleidet, und ihn in einem blossen, an sich substanzlosen Begriffe verflüchtigt», Geschichte der neueren Philosophie, II. sv., str. 133.

[14]) ib. str. 183.

iz Korbije, ali kao sve duboke, poetične prirode imala je moć, da njome toliko zavlada jedna misao ili osjećanje, da se pred njim pretvara u nerealnost sama stvarnost. Već od malih nogu čula je ona u samoći, naročito u sumraku jutra ili večeri, ono što je zvala svojim glasovima, slušala ih je od hrasta, na putu u Neufchâteau, ležeći pod raspelom u župnoj crkvi ili subotom u kapelici lermonskoj, pa lutajući u obližnjoj hrastovoj šumi. To bezazleno pobožno dijete nije znalo, da joj u tim «glasovima», u tajanstvenim zvucima šume, polja i utješljivih pozdravljenja govori njena domovina, pa kako bijaše bogobojažljiva, mislila je, da je to sokoli na sveto i veliko djelo sv. Mihovio» (str. 114).

Nadalje veli, da Djevica Orleanska pogiba na lomači «kao Hus i talijanski srednjevjekovni republikanci, *gonjeni tiranijom* Crkve kao Rienzi» (str. 44).

Jules *Quicherat* sakupio je u 5 svezaka sve dokumente, kronike, pisma i akta procesa pod naslovom «Procés de condemnation et de réhabilitation de Jeanne d'Arc, dite la Pucelle, publiés pour la première fois d'après les manuscripts de la Bibliotèque Royale, suivis de tous les documents historiques qu'on a pu reunir, et accompagnés de notes et d'éclaircissements, Paris, 1841-49. Po tim spisima proizlazi, da nije patila od halucinacije. Ona je kći seljačkih roditelja, koji su je pobožno odgojili. Od 13 godine unaprijed čula je glasove arhanđela Mihovila, sv. Katarine i Margarite, da pođe u pomoć zakonitom vladaru francuskom sinu Karla VI proti Englezima. Roditelji se suprostaviše i htjedoše da je vjenčaju s jednim čovjekom iz Toula. Ujak je povede do zapovjednika francuske vojske, ali ovaj je odbi. Ipak popusti. 9. ožujka 1429. stigla je na kraljev dvorac i mladog vladara je odmah prepoznala, i ako se je ovaj umiješao bio naumice među dvorjanike. Ide u rat tada i sve se točno ispunja, štogod je kazala prije svog ratovanja: da će biti ranjena, da će pobijediti Engleze, da će uvesti kralja na krunjenje u Reims. Karlo VII. je bio lijen i nije slušao njezine savjete. Tada sama proreče, da će je zarobiti Englezi i da će je mučiti. Sve se je to ispunilo. God. 1430. uhvatiše je Englezi, te je po vojničkom pravu predadoše Ivanu Luksembuškom kao burgundskom zapovjedniku. Ovaj je predade za 10.000 franaka Englezima. Vojvoda Bedford predade je u Rouenu biskupu kao «vračaru i krivovjernicu». Ona je tražila, da joj se sudi po ratnom pravu. Proces zače 9. siječnja 1431, koji svrši po zahtjevu Englezâ osudom smrti na lomači. 24. svibnja osuda je izvršena. Zadnja riječ joj je bila: «Isuse!» John

Tressart, tajni pisar engleskog kralja, vraćajući se od lomače kući, reče: «Izgubljeni smo, spalili smo sveticu, čija je duša kod Boga». I domala se je to ispunilo, jer je i Ivanica prorokovala, da će Englezi morati otići iz Francuske. I mnogi su krivci svršili nesretnom smrću, kako im je i prorokovala bl. Ivanica.

Karlo VII. i Ivaničina obitelj zauzeše se, da se spasi Ivaničina čast. 7. nov. 1455. odabranjem pape Kalista III. započe revizija procesa. Saslušalo se je sve moguće ličnosti, te je 7. jula 1456. proglašena u Rouenu nevinom. Mati i dva brata prisustvovahu osobno ovoj osudi. G. 1875. biskup u Orleansu, glasoviti Dupanloup je obavio crkveni proces o proglašenju blaženom, te je stvar predao sv. Stolici. Prigodom otkrića spomenika Dupanloupa u Orleansu g. 1888. do 32 kardinala, nadb. i biskupa zamoliše Leona XIII, da povede proces glede blažene Ivanice. Napokon je evo Pijo X. i proglasio blaženom.

Djevica Orleanska nije trpjela na halucinaciji, jer nije moguće da se mogu njezina proricanja protumačiti halucinacijom. Što je halucinacija? Ako se u budnom stanju povraćaju predodžbe kao osjeti. Zato nikada halucinant nezna opredijeliti ili kazati o budućim događajima, koji ovise o *slobodnoj* ma čijoj volji.Dakako sve je halucinacija osobama, koje ne vjeruju u Boga kao osobno biće i da je kadar djelovati i objaviti se ljudima. Renanu su i Isusova proročanstva plod halucinacije, a čudesa jednostavna prijevara.

Niti je istina, da je «*tiranija Crkve*» gonila Ivanicu. Nju je osudio biskup u Rouenu Petar Cauchon, koji je bio prijatan Englezima, dočim je upravo papa spasio Ivaničinu čast. — Ne valja Djevicu Orleansku uspoređivati s *Husom,* jer je ovaj bio i ostao heretik. Kada ga je crkveni sabor u Kosnici proglasio takovim ,molio je isti sabor vladara, neka Husu poštedi život. Vladar ga je spalio. — *Cola di Rienzo* je bio rimski tribun po zagovoru pape Urbana VI. (koji je tada bio u Avignonu). Dapače ga je papa uzeo u zaštitu i poslije pobune g. 1347., iza koje je morao bježati iz Rima u Napulj, te u Abruzze i u Prag. Papa ga je opet povratio u Rim g. 1354. Nu iza par mjeseci pobuniše plemići narod i ubiše ga. Inocent VI. radi toga udario je na rimljane crkvenu kaznu. Gdje je tu tiranija crkve proti Rienzu? Očevidno postoji u glavi, samo u moždanima ili ideji fiksi neprijatelja i klevetnika Crkve katoličke.

Dr. Alfirević.

Upiti i odgovori.

I. Ispovijed i oprosti.

Upit. — «Meni to ne ide u glavu, kako može Crkva oprostiti grijehe. Meni se čini, da je to proti pojmu grijeha. Jer grijehom vrijeđa čovjek Boga, stoga može samo Bog čovjeku oprostiti grijehe, a ne čovjek, službenik Crkve.

Iz istoga razloga ne razumijem, kako može Crkva dijeliti oproste».

I. G.

Odgovor. — Istina je, da grijehom vrijeđa čovjek Boga i po tom oprostiti čovjeku jest stvar Božja. No prijatelju, zašto Bog ne bi mogao dati vlast i drugome, da u ime Božje oprašta? Velim u ime Božje i na mjesto Boga; jer dakako da bi bilo proti pojmu grijeha, kad bi čovjek opraštao uvrede Bogu nanesene bez ikakva obzira na uvrijeđenoga Boga. No to nitko ne veli. Nego, službenik kat. Crkve oprašta grijehe vlašću danom od Boga i to tako, da i ovdje ostaje uzrok tvorni opravdanja (causa efficiens iustificationis) sam Bog, a Crkva je uzrok službujući (causa ministerialis) kano oruđe Kristovo. Tu dakle nema ništa protuslovna, pa zašto onda to ne bi bilo moguće, kad Bog veli, da je tako?

A sad da vidimo pojedinosti.

Grijeh je uvreda nanesena Bogu. Da se pak zadobije oproštenje od uvrede, potrebno je, da uvrjeditelj, koliko je do njega, otkloni ono, što s pravom izazivlje srdžbu uvrijeđenoga a to je krivica ili uvreda. Pošto se krivica ne može učiniti neučinjenom, treba da uvrjeditelj ukloni što je moguće; a kod grijeha je to, da ispravi sud, kojim je držao grijeh za dobro i ugodno; nadalje, da se odvrati od grijeha, zamrzi na nj, odsada protivno da čini, riječju, treba da se kaje radi počinjene uvrede. To nam eto veli naš razum, kad promatra narav same stvari. A sve ovo obavlja čovjek u ispovjedi pred službenikom Crkve, koji u ime Božje i na mjesto Boga odrješuje ili veže vlašću od Boga mu danom.

A otkud ta vlast Crkvi i službenicima Crkve? — Od Isusa Krista, Sina Božjega, koji je, kako čitamo kod sv. Luke u poglavlju 5. retku 18. i sl. izliječio uzetoga čovjeka, da dokaže «da Sin čovječji ima vlast na zemlji opraštati grijehe». Kasnije je ovu svoju vlast prenio Isus na apostole, kad im se poslije uskrsnuća ukazao rekavši: «Kao što Otac posla mene i ja šaljem

vas. Ovo rekavši dahnu i reče im: «Primite Duha Svetoga, kojima oprostite grijehe, oprostit će im se, a kojima zadržite, zadržat će se». (Iv. XX. 21. i sl.)

To je dakle, prijatelju moj, onaj veliki čas, kad su Apostoli, dosljedno i Crkva, zadobili vlast praštati i zadržavati grijehe.

Kod druge Vaše poteškoće naime: «Iz istoga razloga ne razumijem, kako može Crkva dijeliti oproste» treba ponajprije malko misliti: Što je to, oprosti?

Oprost je otpuštenje kazne vremenite, za koju bi morali inače Bogu još iza oproštene krivnje zadovoljštinu dati; ovo otpuštenje kazne vremenite podjeljuje Crkva izvan sakramenta pokore zbog zasluga Isusa i svetaca auktoritativno i iz pravedna razloga.

Po sakramentu se naime pokore oprašta krivnja i kazna vječna, no ne oprašta se uvijek i kazna vremenita. A ipak znamo, da Bog u ovome redu spasa ne otpušta krivnje ni kazne bez zadovoljštine. To vidimo i kod sakramenta pokore, gdje dobivamo oproštenje time, što nam Crkva vlašću od Isusa danom *primjenjuje zasluge i zadovoljštine, koje je Isus učinio.*

A Crkva ima vlast dijeliti oproste izvan sakramenta pokore, jer joj je tu vlast Isus dao, kako veli Klement VI. u buli «Unigenitus Dei filius», po Petru, ključaru kraljevstva nebeskoga. Isus naime predavajući Petru ključeve kraljevstva nebeskoga reče mu: «Štogod svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a štogod razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima».

Tako smo eto, prijatelju moj, došli do kraja. Snađu li Vas još kada kakve poteškoće, iznesite ih, pa ćemo Vam drage volje odgovoriti.

II. Smrt sunca.

Upit. — Umire li sunce?

Odgovor. — Astronom Jean Bosler u «Radiumu» (svez. X) piše, da sunce gubi svake godine nešto od svoje mase, koja je 30 tisuća veća od zemaljske mase. I tako će sunce u 30 milijuna godina izgubiti masu, jednaku našoj zemlji. Uslijed ovog gubitka i sunčana atrakcija postepeno pada i stoga raste trajanje astronomske godine i to po Bosleru 6 sekunda svaki milijun godine.

Ovo Bosler izvodi na temelju računa, ali bi on ustanovio i opažanjem, kada bi naši istrumenti bili 40 tisuća puta osjetljiviji. Nu Bosler će mjesto sunca (male i malo tople zvijezde) izabrati zvijezdu više temperature, te će ondje zamijetiti označene promjene.

Drugi astronomi isto pitanje riješavaju istim odgovorom i ako drugom metodom. Dugo bi nas zavelo daljno prikazivanje, te neka i ovo bude dovoljno kao odgovor na postavljeni upit.

Prijateljima na srce!

Požrtvovnim nastojanjem osobito presv. biskupa Mahnića i susretljivošću presv. Nadbiskupa Bauera omogućilo se izdavanje novoga glasila katolička pokreta pod imenom «Novine» u središtu našega javnoga života, u bijelome Zagrebu.

«Novine» su izvrsno uređivane od ponajboljih sila iz redova našega mladoga katoličkoga pokreta.

«Novine» donose brze i vrlo zanimljive vijesti iz svih hrvatskih krajeva, te se zaista u svakome broju zrcali jedinstvo, u koje spaja sve hrvatske zemlje program «Novina» i ljubav prema njima.

«Novine» donose osobito sada u ratno vrijeme izvrsne i pregledne podatke o ratnim događajima, te brze vijesti o bitkama, tako da u tome ne zaostaju za nijednom drugom hrvatskom novinom.

«Novine» donose i slike ličnosti, koje su se proslavile u sadašnjem ratu kao i slike drugih ratnih zanimivosti.

«Novine» donose — što nema nijedan drugi hrvatski list — vanredno zanimljivi roman «U krvi i plamenu», u kojemu jedan poznati hrvatski književnik opisuje slike i prizore iz sadašnjega rata protiv Rusije.

«Novine» su već u prvom mjesecu svoga života primile mnoštvo priznanica i pohvala.

Sve to dokazuje, da ne bi smjelo biti hrvatske katoličke kuće, koja ne bi držala «Novine», ako ne kao dnevnik, a ono barem broj od petka, koji izlazi kao tjednik.

No sada dolazi najvažnije.

Osnutak „Novina" i njihovo izdavanje stoji silnih žrtava, a „Novine" nemaju nikakova fonda, nemaju nikakova drugoga vrela prihoda, nego sve ogromne troškove moraju namirivati samo iz pretplate i eventualnih darova prijatelja katoličkoga pokreta.

Neka se u tome nitko ne vara! Ako prijatelji katoličkoga pokreta ne priskoče «Novinama» u pomoć živom propagandom i darovima otkidajući makar od svojih ustiju, te ako pretplatnici «Novina» ne će točno i unaprijed izvršivati svojih dužnosti — «Novine» se ne će moći dugo održati na životu. To bi pak bila sramota za cijeli naš katolički pokret!

Zato, prijatelji, vama živo stavljamo na srce, da pomognete «Novine», a pomoći ćete ih tako, da:

1. sami držite «Novine» i točno plaćate pretplatu;

2. preporučate «Novine» svakomu, koji bi ih mogao držati i potaknete ga, da odmah pošalje pretplatu;

3. zahtijevate «Novine» u svim javnim lokalima, kamo ulazite;

4. nađete trafike, koje još ne preprodaju «Novine», te javite upravi njihovu adresu;

5. šaljete kratke i jezgrovite dopise o svim važnijim događajima u vašemu kraju;

6. sabirate među prijateljima i na zabavama za fond «Novina».

Prijatelji! Ne žalite truda niti troška, da se održi to naše glasilo, koje stoji toliko žrtava, o kojima će šira javnost tek kasnije biti pravo obaviještena.

Otvorite srce! Otvorite ruke! — —

Pretplata za «Novine»: za Zagreb: mjesečno s donošenjem u kuću K 1.20; za ostale zemlje Monarhije: godišnje K 26; na po godine K 13; na četvrt godine K 6.50; za strane države: godišnje 38 franaka; polugodišnje 19 franaka; četvrtgodišnje 10 franaka.

Đaci, vojnici i bogoslovi dobivaju «Novine» izvan Zagreba uz pretplatu od 1 K 50 fil. na mjesec.

Izlaze dnevno izjutra osim ponedjeljka.

Pretplata i oglasi šalju se upravi, a dopisi uredništvu «Novina» u Zagreb, Kaptol br. 27. — Telefon broj 6-63.

Poziv na predplatu.

Ovim brojem sretno završujemo i dvanaesto godište našega časopisa. Ne samo da ovo godište „Hrvatske Straže“ obiluje bogatim i biranim sadržajem, oko čega je uredništvo sve svoje sile uložilo, nego je i uprava pridonijela velike žrtve samo da godište na opće zadovoljstvo privede kraju, dok su mnogi drugi časopisi u ovim burnim danima morali da prekinu izlaženjem.

Uvjereni smo, da će naši prijatelji i čitatelji imati sve ovo na umu, te da će prema tome znati, što im je činiti.

Priklapamo ovome broju pošt. čekove, te molimo, da svi bez razlike obnove pretplatu, a onaj mali broj okorjelih dužnika neka se sjeti, da je skrajnji čas, da udovolje svojoj dužnosti.

Nadalje molimo, neka svaki naš čitatelj nastoji, da nađe po kojeg novog pretplatnika „Hrvatskoj Straži“, koja će u XIII. godištu biti još ljepša i obilnija.

Uredništvo i Uprava.

SADRŽAJ

VI. broja „Hrvatske Straže".

Na znanje i ravnanje.

Posljednji put molimo sve dužnike, da bezodvlačno pošalju pretplatu.

Rukopise za „H. Stražu" treba odsada slati na dra Antu Alfirevića, urednika u Splitu (Dalmacija).

Pretplatu treba slati samo na „Kuću dobre štampe" (oo. Kapucini).

UREDNIŠTVO I UPRAVA.